

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ-
ΠΡΟΝΟΙΑΣ**

ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΗΝ «ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**“ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗΣ ΓΟΝΕΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ
ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ”**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΖΩΗ ΒΑΕΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: κ. ΚΟΤΡΩΤΣΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

ΛΑΡΙΣΑ 2021

Πρόλογος - Ευχαριστίες

Με την περάτωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας , θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όσους συνέβαλλαν στην εκπόνηση τους.

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, κυρία Κοτρώτσιου Ευαγγελία για την υποστήριξη , την συμπαράσταση της, την κατανόηση που επέδειξε καθώς και για την επιστημονική της καθοδήγηση.

Τον υπέροχο σύζυγο μου Γιώργο, που στάθηκε αρωγός στην προσπάθεια μου και πάντοτε βρισκόταν δίπλα μου σε όλες τις δυσκολίες, επιδεικνύοντας αμέριστη υπομονή. Την περίοδο δημιουργίας του πνευματικού παιδιού , γεννήθηκε το βιολογικό μου παιδί , η Κατερίνα μου, που μου έδινε δύναμη και κουράγιο να συνεχίζω, ώστε να ολοκληρωθεί η εν λόγω διπλωματική.

Την θεία μου , Όλγα, καθώς η συμπαράσταση της ήταν πολύτιμη και χωρίς την δική της αρωγή η προσπάθεια μου δεν θα ολοκληρωνόταν. Τον αγαπημένο μου αδερφό , Ναούμ, που παρόλο που βρίσκεται μακριά , πάντα είναι κοντά μου στηρίζοντας και υποστηρίζοντας σθεναρά όλες μου τι επιλογές, καθώς και τους γονείς μου , Κατερίνα και Γιώργο που πάντοτε βρίσκονται στο πλευρό μου, βοηθοί και συνοδοιπόροι καθ ' όλη τη διάρκεια της ζωής μου.

Περίληψη

Το θέμα της παρούσας εργασίας είναι η ενσυναίσθηση των γονέων παιδιών τυπικής εκπαίδευσης και των γονέων παιδιών με νοητική διαταραχή ή κάποιο άλλο σύνδρομο. Η έρευνα περιλαμβάνει ποσοτική έρευνα με ανάλυση spss, με δύο ερωτηματολόγια και συγκριτική μελέτη. Αναλύονται οι έννοιες του συναισθήματος, της συναισθηματικής νοημοσύνης και της ενσυναίσθησης τόσο στα παιδιά όσο και στους γονείς. Η ενσυναίσθηση ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά είναι μία δυναμική και διαδραστική διαδικασία. Για να αναδειχθεί η διαδικασία την καλλιέργειας της ενσυναίσθησης ανάμεσα στα δύο υποκείμενα που προαναφέρθηκαν, αναλύεται η έννοια της τυπικής και της μη τυπικής εκπαίδευσης. Στη μη τυπική εκπαίδευσης εντάσσονται τα παιδιά με αυτισμό αλλά και με άλλες μορφές νοητικής διαταραχής και νοητικού συνδρόμου. Ακολουθεί η ανάλυση της ανάπτυξης της ενσυναίσθησης στους γονείς που έχουν παιδιά με αυτισμό και με άλλες διαταραχές. Στο τέλος παρουσιάζονται στα πλαίσια της συζήτησης τα αποτελέσματα της έρευνας συγκριτικά με τις πληροφορίες που παρέχει η βιβλιογραφική έρευνα και παρουσιάζονται τα επιμέρους συμπεράσματα.

Λέξεις – Φράσεις Κλειδιά: Ενσυναίσθηση, συναισθηματική νοημοσύνη, τυπική εκπαίδευση, μη τυπική εκπαίδευση, αυτισμός, νοητική στέρηση, σύνδρομο

Abstract

The subject of this paper is the empathy of parents of children with formal education and parents of children with a mental disorder or other syndrome. The research includes quantitative research with spss analysis, with two questionnaires and a comparative study. The concepts of emotion, emotional intelligence and empathy in both children and parents are analyzed. Empathy between parents and children is a dynamic and interactive process. In order to highlight the process of cultivating empathy between the two subjects mentioned above, the concept of formal and non-formal education is analyzed. Children with autism but also other forms of mental disorder and mental syndrome are included in the non-formal education. The following is the analysis of the development of empathy in parents who have children with autism and other disorders. At the end of the discussion are presented the results of the research compared to the information provided by the literature research and the individual conclusions are presented.

Key Words: Empathy, emotional intelligence, formal education, non-formal education, autism, mental retardation, syndrome

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1ο

1.Εισαγωγή	10
-------------------------	-----------

Κεφάλαιο 2^ο

2.1.Η συναισθηματική νοημοσύνη	13
2.2.Η ενσυναίσθηση	16
2.3.Η ενσυναίσθηση στην παιδική και την εφηβική ηλικία	18
2.4.Η ενσυναίσθηση των γονέων	21

Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Τα παιδιά της τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης	28
3.2.Τα παιδιά της μη τυπικής εκπαίδευσης – ο αυτισμός	28
3.3.Η Διαταραχή Asperger.....	31
3.4.Άλλες νοητικές στερήσεις και σύνδρομα.....	34
3.5.Ενσυναίσθηση γονέων παιδιών με μορφές αυτισμού και άλλες νοητικές στερήσεις.....	35

Κεφάλαιο 4ο

4.Μεθοδολογία	38
4.1Ερευνητικός σκοπός-ερωτήματα	38
4.2.Σχεδιασμός έρευνας	38
4.3.Πληθυσμός-Δείγμα	38
4.4.Ερωτηματολόγιο έρευνας	39
4.5Μέθοδοι στατιστικής ανάλυσης	40
4.6.Αξιοπιστία μετρήσεων	41
4.7.Ηθικά Ζητήματα	42

Κεφάλαιο 5ο

5.Αποτελέσματα	44
5.1.Γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές	44
5.2.Δημογραφικά στοιχεία	44
5.3.Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	49
5.4.Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	50
5.5.Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	51
5.6.Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	52
5.7.Αλτρουισμός	53
5.8.Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	54
5.9.Συνολική εκτίμηση	55
5.10.Επίδραση δημογραφικού προφίλ	56
5.11.Γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	61
5.12.Δημογραφικά στοιχεία ερωτηθέντων	65

5.13.Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	66
5.14.Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	67
5.15.Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	68
5.16.Συμπνευτική φυσιολογική διέγερση	69
5.17.Αλτρονισμός	70
5.18.Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	70
5.19.Συνολική εκτίμηση	71
5.20.Συσχετίσεις	73
5.21.Συγκριτική ανάλυση	79

Κεφάλαιο 6°

6. Συμπεράσματα	81
6.1.Γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές	81
6.2.Γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	82
6.3Συγκριτική ανάλυση	83

Κεφάλαιο 7°

Συζήτηση	85
----------------	----

Βιβλιογραφία	87
--------------------	----

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές 90

Ερωτηματολόγιο γονέων τυπικής ανάπτυξης 92

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Ανάλυση αξιοπιστίας γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές	41
Πίνακας 2: Αξιοπιστία παραγόντων γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης.....	42
Πίνακας 3: Δημογραφικά στοιχεία γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές	44
Πίνακας 4: Ηλικία γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	48
Πίνακας 5: Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	49
Πίνακας 6: Απαντήσεις γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές, σχετικά με την δήλωση «Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν μου το πουν»	50
Πίνακας 7: Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	52
Πίνακας 8: Συμπονετική φυσιολογική διέγερση, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	53
Πίνακας 9: Αλτρουισμός για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές	54
Πίνακας 10: Απαντήσεις γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές στην δήλωση «Νιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο».....	55
Πίνακας 11: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων, γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	56
Πίνακας 12: Έλεγχοι MannWhitney ως προς το φύλο για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	56
Πίνακας 13: Έλεγχοι Spearman ως προς την ηλικία, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	57
Πίνακας 14: Έλεγχοι KruskalWallis ως προς το επάγγελμα, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	58
Πίνακας 15: Στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσων βαθμίδων για «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ως προς το επάγγελμα, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	58
Πίνακας 16: Έλεγχοι KruskalWallis ως προς τη διάγνωση, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.....	59
Πίνακας 17: Έλεγχοι KruskalWallis ως προς τη βαθμίδα εκπαίδευσης, για για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές	60
Πίνακας 18: Έλεγχοι KruskalWallis και ANOVA ως προς τον χρόνο με το παιδί, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές	60
Πίνακας 19: Δημογραφικά στοιχεία γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης.	62
Πίνακας 20: Ηλικία γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης.....	64
Πίνακας 21: Αντίληψη συναισθηματική κατάσταση άλλου, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	65
Πίνακας 22: Απαντήσεις γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης στην δήλωση «Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμα και αν δεν μου το πουν».....	66
Πίνακας 23: Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	67

Πίνακας 24: Συμπονετική φυσιολογική διέγερση, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	68
Πίνακας 25: Αλτρουισμός, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης.....	69
Πίνακας 26: Απαντήσεις γονέων τυπικής ανάπτυξης στην δήλωση «Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο»	70
Πίνακας 27: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων, γονέων παιδιών με τυπική ανάπτυξη	71
Πίνακας 28: Αποτελέσματα ελέγχων MannWhitney ως προς το φύλο, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	73
Πίνακας 29: Στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω βαθμίδων ως προς το φύλο, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης.....	73
Πίνακας 30: Έλεγχοι KruskalWallis ως προς το επάγγελμα, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	75
Πίνακας 31: Έλεγχοι ANOVA και Kruskal Wallis ως προς την βαθμίδα εκπαίδευσης, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης.....	76
Πίνακας 32: Στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω βαθμίδων για «Αλτρουισμό» ως προς την βαθμίδα εκπαίδευσης, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	76
Πίνακας 33: Έλεγχοι Kruskal Wallis και ANOVA ως προς τον χρόνο με το παιδί, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης.....	77
Πίνακας 34: Συσχετίσεις Spearman με την ηλικία, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης	78
Πίνακας 35: Αποτελέσματα ελέγχων για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά ως προς την κατηγορία γονέων.....	79
Πίνακας 36: Αποτελέσματα ελέγχων independentsamplest-test των παραγόντων ως προς την κατάσταση γονέα	80

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1: Φύλο.....	46
Γράφημα 2: Επάγγελμα	46
Γράφημα 3: Διάγνωση	47
Γράφημα 4: Βαθμίδα εκπαίδευσης	48
Γράφημα 5: Χρόνο με το παιδί	49
Γράφημα 6: Ηλικία	50
Γράφημα 7: Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	51
Γράφημα 8: Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν μου το πουν	52
Γράφημα 9: Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	53
Γράφημα 10: Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	54
Γράφημα 11: Αλτρουισμός.....	55
Γράφημα 12: Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο	55
Γράφημα 13: Στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω βαθμίδων για «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ως προς το επάγγελμα.....	59

1.Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εξετάζει ένα ιδιαίτερο θέμα που έχει ως αντικείμενο μια ευαίσθητη κατηγορία ανθρώπων. Πιο συγκεκριμένα μελετάει την έννοια της ενσυναίσθησης (μία έννοια που αναλύεται και παρουσιάζεται διεξοδικά παρακάτω) των γονέων που έχουν παιδιά που εντάσσονται στην τυπική εκπαίδευση αλλά και των γονέων που έχουν παιδιά με κάποια μορφή αυτισμού ή με κάποια νοητική στέρηση ή κάποιο άλλο σύνδρομο που θα μπορούσε να τα εντάξει στην κατηγορία της μη τυπικής εκπαίδευσης. Αναλύονται λοιπόν οι έννοιες της ενσυναίσθησης, της συναισθηματικής νοημοσύνης, του αυτισμού, της νοητικής στέρησης και της τυπικής αλλά και της μη τυπικής εκπαίδευσης.

Ο όρος «ενσυναίσθηση», είναι ένας όρος, ο οποίος μπορεί να απαντηθεί σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους. Οι άνθρωποι, έχουν από τη φύση τους την έντονη ροπή προς την κοινωνικοποίηση και προς τη διαδικασία του να ανήκουν σε κάποιο σύνολο αλλά και του να αποκτούν μορφές σύνδεσης με άλλους ανθρώπους (Davis, 2015). Ο ρόλος της ενσυναίσθησης είναι αρκετά σημαντικός στον τομέα αυτόν καθώς η τελευταία, συμβάλλει στη διατήρηση των κοινωνικών σχέσεων από τους ανθρώπους, μέσω της κατανόησης αλλά και της ανταπόκρισης στα συναισθήματα που χαρακτηρίζουν τους άλλους ανθρώπους (Decety&Ickes, 2009).

Η έννοια της ενσυναίσθησης εξετάζεται στην παρούσα εργασία στα πλαίσια του θεσμού της οικογένειας. Η οικογένεια αποτελεί έναν κοινωνικό θεσμό που συνδέει τα άτομα σε ομάδες συνεργασίας, με σκοπό να επιτευχθεί η υγιής και σωστή ανατροφή των παιδιών με φροντίδα. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι σχηματισμού μιας οικογένειας. Μπορεί η συγγένεια να είναι εξ αίματος, μπορεί να είναι συγγένεια που δημιουργείται μέσω του θεσμού του γάμου και φυσικά μπορεί να δημιουργηθεί μέσω της διαδικασίας της υιοθεσίας (Μπάρτζου, 2007).

Η λειτουργία της οικογένειας είναι περίπλοκη και σύνθετη. Στο εσωτερικό του συγκεκριμένου θεσμού επιτελούνται βιολογικές διαδικασίες, διαδικασίες κοινωνικοποίησης, διαδικασίες εκπαιδευτικές, οικονομικές αλλά και διαδικασίες συναισθηματικές, μέριμνας και φροντίδας για το μέλλον των παιδιών. Ειδικά οι ψυχολογικές και οι κοινωνικοποιητικές λειτουργίες, στις οποίες εντάσσεται και η έννοια της ενσυναίσθησης, έχουν πολύ μεγάλη σημασία, καθώς διασφαλίζουν τη βεβαιότητα αποδοχής και στοργής των άλλων, ειδικά σε περιόδους όπως η σημερινή που διαπνέεται από συναισθηματικά ελλείμματα και από έλλειψη συντροφικότητας αλλά και βοηθούν στην ψυχική ολοκλήρωση (Κατάκη, 1998).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το παρόν πόνημα εστιάζει σε μια συγκριτική μελέτη ανάμεσα στις μορφές ενσυναίσθησης και ανάπτυξης της συναισθηματικής νοημοσύνης, ανάμεσα σε γονείς των οποίων τα παιδιά υπάγονται στην τυπική εκπαίδευση και σε γονείς των οποίων τα παιδιά υπάγονται στη μη τυπική εκπαίδευση. Στην τυπική εκπαίδευση εντάσσονται τα παιδιά χωρίς μαθησιακές δυσκολίες και ιδιαιτερότητες. Έτσι λοιπόν, στην περίπτωση μας, η τυπική εκπαίδευση αποτελεί το αυστηρά θεσμοθετημένο, χρονολογικά διαβαθμισμένο και ιεραρχικά δομημένο σύστημα εκπαίδευσης του οποίου η έκταση αφορά τα πρώτα σχολικά χρόνια μέχρι και τα τελευταία στάδια της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Coombs & Ahmed, 1974).

Από την άλλη πλευρά, είναι η μη τυπική εκπαίδευση, αφορά όλες τις οργανωμένες συστηματικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκτός των θεσμοθετημένων πλαισίων του τυπικού συστήματος και προσφέρουν συγκεκριμένους τύπους μάθησης σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού τόσο σε παιδιά όσο και σε ενήλικους. Σε αυτόν τον τύπο εκπαιδευτικής διαδικασίας εντάσσονται και εκείνοι οι άνθρωποι οι οποίοι δεν μπορούν με εύκολο και γρήγορο τρόπο να αποκτήσουν μέσω της συνήθους έκθεσης στο περιβάλλον τις απαραίτητες γνωστικές ικανότητες (Coombs & Ahmed, 1974).

Στην κατηγορία της μη τυπικής εκπαίδευσης εντάσσεται και η κατηγορία παιδιών που εξετάζει η παρούσα εργασία, δηλαδή τα παιδιά με νοητική στέρηση ή με κάποιο άλλο σύνδρομο. Τέτοιες μορφές στέρησης ή συνδρόμων είναι οι διάφορες περιπτώσεις αυτισμού και το σύνδρομο down. Τα δεδομένα αυτά πρόκειται να αναλυθούν παρακάτω.

Στην εισαγωγή αυτή έχουν αναφερθεί σημαντικοί όροι για την προσέγγιση και για την κατανόηση του σύνθετου θέματος που εξετάζεται. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της ενσυναίσθησης, της συναισθηματικής νοημοσύνης, της έννοιας της οικογένειας και της συναισθηματικής σχέσης που αναπτύσσουν οι γονείς παιδιών που εντάσσονται στην τυπική εκπαίδευση αλλά και της συναισθηματικής σχέσης που αναπτύσσουν οι γονείς παιδιών που εντάσσονται στη μη τυπική εκπαίδευση, δηλαδή παιδιών με σύνδρομο down, αυτισμό, νοητικές στερήσεις και νοητικά σύνδρομα. Το σύνολο αυτής της σημαντικής ορολογίας θα παρουσιαστεί αναλυτικά στο κυρίως μέρος της παρούσας εργασίας.

Κεφάλαιο 2^ο

2.1.Η συναισθηματική νοημοσύνη

Όταν γίνεται λόγος για τον όρο «συναισθηματική νοημοσύνη» στον κλάδο της ψυχολογίας πρέπει να έχουμε στα υπόψη μας πως πρόκειται για μια σχετικά νέα ορολογία. Ο όρος είναι εμπνευσμένος και προέρχεται από την έννοια της «κοινωνικής νοημοσύνης» και τεχνικά χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους θεωρητικούς Mayer και Salovey προκειμένου να δηλωθεί η ικανότητα ενός ατόμου να παρατηρεί, να αναγνωρίζει ορθά και να χρησιμοποιεί το σύνολο του συναισθηματικού του κόσμου (Salovey&Mayer, 1990).

Για την έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης, από πολύ νωρίς, εκφράστηκαν διακριτές απόψεις σχετικά με τη φύση του όρου. Πιο συγκεκριμένα οι Petrides και Furnham, επεσήμαναν μια διάκριση ως προς το εννοιολογικό επίπεδο των μοντέλων που υποστηρίζουν πως η συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται με τη συναισθηματική νοημοσύνη ενός ατόμου, άρα μπορεί η τελευταία να θεωρηθεί ως μια νοητική ικανότητα και των μοντέλων που θεωρούν πως η συναισθηματική νοημοσύνη είναι ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ανθρώπου, επομένως έχει να κάνει με τη συναισθηματική συμπεριφορά και τη συναισθηματική αποτελεσματικότητα ενός ατόμου (στη δεύτερη κατηγορία υπάγεται και η ενσυναίσθηση) (Petrides&Furnham, 2001).

Αναλύοντας τη δεύτερη κατηγορία, δηλαδή τη συναισθηματική νοημοσύνη ως ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ανθρώπου, που έχει να κάνει με τη συναισθηματική συμπεριφορά και τη συναισθηματική αποτελεσματικότητα ενός ατόμου, μπορεί να ειπωθεί πως η συναισθηματική νοημοσύνη ορίζεται ως εκείνη η ομάδα συμπεριφοριστικών διαθέσεων και αντιλήψεων που διαθέτει ο άνθρωπος σχετικά με τον εαυτό του και την ικανότητα αναγνώρισης, επεξεργασίας και χρήση

συναισθηματικά φορτισμένων ερεθισμάτων και πληροφοριών. Έτσι λοιπόν άτομα, με υψηλό επίπεδο συναισθηματική νοημοσύνης, έχουν σαφή εικόνα των συναισθημάτων τους και τα αξιοποιούν προκειμένου να ζουν ευτυχισμένα.

Ο παράγοντας αξιολόγησης της συναισθηματικής νοημοσύνης ως ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ανθρώπου, γίνεται με τη χρήση ερωτηματολογίων αυτοαναφοράς. Από την άλλη πλευρά, για τη συναισθηματική νοημοσύνη ως γνωστική και συναισθηματική ικανότητα οι μετρήσεις πραγματοποιούνται με ερωτήσεις που μετρούν με αντικειμενικό τρόπο τη δυνατότητα μέγιστης συναισθηματικής επίδοσης ενός ατόμου. Τα κριτήρια επομένως είναι αντικειμενικά (Bar-on, R. 1997), (Petrides&Furnham, 2001), (Boyatzis, Goleman, Rhee, 2000), (Mayer, Caruso, Salovey, 2000).

Φυσικά οι δύο προαναφερθέντες θεωρητικοί που παρουσίασαν την παραπάνω διάκριση, τονίζουν πως οι παραπάνω εννοιολογικές διακρίσεις σχετικά με τη συναισθηματική νοημοσύνη έχουν τη δυνατότητα να μην αποκλείουν η μία την άλλη, αλλά μπορούν να λειτουργούν και συμπληρωματικά. Σε κάθε περίπτωση, τα ερευνητικά κι επιστημονικά δεδομένα, που να επιβεβαιώνουν σχέση αντιπαραθετική ή σχέση συμπληρωματική, είναι πολύ λίγα.

Σήμερα έχουν επικρατήσει τρία κυρίως μοντέλα για τη ΣΝ (Spielberger, 2004): (α) Το μοντέλο των Salovey-Mayer (1997) το οποίο ορίζει τη ΣΝ ως την ικανότητα αντίληψης, κατανόησης και χειρισμού των συναισθημάτων για την διευκόλυνση (facilitation) της σκέψης. (β) Το μοντέλο του Goleman(1995) το οποίο βλέπει τη ΣΝ ως μια σειρά από ικανότητες και δεξιότητες που καθοδηγούν την αποτελεσματική (managerial) συμπεριφορά. (γ) Το μοντέλο του Bar-On (1997) το οποίο αποτελεί μια σύζευξη συναισθηματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων καθώς και των ικανοτήτων που επηρεάζουν την «έξυπνη» (intelligent) συμπεριφορά.

Το πρώτο μοντέλο (Salovey-Mayer,1997) ορίζεται ως μοντέλο δεξιοτήτων απηχεί στις απόψεις για τη συναισθηματική νοημοσύνη ως σύνολο δεξιοτήτων (abilities-cognitiveabilities) άμεσα σχετιζόμενων με το γνωστικό σύστημα. Η συναισθηματική νοημοσύνη ορίζεται ως το αποτέλεσμα της προσαρμοστικής αλληλεπίδρασης μεταξύ συναισθημάτων και νόησης και ως εκ τούτου η ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει, επεξεργάζεται και χειρίζεται πληροφορίες συναισθηματικής φύσεως. Με βάση το δεδομένο αυτό η συναισθηματική νοημοσύνη αξιολογείται και μετριέται

στη βάση αντικειμενικών δοκιμίων με ορθές και λανθασμένες απαντήσεις. Τα άλλα μοντέλα (Bar-On, 1997; Goleman, 1995) ανήκουν στην κατηγορία των μικτών μοντέλων (mixed models) σύμφωνα με τα οποία η συναισθηματική νοημοσύνη αποτελεί σύνθεση των χαρακτηριστικών (traits) της προσωπικότητας-χαρακτήρα του ατόμου και μετριέται με τεστ αυτοαναφοράς.

Ο Daniel Goleman όρισε τη συναισθηματική νοημοσύνη ως την ικανότητα να αναγνωρίζει κανείς τα δικά του συναισθήματα, να τα κατανοεί και να τα ελέγχει. Είναι επίσης η ικανότητα να αναγνωρίζει και να κατανοεί τα συναισθήματα των ανθρώπων γύρω του και να μπορεί να χειρίζεται αποτελεσματικά τόσο τα δικά του συναισθήματά του όσο και τις διαπροσωπικές του σχέσεις. (Goleman D., 1998). Επίσης σύμφωνα με τον ίδιο, είναι «Η ικανότητα να ελέγχεις τις επιθυμίες σου και να καθυστερείς την ικανοποίησή τους, να ρυθμίζεις τις διαθέσεις των άλλων, να απομονώνεις το συναίσθημα από την σκέψη, να μπαίνεις στην θέση του άλλου και να ελπίζεις. Επιπλέον, να έχεις μία σειρά από ικανότητες όπως αυτοέλεγχος, επιμονή, ζήλος, καθώς και την ικανότητα να παρασύρεις τους άλλους προσφέροντας τους κίνητρα».

Η διανοητική νοημοσύνη (το γνωστό μας IQ) και η συναισθηματική νοημοσύνη (EQ) είναι δύο διακριτές και ξεχωριστές ικανότητες του ανθρώπου. Ωστόσο, συνδέονται μεταξύ τους καθώς η μία συμπληρώνει την άλλη. Το πιο σημαντικό σύμφωνα με τον Goleman είναι ότι, σε αντίθεση με την διανοητική νοημοσύνη που ουσιαστικά κληρονομείται, η συναισθηματική νοημοσύνη μπορεί να διδαχθεί και μάλιστα από πολύ μικρή ηλικία σπλίζοντας τον άνθρωπο με τις δεξιότητες εκείνες που είναι αναγκαίες για να αντιμετωπίσει κάθε πρόβλημα στη ζωή του.

Ο Goleman καθορίζει συγκεκριμένες διαστάσεις της συναισθηματικής νοημοσύνης:

- Αυτεπίγνωση: Η ικανότητα να κατανοούμε τα συναισθήματά μας καθώς και τα ισχυρά και ασθενή σημεία μας
- Αυτορρύθμιση: Η ικανότητα να διαχειριζόμαστε τις εσωτερικές καταστάσεις, τις παρορμήσεις και τις διαθέσεις μας.
- Παρακίνηση: Η ικανότητα να κινητοποιούμε τον εαυτό μας για την επίτευξη στόχων με επιμονή και διάρκεια.
- Ενσυναίσθηση: Η ικανότητα να αντιλαμβανόμαστε τα συναισθήματα και τις ανάγκες των άλλων ανθρώπων και να συμπεριφερόμαστε ανάλογα.

- Κοινωνικές δεξιότητες: Η ικανότητα να επικοινωνούμε με άλλους ανθρώπους, να δημιουργούμε σχέσεις και να προκαλούμε στους άλλους αντιδράσεις
- Αφομοίωση συναισθήματος στη σκέψη
- Η ικανότητα του ατόμου να χρησιμοποιεί το συναίσθημα για να διευκολύνει την σκέψη. Να μπορεί να διατηρεί το συναίσθημα του σε συνειδητό επίπεδο
- Χειρισμός και έλεγχος συναισθήματος
- Η ικανότητα του ατόμου να ελέγχει και να χειρίζεται στο συναίσθημα ώστε να κυριαρχεί σε κάθε συνθήκη που εμπλέκεται. Επίσης να μπορεί να διαβάσει τις κοινωνικές καταστάσεις και να τις προσαρμόζει στον δικό του τρόπο συμπεριφοράς

2.2.Η ενσυναίσθηση

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο όρος «ενσυναίσθηση», είναι ένας όρος, ο οποίος μπορεί να απαντηθεί σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους. Οι άνθρωποι, έχουν από τη φύση τους την έντονη ροπή προς την κοινωνικοποίηση και προς τη διαδικασία του να ανήκουν σε κάποιο σύνολο αλλά και του να αποκτούν μορφές σύνδεσης με άλλους ανθρώπους (Davis, 2015). Ο ρόλος της ενσυναίσθησης είναι αρκετά σημαντικός στον τομέα αυτόν καθώς η τελευταία, συμβάλλει στη διατήρηση των κοινωνικών σχέσεων από τους ανθρώπους, μέσω της κατανόησης αλλά και της ανταπόκρισης στα συναισθήματα που χαρακτηρίζουν τους άλλους ανθρώπους (Decety&Ickes, 2009).

Ως προς την ετυμολογία του, ο όρος ενσυναίσθηση προέρχεται από τον συνδυασμό των δύο προθέσεων εν και συν και από το ρήμα αισθάνομαι. Σημαίνει δηλαδή «αισθάνομαι μέσα σε». Επί της ουσίας, ο όρος ενσυναίσθηση αποτελεί την ελληνική μετάφραση του γερμανικού όρου Einfuhlung, ο οποίος αξιοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Robert Vischer το 1873. Μερικά χρόνια αργότερα, ο όρος ενσυναίσθηση εισήχθη από τον Lipps στο χώρο της ψυχολογίας ενώ πολλοί θεωρητικοί της ψυχολογίας στη συνέχεια αξιοποίησαν τον όρο επιδιώκοντας να εκφράσουν όλες τις ιδιαίτερες αποχρώσεις συναισθηματικού βιώματος που εμπεριέχει (Piaget, 1966), (Freud, 1920/1975).

Η ενσυναίσθηση είναι η ικανότητα ενός ατόμου να τοποθετεί τον εαυτό του στη θέση του θεραπευόμενου και να αντικρίζει τη ζωή και τον κόσμο του μέσα από τα δικά του

μάτια. Σύμφωνα με τον Coutu (1951) «ενσυναίσθηση είναι η διαδικασία κατά την οποία το άτομο για μια στιγμή προσποιείται στον εαυτό του ότι είναι κάποιος άλλος» ώστε να μπορέσει να διεισδύσει στην πιθανή συμπεριφορά του άλλου σε μια δεδομένη κατάσταση”. Η Ehmann (1971) μίλησε για τη συμπάθεια η οποία σημαίνει “οίκτο, συμπόνια, έλλειψη αντικειμενικότητας και συμφωνία” ενώ πολύ αργότερα το 2002 ο Fairbairn περιέγραψε με τον όρο ενσυναίσθηση τη στάση ζωής και έκφραση συναισθημάτων χαράς, ενθουσιασμού, σύγχυσης αλλά και πόνου.

Αντίστοιχα, οι Goldstein και Michaels (1985), θεωρούν ότι με την ενσυναίσθηση το άτομο ευαισθητοποιείται στο μέγιστο βαθμό όσον αφορά τη συναισθηματική κατάσταση του άλλου και έτσι μπορεί να προχωρήσει βαθύτερα στις επιμέρους διαδικασίες της συναισθηματικής αντήχησης, της γνωστικής ανάλυσης και της ακριβούς ανατροφοδότησης. Έχει διαπιστωθεί πως η ενσυναίσθηση αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη επικοινωνιακών θεραπευτικών σχέσεων. Ο Goleman (1995) περιγράφει την ενσυναίσθηση ως την ικανότητα να αναγνωρίζει και να καταλαβαίνει κάποιος τις επιθυμίες, τους σκοπούς και τις απόψεις των ανθρώπων γύρω του.

Από τη μελέτη της έρευνας, καθίσταται σαφές, πως δεν υπάρχει ομοφωνία σε σχέση με τον ορισμό της ενσυναίσθησης. Μερικές φορές η λέξη ενσυναίσθηση (empathy) χρησιμοποιείται ως ταυτόσημος όρος με τη λέξη συμπάθεια (sympathy), γεγονός που δυσχεραίνει τον ορισμό και ερμηνεία του όρου. Η ενσυναίσθηση αποτελεί μια σημαντική ικανότητα-να γνωρίζουμε τα συναισθήματα του άλλου- και εμπλέκεται σε μια τεράστια σφαίρα δραστηριοτήτων της ζωής. Συνδέεται άμεσα με την ικανότητα να αναγνωρίζει και να αποκωδικοποιεί κάποιος τα συναισθήματα κάποιου άλλου, τα οποία και σπάνια αποκαλύπτονται ή περιγράφονται. Αυτή η αποκωδικοποίηση μπορεί να συμβεί μέσα από την ικανότητα κάποιον να διαβάζει τα μη λεκτικά στοιχεία της επικοινωνίας. Τα οφέλη που προκύπτουν από την ικανότητα αντίληψης των συναισθημάτων από μη λεκτικές ενδείξεις περιλαμβάνουν καλύτερα συναισθηματική προσαρμογή, μεγαλύτερη δημοτικότητα, μεγαλύτερη εξωστρέφεια και περισσότερη ευαισθησία (Rosenthal, 1977, ThePONStest:measuringsensitivitytononverbalcues).

Σημαντική συμβολή στη διαδικασία ορισμού της ενσυναίσθησης είναι και η έρευνα του Reed (1984), ο οποίος υποστηρίζει πως η ενσυναίσθηση αποτελεί ένα σύστημα γνώσης και επικοινωνίας, παράλληλα μία ικανότητα, μία διαδικασία και μία

έκφραση, μια δυνατότητα δοκιμής των συναισθημάτων των ανθρώπων του κοντινού περιβάλλοντος και η ανταπόκριση στα συναισθήματα αυτά. Επιπλέον η ενσυναίσθηση αποτελεί μια μέθοδο συλλογής δεδομένων, μια εσωτερική εμπειρία της δοτικότητας και της κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων ανθρώπων, μια ειδική μέθοδο αντίληψης, και τέλος, ένα επικοινωνιακό μέσο και ένα μέσο μη λογικής κατανόησης (Chessic,1998).

Οι υπόλοιποι ορισμοί που μπορεί να συναντήσει κάποιος μελετώντας τη βιβλιογραφία είναι παρεμφερείς και προσδίδουν στην έννοια της ενσυναίσθησης κάποιο από τα παραπάνω χαρακτηριστικά στο όρο. Βλέπουμε επομένως πως η ενσυναίσθηση έχει να κάνει με το να νιώθει κάποιος άνθρωπος τα συναισθήματα των ανθρώπων γύρω του, η ανταπόκριση στα συναισθήματα κάποιου άλλου προσώπου, η κατανόηση που βασίζεται στη συνειδητή ή ασυνείδητη ικανότητα ενός ανθρώπου να φαντάζεται πως μπορεί να βιώσει και ο ίδιος της εμπειρία και το βίωμα κάποιου άλλου ανθρώπου και το συναίσθημα που πηγάζει από αυτή τη φανταστική διαδικασία (Σταλίκας και Χαμόδρακα, 2004).

Συμπερασματικά λοιπόν μπορεί να ειπωθεί πως η ενσυναίσθηση διακρίνεται σε δύο βασικά είδη. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο είδος έχει να κάνει με την γνωστική ενσυναίσθηση, την ενσυναίσθηση δηλαδή που δίνει τη δυνατότητα της κατανόησης των σκέψεων των άλλων ανθρώπων αλλά και του τρόπου διαχείρισης των προβλημάτων του και του τρόπου αντίδρασής του σε διάφορες περιστάσεις που μπορούν να τύχουν στη ζωή του. Πρόκειται δηλαδή για μια νοητική διαδικασία κατανόησης των άλλων ανθρώπων. Το δεύτερο είδος αφορά την συναισθηματική ή αλλιώς θυμική ενσυναίσθηση, η οποία αφορά την ικανότητα κάποιου ανθρώπου να έχει τη δυνατότητα αντίληψης αλλά και βιώματος των συναισθημάτων των άλλων ανθρώπων (Mehrabian&Epstein, 1972).

Σε κάθε περίπτωση η παρούσα εργασία εξετάζει το φαινόμενο της ενσυναίσθησης ανάμεσα σε γονείς και παιδιά. Επομένως έχει ιδιαίτερη σημασία να μελετηθεί αυτή η δυαδική σχέση με επίκεντρο το ίδιο το υποκείμενο της μελέτης. Η επόμενη ενότητα είναι αρκετά κατατοπιστική.

2.3.Η ενσυναίσθηση στην παιδική και την εφηβική ηλικία

Η Θεωρία του Νου αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να αποδίδει νοητικές καταστάσεις τόσο στον εαυτό του όσο και στους άλλους (πεποιθήσεις, προθέσεις, επιθυμίες και συναισθήματα), προκειμένου να ερμηνεύει και να προβλέπει συμπεριφορές (Bjorklund, Cormier& Rosenber, 2004).Όσον αφορά στα παιδιά, σύμφωνα με τη «θεωρία του νου», παρουσιάζεται μια μορφή διανοητική λειτουργίας που λειτουργεί ως το πρόδρομο στάδιο της ενσυναίσθησης.

Οι απαρχές της διαδικασίας αυτής, λαμβάνουν χώρα στην ηλικία των τεσσάρων – πέντε ετών και δίνουν τη δυνατότητα της αναγνώρισης στα παιδιά, διαφορετικών δομών σκέψης και συναισθήματος (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 1997). Πρόκειται για μια διαδικασία που αποτελεί σημείο τομής για τη νοητική λειτουργία του παιδιού καθώς επιτυγχάνεται η νοητική αποκέντρωση του παιδιού. Η νοητική αποκέντρωση, δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να μπορούν να παράγουν λογικούς συλλογισμούς και αποτελεί την απαρχή μια πορείας εμπέδωσης και επεξεργασίας των ανθρωπίνων σκέψεων και συναισθημάτων που διαρκεί σε όλη τη ζωή του ανθρώπου.

Θεωρείται λοιπόν πως η ικανότητα αυτή διευκολύνει την κοινωνική του αλληλεπίδραση, καθώς και την κατανόηση του τι σκέπτονται οι άλλοι, τι αισθάνονται και τι πιστεύουν και πως είναι εξαιρετικά σημαντική για την ομαλή κοινωνικοποίηση του παιδιού και την υγιή ένταξή του σε κοινωνικά περιβάλλοντα (Ζάχου, Τάττου, & Πλατσίδου, 2014).

Για να θεωρηθεί ότι ένα άτομο έχει αναπτύξει τη θεωρία του νου, θα πρέπει να είναι σε θέση να κατανοεί ότι η συμπεριφορά τόσο του ίδιου όσο και των άλλων ατόμων καθορίζεται από νοητικές καταστάσεις, οι οποίες μπορεί να μη συμβαδίζουν με την αντικειμενική πραγματικότητα αλλά να έχουν διαμορφωθεί από τα γεγονότα που έχουν ζήσει αλλά και τις εμπειρίες τους. Η Θεωρία του Νου έχει ερευνηθεί εκτενώς στη διεθνή βιβλιογραφία τόσο σε άτομα τυπικής ανάπτυξης όσο και σε άτομα με ειδικές ανάγκες, και ειδικά σε άτομα με νοητική υστέρηση και σε άτομα με αυτισμό.

Στη συστηματική ανάλυση του φαινομένου της παιδικής ενσυναίσθησης προχώρησε ο Murphy (1937), εστιάζοντας σε πολλούς και διαφορετικούς κοινωνικούς και ψυχολογικούς παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα ο Murphy, προχώρησε στον συσχετισμό της ενσυναίσθησης με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του παιδιού, την ένταση της συναισθηματικής διέγερσης και την επιρροή της κοινωνικής ομάδας πάνω στο παιδί. Ο Murphy υποστήριξε πως τα παιδιά προσλαμβάνουν τα αντιφατικά

μηνύματα που δέχονται από την κοινωνία, τα αντιλαμβάνονται και προσπαθούν να επιλέξουν το ηθικό και κοινωνικό πρότυπο με το οποίο θα ταυτιστούν (Darling, &Steinberg, 1993).

Στα πλαίσια της θεωρητικής μελέτης του επισήμανε πως τα παιδιά που νιώθουν φόβο και ανασφάλεια μπορούν να επιδείξουν σε ορισμένες περιπτώσεις τόσο εγωιστική όσο και επιθετική συμπεριφορά. Στις περιπτώσεις αυτές παρουσιάζεται αλλοτρίωση στον χαρακτήρα του παιδιού και απώλεια της ενσυναίσθησης, στην προσπάθεια του να γίνει αποδεκτό από τους ενήλικες του περιβάλλοντός του. Ωστόσο μπορεί και να υπάρξουν περιπτώσεις που έναν τέτοιο παιδί θα επιδείξει αλτρουισμό υπερνικώντας τον εγωισμό. Από την άλλη πλευρά, τα παιδιά με υψηλότερο δείκτη ενσυναίσθησης, παρουσιάζουν μικρότερη επιθετικότητα αλλά και πιο υψηλή ηθική κρίση σε σχέση με τα παιδιά της πρώτης κατηγορίας (Darling, &Steinberg, 1993).

Τριάντα χρόνια αργότερα, συγκεκριμένα το 1967, ο Beck προχώρησε στη μελέτη στη μελέτη της ενσυναίσθησης στα παιδιά, συνδυαστικά και με άλλους παράγοντες όπως το επίπεδο ανάπτυξης της προσωπικότητας και του χαρακτήρα τους, η κοινωνική τους προσαρμοστικότητα, το αίσθημα αλτρουισμού, οι μορφές της συμπεριφοράς τους αλλά και οι επικοινωνιακές τους δυνατότητες. Ταυτόχρονα, οι Raush και Bordin (1957) όρισαν την ενσυναίσθηση στα παιδιά, ως το σύνολο ζεστασιάς, προσοχής και αρωγής προς αυτά και την τοποθέτησαν στην κορυφή των παραγόντων διαμόρφωσης της προσωπικότητάς τους (Darling, &Steinberg, 1993).

Σημαντικές ακόμα συνιστώσες επιρροής της παιδικής ενσυναίσθησης είναι η ισχύς του δεσμού ανάμεσα σε μητέρα και παιδί, η οικογένεια και η συμπεριφορά των γονέων τόσο μεταξύ τους όσο και προς το παιδί, η παιδεία που λαμβάνει το παιδί από την οικογένεια αλλά και η εκπαίδευση από τις θεσμοθετημένες προσχολικές και σχολικές μονάδες, η σχέση ενσυναίσθησης και ικανότητας για υιοθέτηση ρόλου και η ικανότητα για πρόβλεψη, η ικανότητα ενσυναίσθησης των γονέων, η σειρά γέννησης και άλλες.

Σύμφωνα με μελετητές, η σειρά γέννησης ενός παιδιού σχετίζεται με τη θέση του παιδιού στην άτυπη ιεραρχία που παρουσιάζεται στο εσωτερικό της οικογένειας (Stotland, 1971). Είναι εύλογο λοιπόν, τα μικρότερα παιδιά να έχουν την εικόνα πως είναι περισσότερο εξαρτημένα από τους γονείς και πως βρίσκονται χαμηλότερα σε αυτή την άτυπη ιεραρχία. Παρουσιάζουν λοιπόν μεγαλύτερα δείγματα ενσυναίσθησης

προς τα πρόσωπα της οικογένειας που παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με τα δικά τους. Τα παιδιά που είναι πρώτα σε σειρά γέννησης τείνουν να δείχνουν ενσυναίσθηση προς τα πρόσωπα που δεν έχουν κοινά χαρακτηριστικά με τα δικά τους και προς τα πρόσωπα από τα οποία εξαρτώνται.

Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης του παιδιού είναι καταλυτικός. Οι γονείς που παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης και δεν έχουν αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό τη συγκεκριμένη ιδιότητα, διαμορφώνουν παιδιά που αναζητούν την απομόνωση και που δεν δημιουργούν εύκολα σχέσεις. Ανάλογα με το κλίμα της ενσυναίσθησης που έχει διαμορφωθεί στο εσωτερικό της οικογένειας, επηρεάζονται και οι υπόλοιπες σχέσεις που θα διαμορφώσει το παιδί (Goleman, 1997).

Από την παραπάνω διατύπωση, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα πως η ικανότητα της ενσυναίσθησης είναι μια διαδικασία δυναμική και πως με την πάροδο του χρόνου εξελίσσεται. Από τη θεωρία του νου στην ηλικία των τεσσάρων – πέντε ετών που δίνει τη δυνατότητα της αναγνώρισης στα παιδιά, διαφορετικών δομών σκέψης και συναισθήματος, το παιδί προχωράει στην ερμηνεία συμπεριφορών.

Γίνεται επομένως σαφές πως η δημιουργία και η διατήρηση διαπροσωπικών σχέσεων που θα είναι ουσιαστικές και λειτουργικές εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την ανάπτυξη της ικανότητας της ενσυναίσθησης. Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός ανάπτυξης της ενσυναίσθησης ενός ανθρώπου, τόσο πιο σταθερές και ουσιαστικές θα είναι οι σχέσεις που αναπτύσσει και σε κοινωνικό αλλά και σε διαπροσωπικό επίπεδο. Παράλληλα, η μεγάλη ανάπτυξη της ενσυναίσθησης βοηθάει το παιδί στην κοινωνικοποίηση, στην ανάπτυξη των κοινωνικών του δεξιοτήτων αλλά και στην ομαλή ένταξη του σε ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον όπως π.χ. είναι ένα νέο σχολικό περιβάλλον. Τέλος περιορίζει τις πιθανότητες εμφάνισης ψυχοπαθολογικών φαινομένων στο παιδί (Eisenberg&Miller, 1987).

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, είναι απαραίτητο να τονιστεί πως η ενσυναίσθηση είναι καθοριστικής σημασίας και στη σχέση που αναπτύσσει ένα παιδί με τη μητέρα του. Η ομαλή ψυχολογική ανάπτυξη ενός παιδιού συσχετίζεται άμεσα με το επίπεδο ανάπτυξης της ενσυναίσθησης των γονιών του άλλωστε (Eisenberg&Miller, 1987). Δεν έχει ωστόσο επιβεβαιωθεί επιστημονικά μέσα από έρευνες πως η ενσυναίσθηση του γονέα επηρεάζει σε απόλυτο βαθμό την ενσυναίσθηση του παιδιού. Έχουν

υπάρξει αρκετές δειγματοληπτικές έρευνες που έχουν αναδείξει πως γονείς με υψηλό βαθμό ενσυναίσθησης, δείχνουν πολύ μεγάλη ανοχή ακόμα και σε εγωιστικές και επιθετικές συμπεριφορές του παιδιού.

2.4.Η ενσυναίσθηση των γονέων

Από τη μελέτη της παραπάνω ενότητας αναδεικνύεται πως η συναισθηματική αγωγή των παιδιών, βρίσκεται στα χέρια των ενηλίκων, τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των γονιών. Για αυτό άλλωστε και στην παιδική ηλικία, τα τελευταία χρόνια προωθείται η διαδικασία της ανοιχτής ακρόασης των παιδιών. Η ενεργητική ακρόαση των παιδιών, είναι μια ανοιχτή διαδικασία στους ποικίλους δημιουργικούς τρόπους που έχουν τα παιδιά, να εκφράζουν τις απόψεις τους, τις επιθυμίες τους, τα συναισθήματα τους, τις εμπειρίες τους. Η διαδικασία αυτή, είναι μια κομβική διαδικασία για να κατανοηθούν οι προτεραιότητες των παιδιών καθώς και τα ενδιαφέροντά τους και τα συναισθήματά τους (Clark&Moss, 2001). Πρόκειται για μια διαλεκτική δυναμική σχέση επικοινωνίας που μπορεί να οδηγήσει σε μια ευτυχισμένη ζωή.

Η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά, είναι η πρώτη και σημαντικότερη που βιώνει κάποιο παιδί στη ζωή του. Μέσα από την υιοθέτηση μιας σειράς συγκεκριμένων πρακτικών, από τους γονείς, επηρεάζεται τόσο η συμπεριφορά και η νοητική ανάπτυξη όσο και η συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Εν τέλει επηρεάζεται το σύνολο της προσωπικότητας του παιδιού. Οι συναισθηματικές συνδιαλλαγές στο εσωτερικό της οικογένειας ανάμεσα σε γονείς και παιδιά, επηρεάζουν τις μετέπειτα σχέσεις που θα αναπτύξουν τα τελευταία με τρίτους (Eisenberg, and Miller, 1987).

Οι γονείς επιτελούν κομβικό ρόλο στην ανάπτυξη της συναισθηματικής νοημοσύνης των παιδιών καθώς διαμορφώνουν τις πρώτες βάσεις της διαμόρφωσης της προσωπικότητας του παιδιού. Υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί τύποι γονιών όπως οι αυταρχικοί γονείς, οι υπερπροστατευτικοί γονείς, οι αδιάφοροι γονείς οι οποίοι ασυνείδητα μπορούν να θέσουν πολύ σημαντικά εμπόδια στην ανάπτυξη και στην εξέλιξη της συναισθηματικής νοημοσύνης των παιδιών τους.

Οι γονείς οι οποίοι προωθούν τη συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών είναι αυτοί που χαρακτηρίζονται από ζεστασιά και φιλική στάση απέναντι στα παιδιά τους και η σχέση τους στηρίζεται στην αμοιβαία κατανόηση και εμπιστοσύνη. Αυτοί οι γονείς επιδιώκουν να διδάξουν στα παιδιά τους την ανεξαρτησία τους και την ικανότητα του να μαθαίνουν μέσα από τα λάθη τους. Επιπλέον δείχνουν σεβασμό και αποδέχονται την προσωπικότητα του παιδιού τους, δεν είναι διαρκώς πιεστικοί απέναντι τους με αυστηρές απαγορεύσεις, αξιοποιούν τον γόνιμο διάλογο ως πρακτική, ο οποίος στηρίζεται στην ανταλλαγή απόψεων. Το πιο σημαντικό ότι αυτοί οι γονείς δε διστάζουν να εκφράσουν τα δικά τους συναισθήματα καθώς και να αναγνωρίσουν τα ενδεχόμενα λάθη που έχουν διαπράξει απέναντι στα παιδιά τους.

Τα παιδιά των γονέων αυτών διαθέτουν συνήθως συναισθηματική νοημοσύνη και ένα σύνολο από θετικά χαρακτηριστικά. Είναι συμπονετικά, επιδιώκουν να βοηθήσουν και να στηρίξουν συναισθηματικά κάποιο παιδί που ενδεχομένως αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα. Δείχνουν κατανόηση στα συναισθήματα των άλλων παιδιών βάση της διαδικασίας της ενσυναίσθησης. Η ικανότητα της ενσυναίσθησης τα βοηθά να εισέρθουν στη θέση των ανθρώπων, να κατανοήσουν και να αναγνωρίσουν τα κίνητρα μιας συμπεριφοράς. Μπορούν να εκφράζουν ελεύθερα τις σκέψεις και τα συναισθήματα τους χωρίς φόβο και ενδοιασμούς. Αντιμετωπίζουν τους φόβους και τις αναστολές τους με γενναιότητας .

Επίσης τα παιδιά αυτά έχουν αυτογνωσία, δηλαδή δεν ούτε υπερεκτιμούν ούτε υποτιμούν τις δυνατότητες τους. Εξαιτίας αυτής της δυνατότητας πετυχαίνουν και τους στόχους έχουν θέσει. Διαθέτουν αυτοπειθαρχία, η οποία καταλήγει στον έλεγχο των συναισθημάτων τους. Δεν επιτρέπουν στον εαυτό τους να γίνουν έρμαιο των αρνητικών τους συναισθημάτων όπως: θυμός, ζήλια, λύπη και άλλα αρνητικά συναισθήματα. Διαπνέονται από ηθικές αρχές τις οποίες πολύ σπάνια τις παραβαίνουν. Συγκροτούν σταθερές και δυνατές φιλίες οι οποίες διατηρούνται με το πέρασμα των χρόνων. Τέλος σέβονται τη διαφορετικότητα οποιασδήποτε μορφής των άλλων παιδιών απαλλαγμένα από προκαταλήψεις, στερεότυπα και δεισιδαιμονίες .

Σε μια γενικότερη προσέγγιση, μπορεί να ειπωθεί πως ο πιο αποτελεσματικός συνδυασμών πρακτικών γονεϊκότητας έχει να κάνει με τη γονεϊκή ζεστασιά, με την εφαρμογή παιδαγωγικών μεθόδων για την πειθαρχία των παιδιών αλλά και με τη μη τιμωρητική πρακτική απόδοσης ποινών και συνέπειας κατά τη διάρκεια της

διαδικασίας της διαπαιδαγώγησης (Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts&Dornbusch, 1994). Η εφαρμογή ενός τέτοιου μοτίβου, διδάσκει στο παιδί την υποχρέωσή του να επιδεικνύει συνέπεια σχετικά με τις υποχρεώσεις του, για να μπορεί να βιώσει την απολαβή των δικαιωμάτων του. Επιπλέον μέσα στη γονεϊκή σχέση το παιδί νιώθει πως διαβιώνει μέσα σε ένα ασφαλές περιβάλλον. Όταν η γονεϊκή σχέση παρουσιάζει σκληρότητα και ανεπάρκειες, επιδρά με αρνητικό τρόπο πάνω στην παιδική προσωπικότητα με αποτέλεσμα να εμφανίζουν τα παιδιά προβλήματα ως προς την ως προς την ψυχολογία του, την κοινωνικοποίηση του αλλά και την ανάπτυξη του συναισθηματικού του κόσμου.

Όταν γίνεται λόγος για το στιλ γονεϊκότητας, συμπεριλαμβάνεται ένα σύνολο από γονεϊκές κατασκευές και αποτελεί ένα περιεκτικό όρο για να παρουσιαστεί το σύνολο των πρακτικών των γονέων. Έτσι λοιπόν έννοιες όπως η γονεϊκή ζεστασιά, ο έλεγχος, η εμπλοκή και η πειθαρχία, εμπεριέχονται στο στιλ γονεϊκότητας. Πρόκειται για το άθροισμα των στάσεων που διατηρούν οι γονείς απέναντι στα παιδιά τους, οι οποίες με τη σειρά τους διαμορφώνουν ένα συγκεκριμένο συναισθηματικό κλίμα και συγκεκριμένες συμπεριφορές (Steinberg&Darling, 1993).

Στις περιπτώσεις που το στιλ γονεϊκότητας είναι αυστηρό, εστιάζει περισσότερο στην ανταπόκριση των γονέων και στην απαιτητικότητα που αποτελεί τον βέλτιστο δυνατό τρόπο διαπαιδαγώγησης. Ένα ακόμη στιλ γονεϊκότητας είναι το αυταρχικό στιλ, το οποίο αναβαθμίζει την έννοια της απαιτητικότητας από την πλευρά των γονέων και παρουσιάζει ιδιαιτέρως χαμηλά επίπεδα ανταπόκρισης. Στη συνέχεια είναι το επιεικές στιλ γονεϊκότητας, το οποίο χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα ανταπόκρισης αλλά χαμηλά επίπεδα απαιτητικότητας. Τέλος είναι το αδιάφορο στιλ, το οποίο δεν είναι ούτε απαιτητικό αλλά ούτε παρουσιάζει κάποια μορφή ανταπόκρισης ως προς τις ανάγκες του παιδιού (Zervides&Knowles, 2007).

Ο παράγοντας γονεϊκή ζεστασιά είναι ένας καθοριστικός παράγοντας στη σχέση παιδιού γονέα. Έχει να κάνει με την αποδοχή του παιδιού από τους γονείς, της ανταπόκρισης, της συναισθηματικής στήριξης και της επικέντρωσης στο παιδί. Οι γονείς που χαρακτηρίζονται από ζεστασιά είναι πολύ υποστηρικτικοί στα παιδιά τους, έχουν έντονο συναισθηματισμό και ιεραρχούν ψηλά τις ανάγκες του. Η γονεϊκή ζεστασιά καλλιεργεί την ενσυναίσθηση. Η αίσθηση ασφάλειας και προστασίας σε ένα ασφαλές γονεϊκό περιβάλλον, δημιουργεί τη δυνατότητα σε ένα παιδί να κατανοήσει

και να επεξεργαστεί τα συναισθήματα των άλλων ανθρώπων. Τέλος μέσω της διαδικασίας της μοντελοποίησης, οι γονείς που χαρακτηρίζονται από ενσυναίσθηση στις σχέσεις που αναπτύσσουν με τα παιδιά τους, αποκτούν με τη σειρά τους παιδιά που έχουν μεγαλύτερα ποσοστά ενσυναίσθησης στις δικές τους κοινωνικές σχέσεις (Zervides&Knowles, 2007).

Στην άλλη πλευρά βρίσκεται μια αντίθετη έννοια. Η έννοια αυτή είναι εκείνη της γονεϊκής ψυχρότητας. Στην περίπτωση αυτή παρατηρείται απόσυρση της αγάπης του γονέα, αποστασιοποίηση από πλευρά του ως προς το παιδί και ανταπόκρισης στις ανάγκες που παρουσιάζει το παιδί. Επιπροσθέτως εμφανίζονται φαινόμενα εχθρότητας, απόρριψης και υιοθέτησης μιας σειράς σκληρών πρακτικών πειθάρχησης απέναντι στα παιδιά. Αυτή η συνθήκη διαμορφώνει παιδιά τα οποία θυμώνουν περισσότερο και πιο εύκολα αλλά και που παρουσιάζουν ανεπαρκή ποσοστά ενσυναίσθησης στις κοινωνικές τους σχέσεις (Zervides&Knowles, 2007).

Από τα παραπάνω δεδομένα, καθίσταται σαφές πως οι γονείς διαδραματίζουν έναν καίριο ρόλο στο να αναπτυχθεί επαρκώς ο συναισθηματικός κόσμος του παιδιού. Οι γονείς μέσα από την αξιολόγηση των συναισθηματικά φορτισμένων γεγονότων αλλά και από την λεκτική έκφραση των εσωτερικών, ψυχικών τους διεργασιών, χορηγούν στα παιδιά τους πολύ σημαντικές πληροφορίες που σχετίζονται με την προέλευση των συναισθηματικών εκφράσεων αλλά και σχετικά με τις επιδράσεις των δικών τους συναισθηματικών εκδηλώσεων. Τα παραπάνω δεδομένα μπορούν να μεταφερθούν στα παιδιά μέσω οικογενειακών συζητήσεων σχετικά με τα συναισθήματα.

Η συζήτηση που σχετίζεται με τα συναισθήματα, διδάσκει και καλλιεργεί στα παιδιά τον αρμόδιο τρόπο που ενδείκνυται για την κατανόηση και τη διαχείριση των συναισθηματικών εμπειριών. Ο τρόπος αυτός χαρακτηρίζει τις πολιτισμικές και οικογενειακές αξίες του κάθε πλαισίου. Μέσα από αυτή τη διαδικασία τα παιδιά εξοικειώνονται και λεξιλογικά με την έννοια του συναισθήματος σε λεκτικό εκφραστικό επίπεδο.

Φυσικά υπάρχουν και οι λανθάνουσες συναισθηματικές εκφράσεις και συμπεριφορές. Για παράδειγμα, όταν οι γονείς επιλέγουν να λειτουργούν τιμωρητικά απέναντι σε συμπεριφορές με τρόπο που προσανατολίζεται στον περιορισμό των μη επιθυμητών συμπεριφορών των παιδιών, οδηγούν τα παιδιά στην ενσωμάτωση στρατηγικών αντιμετώπισης της κατάστασης που μπορεί να οδηγήσει σε σύγκρουση

με τα συνομήλικα παιδιά. Έτσι λοιπόν τα παιδιά τείνουν να αποφεύγουν τα αρνητικά συναισθήματα αντί να τα κατανοούν και να τα επεξεργάζονται, κάτι που οδηγεί σε περιορισμένη ανάπτυξη της ενσυναίσθησής τους.

Κομβικό ρόλο παίζει και η εκφραστικότητα των γονέων. Όταν γίνεται λόγος για την έννοια της εκφραστικότητας, το θεωρητικό πλαίσιο εννοεί το μοτίβο της λεκτικής και της μη λεκτικής έκφρασης. Όταν ένας γονέας είναι εκφραστικός, αυτό θα επηρεάσει και μια σειρά από συνθήκες που δεν σχετίζονται άμεσα με το παιδί. Η θετική εκφραστικότητα μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, επηρεάζει θετικά την κοινωνικοποίηση των παιδιών, το υψηλό κοινωνιομετρικό κύρος αλλά και συμβάλλει στα χαμηλά ποσοστά επιθετικής συμπεριφοράς του παιδιού απέναντι στους συνομηλίκους του.

Η μίμηση επιδρά καταλυτικά και στην όξυνση της ενσυναίσθησης. Οι εκφραστικοί και ενσυναίσθητοι πατέρες διαμορφώνουν παιδιά, σύμφωνα με επιστημονικές έρευνες, που κατανοούν και επεξεργάζονται πιο λειτουργικά τα συναισθήματα γύρω τους αλλά και γίνονται πιο δημοφιλή σε κοινωνικό επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, μητέρες οι οποίες εκφράζουν θετικά συναισθήματα, οδηγούν τα παιδιά τους στον να υιοθετούν τακτικές συμμόρφωσης στις επιταγές της συνείδησής τους κατά τη διάρκεια της σχολικής τους ζωής. Παράλληλα σε αυτά τα παιδιά παρουσιάζεται συναισθηματική ισορροπία και μεγαλύτερη έκφραση των θετικών τους συναισθημάτων (Zervides&Knowles, 2007).

Η διάρκεια της εκφραστικότητας των γονέων, επίσης αποτελεί έναν πολύ σημαντικό παράγοντα για την αύξηση της ενσυναίσθησης των παιδιών. Έρευνες έχουν χαρακτηριστικά αναδείξει πως τα παιδιά που έχουν εξοικειωθεί με την έκφραση θετικών συναισθημάτων προς το πρόσωπο της μητέρας τους, δημιουργούν μια συνολική βάση δεδομένων και συναισθηματικών ενδείξεων. Από αυτή την βάση δεδομένων, αργότερα το παιδί αντλεί στοιχεία για την κατανόηση των συναισθημάτων στις μετέπειτα συνδιαλλαγών που αναπτύσσει με τρίτους.

Το τελευταίο στοιχείο που αναφέρεται στην παρούσα ενότητα, είναι το στοιχείο της αυτοσυνειδησίας. Τα μηνύματα που μεταδίδουν οι γονείς στα παιδιά τους, αποσαφηνίζουν το χαρακτήρα της επιτυχίας και της αποτυχίας και οι αντιδράσεις τους σε συναισθηματικό, συμπεριφορικό και λεκτικό επίπεδο, προωθούν στο παιδί μηνύματα σχετικά με τα διαθέσιμα πρότυπα, κανόνες και στόχους. Έτσι λοιπόν το

παιδί συμμετέχει στις αξιώσεις και τις απαιτήσεις του γονέα και τις κάνει κτήμα του. Αναλόγως του κατά πόσο συνάδει η συμπεριφορά του με τους εσωτερικευμένους κανόνες που αναφέρθηκαν, το παιδί βιώνει τόσο θετικά συναισθήματα, όπως το συναίσθημα της υπερηφάνειας, τόσο και αρνητικά συναισθήματα όπως η ντροπή για κάποια συμπεριφορά.

Το επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσει τις δύο κατηγορίες παιδιών που απασχολούν το θέμα της παρούσας εργασίας. Δηλαδή των παιδιών που εντάσσονται στην κατηγορία της τυπικής εκπαίδευσης και των παιδιών που υπάγονται στην κατηγορία της μη τυπικής εκπαίδευσης. Πάντα υπό το πρίσμα της βιβλιογραφίας και του θεωρητικού πλαισίου για τα ζητήματα αυτά.

Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Τα παιδιά της τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης

Το ζήτημα της παρούσας εργασίας είναι την ενσυναίσθηση των γονέων παιδιών τυπικής εκπαίδευσης και των γονέων παιδιών με νοητική ή κάποιο άλλο σύνδρομο. Επομένως στο κεφάλαιο θα αναλυθούν οι έννοιες της τυπικής και οι έννοιες της μη τυπικής εκπαίδευσης. Επίσης θα αναλυθούν τα ζητήματα της νοητικής στέρησης, του αυτισμού αλλά και άλλων συνδρόμων. Φυσικά πάντα υπό το πρίσμα της ενσυναίσθησης ανάμεσα στα παιδιά αυτά και στους γονείς.

Στην τυπική εκπαίδευση εντάσσονται τα παιδιά χωρίς μαθησιακές δυσκολίες και ιδιαιτερότητες. Έτσι λοιπόν, στην περίπτωση μας, η τυπική εκπαίδευση αποτελεί το αυστηρά θεσμοθετημένο, χρονολογικά διαβαθμισμένο και ιεραρχικά δομημένο σύστημα εκπαίδευσης του οποίου η έκταση αφορά τα πρώτα σχολικά χρόνια μέχρι και τα τελευταία στάδια της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Coombs& Ahmed,1974).

Από την άλλη πλευρά, είναι η μη τυπική εκπαίδευση, αφορά όλες τις οργανωμένες συστηματικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκτός των θεσμοθετημένων πλαισίων του τυπικού συστήματος και προσφέρουν συγκεκριμένους τύπους μάθησης σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού τόσο σε παιδιά όσο και σε ενηλίκους. Σε αυτόν τον τύπο εκπαιδευτικής διαδικασίας εντάσσονται και εκείνοι οι άνθρωποι οι οποίοι δεν μπορούν με εύκολο και γρήγορο τρόπο να αποκτήσουν μέσω της συνήθους έκθεσης στο περιβάλλον τις απαραίτητες γνωστικές ικανότητες (Coombs& Ahmed,1974).

Στην κατηγορία της μη τυπικής εκπαίδευσης εντάσσεται και η κατηγορία παιδιών που εξετάζει η παρούσα εργασία, δηλαδή τα παιδιά με νοητική στέρηση ή με κάποιο άλλο σύνδρομο. Τέτοιες μορφές στέρησης ή συνδρόμων είναι οι διάφορες περιπτώσεις αυτισμού και το σύνδρομο down. Τα δεδομένα αυτά πρόκειται να αναλυθούν παρακάτω.

3.2. Τα παιδιά της μη τυπικής εκπαίδευσης – ο αυτισμός

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η μη τυπική εκπαίδευση, αφορά όλες τις οργανωμένες συστηματικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκτός των θεσμοθετημένων πλαισίων του τυπικού συστήματος και προσφέρουν συγκεκριμένους τύπους μάθησης σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού τόσο σε παιδιά όσο και σε ενήλικους. Σε αυτόν τον τύπο εκπαιδευτικής διαδικασίας εντάσσονται και εκείνοι οι άνθρωποι οι οποίοι δεν μπορούν με εύκολο και γρήγορο τρόπο να αποκτήσουν μέσω της συνήθους έκθεσης στο περιβάλλον τις απαραίτητες γνωστικές ικανότητες (Coombs& Ahmed,1974).

Η πιο σημαντική περίπτωση, στην οποία εστιάζει η παρούσα εργασία είναι οι περιπτώσεις παιδιών με αυτισμό. Μια σημαντική μορφή αυτισμού είναι η αυτιστική διαταραχή η οποία στηρίζεται σε οργανικούς και όχι περιβαλλοντολογικούς παράγοντες. Η διάγνωση ωστόσο της διαταραχής, στηρίζεται στα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του παιδιού και όχι σε ιατρικές εξετάσεις που το αφορούν. Η διαταραχή αυτή ονομάζεται DSM-IV και είναι γνωστή στην επιστημονική κοινότητα ως DSM-IV-TR.

Η πρώτη κατηγορία των διαγνωστικών κριτηρίων της Αυτιστικής Διαταραχής, σύμφωνα με το DSM-IV, σχετίζεται με την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών και εμπεριέχει τέσσερα χαρακτηριστικά εκ των οποίων τουλάχιστον δύο πρέπει να εμφανιστούν στο παιδί για να ενταχθεί στη συγκεκριμένη κατηγορία αυτισμού. Η δεύτερη κατηγορία διαγνωστικών κριτηρίων του DSM-IV, η οποία σχετίζεται με την ποιοτική περιστολή της επικοινωνίας του παιδιού και εμφανίζει στοιχεία όπως η καθυστερημένη ή και ανύπαρκτη ομιλία που δεν ακολουθείται από απόπειρες αναπλήρωσης με κάποιους εναλλακτικούς τρόπους επικοινωνίας και η εμφανέστατη περιστολή της ομιλίας στη δυνατότητα πραγματοποίησης συνομιλιών με ανθρώπους του περιβάλλοντός τους σε παιδιά με επαρκείς δυνατότητες ομιλίας. Επιπροσθέτως γίνεται εμφάνιση στερεότυπου, επαναληπτικού και με ένα πλήθος ιδιαιτεροτήτων λόγου, αλλά και απουσία ποικιλόμορφου και αυθόρμητου παιχνιδιού και παιχνιδιού που απαιτεί την υιοθέτηση ρόλων.

Η τρίτη και τελευταία κατηγορία, η οποία σχετίζεται με τα συγκεκριμένα και στερεότυπα συμπεριφορικά σχήματα που επαναλαμβάνονται, ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων που εκδηλώνονται με τουλάχιστον ένα χαρακτηριστικό από αυτά που αναφέρονται στη συνέχεια. Το πρώτο είναι η ενασχόληση με ένα ή και

περισσότερα στερεότυπα πρότυπα που μειώνουν τα ενδιαφέροντα και που θεωρούνται μη φυσιολογικά σε σχέση με την εστίαση και την έντασή τους. Τα υπόλοιπα δύο χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στη συνέχεια, είναι η βαθιά εμμονή σε συγκεκριμένες και μη λειτουργικές συνήθειες ή πρακτικές και οι στερεότυπες και συνεχόμενες επαναληπτικές κινήσεις όπως π.χ. το χτύπημα και το στρίψιμο των χεριών τους και σύνθετες κινήσεις στις οποίες συμμετέχει όλο το σώμα. Τελευταίο χαρακτηριστικό διαγνωστικού κριτηρίου της Αυτιστικής Διαταραχής είναι η επίμονη, στα όρια της εμμονής ενασχόληση με τμήματα αντικειμένων όπως τα πόδια του τραπέζιου (Γενά,2002).

Μία ακόμη εκδοχή του αυτισμού είναι ο αυτισμός με την γνωστή ονομασία στην επιστημονική κοινότητα ως εκδοχή 5 DSM (DSM-V). Η συγκεκριμένη διαταραχή, διακρίνεται σε δύο βασικές κατηγορίες συμπτωμάτων. Τα πρώτα συμπτώματα έχουν να κάνουν με την ελλειμματική κοινωνική επικοινωνία και την ελλειμματική κοινωνική αλληλεπίδραση. Τα δευτερεύοντα συμπτώματα έχουν να κάνουν με τον περιορισμό των επαναλαμβανόμενων συμπεριφορών, ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων.

Κάθε διάγνωση αυτής τη συγκεκριμένης μορφής αυτισμού συνοδεύεται από επιμέρους δείκτες. Αν ένα παιδί έχει παράλληλα με τον αυτισμό, ταυτόχρονα με κάποια άλλη μορφή νοητικής στέρησης πρέπει να παρέχεται μια συνολική εικόνα για τα χαρακτηριστικά και τις ικανότητες του παιδιού. Οι δείκτες αυτοί μπορούν να αναδείξουν το πότε εμφανίστηκαν τα συμπτώματα του αυτισμού στο παιδί. Αν γεννήθηκε έτσι δηλαδή ή εμφανίστηκε στην πορεία της ζωής του (Γενά, 2002).

Στην παιδική ηλικία, ο αυτισμός, εμφανίζεται ως μια αναπτυξιακή διαταραχή, με τη μορφή μη φυσιολογικής λειτουργικότητας και της διαταραγμένης ανάπτυξης. Τα αγόρια μπορούν να εμφανίσουν τη συγκεκριμένη διαταραχή έως και σαράντα τοις εκατό παραπάνω από τα κορίτσια. Το σύνδρομο αυτό μπορεί να διαγνωστεί σε κάθε ηλικία του παιδιού αλλά τα συμπτώματα της συγκεκριμένης διαταραχής θα πρέπει να έχουν εμφανιστεί πριν την ηλικία των τριών ετών. Τα κριτήρια διάγνωσης είναι η ποιοτική έκπτωση στην κοινωνική διαντίδραση, οι ποιοτικές εκπτώσεις στην επικοινωνία και οι περιορισμένοι, επαναλαμβανόμενοι και στερεότυποι τύποι συμπεριφοράς, ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων (Μάνος, 1997).

Οι κυριότερες δυσκολίες του αυτισμού εντοπίζονται σε 3 περιοχές:

1. Κοινωνικές σχέσεις

Στα άτομα με αυτισμό οι κοινωνικές σχέσεις και επαφές μπορεί να δημιουργήσουν τρόμο και σύγχυση. Δυσκολεύονται να κατανοήσουν τους κοινωνικούς κανόνες και πως σκέφτονται και αλληλεπιδρούν οι άλλοι. Επίσης δυσκολεύονται να εμπιστευθούν κάποιον και να κάνουν πραγματικούς φίλους.

2. Λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία

Δυσκολεύονται να αναπτύξουν και να κατανοήσουν τον λόγο κυριολεκτικό και μεταφορικό. Δεν μπορούν να καταλάβουν τις αλλαγές στο νόημα των λέξεων ούτε τη «γλώσσα του σώματος». Ακόμη, πολλά άτομα με αυτισμό αδυνατούν να διατηρήσουν οπτική επαφή με άλλα άτομα ή να εκφράσουν τις απόψεις τους σε συζήτηση.

3. Φαντασία

Τα άτομα με αυτισμό δεν έχουν αναπτυγμένη φαντασία, δεν μπορούν να καταλάβουν πως αισθάνονται οι άλλοι ή να κατανοήσουν τις σκέψεις τους. Επίσης, δυσκολεύονται να αναπτύξουν φανταστικό παιχνίδι.

4. Ρουτίνες

Τα άτομα με αυτισμό συνήθως έχουν ρουτίνες και ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, πράγματα που επαναλαμβάνουν συνέχεια και λειτουργούν καθησυχαστικά για αυτούς. Αυτά μπορεί να είναι επαναλαμβανόμενες ρυθμικές κινήσεις (μπρος-πίσω), η παρακολούθηση της λειτουργίας ενός πλυντηρίου ή διάφοροι ήχοι. Όλα αυτά διεγείρουν τις αισθήσεις των ατόμων αυτών και προκαλούν είτε ευχαρίστηση είτε χαλάρωση από το άγχος τους. Οι ρουτίνες διαφέρουν ανάμεσα στα άτομα με αυτισμό και μπορεί να αφορούν το οτιδήποτε.

Στα άτομα με αυτισμό δεν επηρεάζεται η εξωτερική εμφάνιση ούτε η νοημοσύνη. Συνήθως μάλιστα έχουν φυσιολογική ή μεγαλύτερη νοημοσύνη από τον μέσο όρο, ενώ πολλοί έχουν ιδιαίτερες δεξιότητες (καλλιτέχνες, μουσικοί. Γνωστές φυσιогνωμίες όπως ο ζωγράφος Vincent van Gogh και ο Albert Einstein έχουν αναφερθεί πως ήταν άνθρωποι με αυτισμό.

3.3.Η Διαταραχή Asperger

Στις αρχές του 1940, ο Hans Asperger στην Αυστρία παρατήρησε κάποια παιδιά τα οποία εμφάνιζαν συγκεκριμένες συμπεριφορές όπως προβλήματα στον λόγο, έντονη επικέντρωση σε συγκεκριμένες ασχολίες, εξαιρετικές οπτικές ικανότητες, έντονη αντιπάθεια προς κάθε αλλαγή. Την ίδια περίπου περίοδο ένας άλλος επαγγελματίας της εποχής, στο άλλο άκρο του κόσμου, ο Leo Kanner (Η.Π.Α.) έκανε παρόμοιες παρατηρήσεις σε παιδιά εκεί. Έτσι γεννήθηκε ο “αυτισμός” που προέρχεται από την ελληνική λέξη εαυτός. Με το πέρασμα του χρόνου έγιναν πολλές έρευνες με σκοπό τη διάγνωση του αυτισμού, την αιτιολογία του και τη θεραπεία, χωρίς ωστόσο συγκεκριμένα ή/και σημαντικά αποτελέσματα.

Λόγω της ιδιαιτερότητας της διαταραχής δημιουργήθηκαν από πολύ παλιά δεκάδες μύθοι για τα αυτιστικά παιδιά. Σε διάφορα μέρη του κόσμου θεωρούσαν πως νεράιδες έπαιρναν το “κανονικό” παιδί και άφηναν στη θέση του ένα άλλο, όμορφο παιδί-νεράιδα το οποίο θεωρούσαν πως μεγάλωναν σε έναν άλλο κόσμο, μακριά από τους ανθρώπους (υποβολιμαία παιδιά). Πλέον ο αυτισμός θεωρείται μια πολύ συχνά εμφανιζόμενη διαταραχή. Συγκεκριμένα πλέον σε κάθε 60 παιδιά συναντάμε 1 παιδί με αυτισμό, ενώ ακόμη και έτσι η αναλογία δεν είναι σίγουρη. Για κάθε 1 κορίτσι με αυτισμό αντιστοιχούν 4 αγόρια με αυτισμό, πράγμα που φυσικά σημαίνει πως ο αυτισμός φαίνεται να είναι μια “ανδρική” περισσότερο διαταραχή. (ICD-10, 1992).

Εμφανίζεται μια σειρά από ομοιότητες ανάμεσα στο σύνδρομο Asperger και τον κλασικό αυτισμό, ωστόσο τα άτομα με Asperger έχουν λιγότερα προβλήματα στο να επικοινωνήσουν λεκτικά και έχουν συνήθως μέση ή και ανώτερη νοημοσύνη. Οι μαθησιακές του δυσκολίες δεν σχετίζονται με αυτή τη μορφή αυτισμού, όμως είναι πιθανή η παρουσίαση συγκεκριμένων μαθησιακών προβλημάτων όπως είναι η δυσλεξία, η δυσπραξία και κάποιες άλλες καταστάσεις όπως η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και η υπερκινητικότητα. Με την ανάλογη φροντίδα και στήριξη, τα άτομα με σύνδρομο Asperger, έχουν τη δυνατότητα να ζήσουν ανεξάρτητα μια ολόκληρη ζωή.

Τα άτομα με σύνδρομο Asperger συχνά παρουσιάζουν εμμονές σε συγκεκριμένα μοτίβα και συγκεκριμένες ρουτίνες και δεν έχουν πληθώρα ενδιαφερόντων. Επιπλέον δυσκολεύονται να επεξεργαστούν και να κατανοήσουν τη γλώσσα του σώματος. Τα άτομα αυτά παρουσιάζουν ευαισθησίες σε σχέση με τις πληροφορίες που έχουν να κάνουν με τις αισθήσεις τους, δηλαδή στους ήχους, στις μυρωδιές, στις

γεύσεις, στα φώτα. Συχνά έχουν προτίμηση σε μαλακά ρούχα, συγκεκριμένες τροφές και ενόχληση σε ήχους και φώτα που οι υπόλοιποι άνθρωποι δεν μπορούν να εντοπίσουν. Επιπροσθέτως, τα άτομα με Asperger παρουσιάζουν κανονικό δείκτη νοημοσύνης και πολλά από τα άτομα αυτά έχουν και εξαιρετικές ικανότητες αλλά και ταλέντο σε κάποιο ειδικό τομέα. Σε γλωσσικό επίπεδο αναπτύσσονται κανονικά έστω και επιφανειακά – κάτι που δεν ισχύει στις παραπάνω περιπτώσεις αυτισμού - ωστόσο δυσκολεύονται πρακτικά να χρησιμοποιήσουν τη γλωσσική ικανότητα. Μπορούν ωστόσο να έχουν συνηθισμένο αλλά και πλούσιο λεξιλόγιο.

Σε κάποιες περιπτώσεις, υπάρχουν περιπτώσεις εμφάνισης ψυχωτικού επεισοδίου στην εφηβική ηλικία των ατόμων αυτών. Το σύνδρομο Asperger αρκετές φορές συχνά χαρακτηρίζεται από την επιστημονική κοινότητα και ως «κρυφή διαταραχή» καθώς είναι εξαιρετικά δυσδιάκριτο το αν κάποιος χαρακτηρίζεται από αυτό το σύνδρομο κρίνοντας από την εξωτερική του εμφάνιση και μόνο. Τα άτομα με Asperger εμφανίζουν δυσκολίες σε τρεις τομείς, γνωστή ως «τριάδα των διαταραχών». Συγκεκριμένα εμφανίζουν δυσκολίες στην κοινωνική αλληλεπίδραση, στην κοινωνική επικοινωνία και στην κοινωνική φαντασία. Φυσικά υπάρχει διαβάθμιση τόσο στα χαρακτηριστικά όσο και στον βαθμό που εμφανίζονται στο κάθε άτομο που χαρακτηρίζεται από το σύνδρομο αυτό (Γενά, 2002).

3.4. Άλλες νοητικές στερήσεις και σύνδρομα

Στην ενότητα αυτή θα αναφερθούν συνοπτικά και κάποια άλλα σύνδρομα και στερήσεις, χωρίς ωστόσο να γίνει μια εμβάνθυνση στα αίτια και τις συνέπειες ούτε στη διαγνωστική διαδικασία. Άλλωστε, η ενότητα αυτή θα μπορούσε να αποτελεί μια ξεχωριστή θεματική για διπλωματική εργασία. Σε κάθε περίπτωση, το θέμα της παρούσας εργασίας είναι οι ενσυναίσθηση των γονέων παιδιών τυπικής εκπαίδευσης και γονέων που έχουν παιδιά με αυτισμό ή κάποιο σύνδρομο.

Το Σύνδρομο Williams (WS) είναι μια γενετική διαταραχή που σχετίζεται με αναπτυξιακές δυσκολίες, δεν περιορίζει ωστόσο τη δυνατότητα κοινωνικοποίησης και την υψηλή ενσυναίσθηση. Το σύνδρομο Down, είναι ένα σύνδρομο που σχετίζεται με νοητική στέρωση και οφείλεται σε χρωμοσωμική ανωμαλία. Το σύνδρομο DAMP, περιορίζει τη συγκέντρωση προσοχής, την αντίληψη και τον κινητικό έλεγχο και τον συντονισμό. Το σύνδρομο Angelman είναι μία αναπτυξιακή

διαταραχή του νευρικού συστήματος και περιλαμβάνει μεταξύ άλλων αταξικά χαρακτηριστικά στην κίνηση, σοβαρές δυσκολίες μάθησης και εκπαίδευσης σε δεξιότητες καθημερινής ζωής. Επίσης ενέχει την περίπτωση επιληπτικών επεισοδίων.

Συνεχίζοντας την απαρίθμηση των συνδρόμων και των στερήσεων, πρέπει να αναφερθεί το Σύνδρομο Moebius, ένας κληρονομικός τύπος παράλυσης του προσώπου. Η Υδροκεφαλία και σύνδρομο MASA που οφείλεται στη συγκέντρωση εγκεφαλονωτιαίου υγρού. Το Σύνδρομο του Εύθραυστου Χ που μαζί με το σύνδρομο Down, είναι η συνηθέστερη αιτία νοητικής υστέρησης. Το Σύνδρομο Cri-Du-Chat γνωστό και ως κλάμα της γάτας δανείζεται το όνομά του από το υψηλής συχνότητας κλάμα. Το Σύνδρομο Usher είναι μια κληρονομική διαταραχή που χαρακτηρίζεται από νυχτερινή τύφλωση, απώλεια όρασης και κώφωση. Τέλος το Σύνδρομο Rett είναι μία σοβαρή νευρολογική διαταραχή που επηρεάζει μόνο το γυναικείο φύλλο και επηρεάζει κάποιες αναπτυξιακές δεξιότητες (<http://www.proseggisi.gr/>).

3.5.Ενσυναίσθηση γονέων παιδιών με μορφές αυτισμού και άλλες νοητικές στερήσεις

Φτάνοντας προς το τέλος του θεωρητικού μέρους της εργασίας, έχει σημασία να τονιστεί ξανά πως η ενσυναίσθηση είναι μια διαδικασία διαδραστική ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά. Η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά, είναι η πρώτη και σημαντικότερη που βιώνει κάποιο παιδί στη ζωή του. Μέσα από την υιοθέτηση μιας σειράς συγκεκριμένων πρακτικών, από τους γονείς, επηρεάζεται τόσο η συμπεριφορά και η νοητική ανάπτυξη όσο και η συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Εν τέλει επηρεάζεται το σύνολο της προσωπικότητας του παιδιού. Οι συναισθηματικές συνδιαλλαγές στο εσωτερικό της οικογένειας ανάμεσα σε γονείς και παιδιά, επηρεάζουν τις μετέπειτα σχέσεις που θα αναπτύξουν τα τελευταία με τρίτους (Eisenberg, and Miller, 1987).

Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης του παιδιού είναι καταλυτικός. Οι γονείς που παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης και δεν έχουν αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό τη συγκεκριμένη ιδιότητα, διαμορφώνουν παιδιά που αναζητούν την απομόνωση και που δεν δημιουργούν εύκολα σχέσεις. Ανάλογα με το κλίμα της ενσυναίσθησης που έχει διαμορφωθεί στο εσωτερικό της

οικογένειας, επηρεάζονται και οι υπόλοιπες σχέσεις που θα διαμορφώσει το παιδί (Goleman, 1997).

Από την παραπάνω διατύπωση, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα πως η ικανότητα της ενσυναίσθησης είναι μια διαδικασία δυναμική και πως με την πάροδο του χρόνου εξελίσσεται. Από τη θεωρία του νου στην ηλικία των τεσσάρων – πέντε ετών που δίνει τη δυνατότητα της αναγνώρισης στα παιδιά, διαφορετικών δομών σκέψης και συναισθήματος, το παιδί προχωράει στην ερμηνεία συμπεριφορών.

Από τη στιγμή που η ενσυναίσθηση αποτελεί μια διαδραστική και δυναμική διαδικασία ανάμεσα στα παιδιά και τους γονείς, είναι λογικό και αναμενόμενο να εμφανίζονται εμπόδια στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης λόγω των συνδρόμων και των διαταραχών που υπάρχουν στα παιδιά. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία οι γονείς των παιδιών με αναπηρίες και κυρίως με αυτισμό, παρουσιάζουν σημαντικές δυσκολίες στην επίδειξη ενσυναίσθησης, κυρίως γνωστικής και κοινωνικής ενσυναίσθησης.

Είναι γνωστό πως τα άτομα με αυτισμό παρουσιάζουν έλλειψη ενσυναίσθησης και γενικότερα δυσκολίες στη “θεωρία του νου”, η οποία αναφέρει πως οι αυτιστικοί δυσκολεύονται να μπουν στη θέση του άλλου και να σκεφθούν σύμφωνα με πιθανές δικές του αντιλήψεις και σκέψεις (Wing, 1998). Επίσης, πολλές θεωρίες, προερχόμενες κυρίως από τον χώρο της ψυχαναλυτικής προσέγγισης, συνδέουν την αιτία εμφάνισης αυτισμού με τον τρόπο που επικοινωνούν οι γονείς μαζί τους. Σε έρευνα των Hoefmanetal. (2014) φάνηκε πως η υψηλή παροχή φροντίδας (χαρακτηριστικό που εμπεριέχεται στην έννοια της ενσυναίσθησης) συνδέεται θετικά με συναισθηματικό βάρος και χαμηλότερη ποιότητα οικογενειακής ζωής των γονέων. Πολλοί γονείς μάλιστα, αναγνωρίζουν μεγάλα προβλήματα κατά την παροχή φροντίδας σε καθημερινές δραστηριότητες των παιδιών τους με αυτισμό, ενώ αυτή, συνδέεται με οικονομικά προβλήματα και καταθλιπτικά συναισθήματα (Hoefman, Payakachat, 2014).

Οι γονείς που μεγαλώνουν παιδί με αυτισμό κατακλύζονται από πληθώρα συναισθημάτων. Το ενοχικό συναίσθημα κυριαρχεί και είναι εμφανές στις μητέρες. Πολλές φορές παρατηρείται οι γονείς να αυτοκατηγορούνται. Το βασικό συναίσθημα των γονιών είναι η άρνηση. Οι γονείς τις περισσότερες φορές αρνούνται να δεχτούν τον αυτισμό ή κάνουν ότι δε τον γνωρίζουν. Γενικά, όταν μαθαίνουν την αλήθεια

περνούν μια επώδυνη διαδικασία με συναισθηματικές αμφιταλαντεύσεις. (Γκονέλα,2008). Η ένταση του προβλήματος προκαλεί στους γονείς ψυχολογικά προβλήματα και αποδιοργάνωση. Συχνά παραμελούν την κοινωνική και επαγγελματική τους ζωή και απομονώνονται χωρίς διάθεση για ψυχαγωγία ρίχνοντας τις ευθύνες ο ένας στον άλλον.(Σταμάτης,1987).

Ένα βασικό εμπόδιο που οι γονείς έχουν να αντιμετωπίσουν είναι εκείνο του στίγματος που προέρχεται από την κοινωνία και οι διακρίσεις που γίνονται λόγω του αυτισμού των παιδιών. Οι Meirsschaut, Roeyers and Warreyn (2010) για να ολοκληρώσουν τα ποσοτικά τους ευρήματα χρησιμοποίησαν ένα ερωτηματολόγιο που μετρά τα επίπεδα του γονεϊκού στρες (NOSI) και κατέληξαν στο ότι κυριαρχούν συναισθήματα αμφιθυμίας απέναντι στο παιδί , όπως ο θυμός και η ενοχή που συχνά συνυπάρχουν με τα συναισθήματα του περιορισμού του γονεϊκού ρόλου.

Η κατάθλιψη στους γονείς είναι επίσης μια ένδειξη αφού κυριαρχεί το αίσθημα της δυσαρέσκειας με τους εαυτούς τους και τις συνθήκες της ζωής τους. Σε υψηλά επίπεδα είναι τα ποσοστά της κατάθλιψης για ορισμένους γονείς που δε μπορούν να κινητοποιήσουν τη σωματική και ψυχική τους ενέργεια. Οι μητέρες είναι δυσαρεστημένες, νιώθουν να παραιτούνται και αισθάνονται ενοχές. Τα αποτελέσματα της έρευνας των Woodgate, Ateah and Secco (2008) τονίζουν ότι οι γονείς αντιμετωπίζουν δυσκολίες και λόγω της έλλειψης κατανόησης από την κοινωνία..

Το παιδί με αυτισμό αδυνατεί να αναγνωρίσει ή να κατανοήσει τα σήματα που δείχνουν τις σκέψεις και τις προθέσεις των άλλων ανθρώπων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να φαίνονται περίεργοι στο κοινωνικό σύνολο, διότι μπορεί να μην εκδηλώσουν μία συμπεριφορά σε ένα στενάχωρο γεγονός και απλά να παρακολουθούν απαθείς ή να ξεσπούν σε γέλια όταν κάποιος τους μιλά σοβαρά ή λέει κάτι σημαντικό. Όλες αυτές οι συμπεριφορές οφείλονται στην έκπτωση των ικανοτήτων στη θεωρία του νου. Είναι μεγάλο λάθος η γνώμη που επικρατούσε παλιότερα ότι τα άτομα με αυτισμό δεν ενδιαφέρονται για τα συναισθήματα των άλλων ή ότι δεν εκδηλώνουν συναισθήματα.

Οι ελάχιστες έρευνες που μελετούν την εκτίμηση της ενσυναίσθησης των γονέων παιδιών με αυτισμό αναφέρουν χαμηλή ενσυναίσθηση των γονέων παιδιών με υψηλής λειτουργικότητας αυτισμό (ΥΛΑ), (Johnson et.al., 2009).Με βάση το οικογενειακό ιστορικό, τα κοινωνικά ελλείμματα συναντώνται συχνότερα στους

συγγενείς αυτιστικών παιδιών από τους συγγενείς παιδιών με DS (Bolton et al., 1994). Οι Wolff, Narayan και Moyes (1988) παρατήρησαν συχνότερες διαταραχές της επικοινωνίας, χαρακτηρισμένες ως σχιζοειδείς ιδιότητες, σε γονείς αυτιστικών παιδιών, σε σύγκριση με γονείς παιδιών με διανοητικό μειονέκτημα. (Wolff et al., 1988). Επίσης παρατηρήθηκε ότι οι γονείς αυτιστικών παιδιών είχαν έλλειψη ενσυναίσθησης, έλλειψη συναισθηματικής απόκρισης, καχυποψία και λίγο χαμόγελο.

Στην ίδια έρευνα, οι γονείς παιδιών με αυτισμό παρουσίασαν σημαντικά χαμηλότερες δυνατότητες επικοινωνίας από τους γονείς παιδιών χωρίς αυτισμό. Σημαντικά ευρήματα προσφέρει η έρευνα των Nielsen, Mandlaco (2012), οι οποίοι θέλησαν να μετρήσουν τις απόψεις των γονέων για τις σχέσεις των παιδιών τους με ένα παιδί με χρόνια νόσο (αυτισμός, σύνδρομο down, διαβήτη ή ορθοπεδικές παθήσεις). Οι μητέρες αντιλαμβάνονταν ως πιο ενσυναίσθητικά τα παιδιά τους απέναντι σε ένα αδελφό/ αδελφή με αυτισμό απ' ότι οι μπαμπάδες ενώ και οι δυο γονείς έβλεπαν πιο συναισθηματικά αλλά και πραγματιστικά “εμπλεκόμενα” τα παιδιά τους που είχαν αδέρφια με αυτισμό στην καθημερινότητά τους. Τα στοιχεία αυτά θα μπορούσαν να συσχετισθούν θετικά, με αντίστοιχα χαρακτηριστικά των γονέων.

Τέλος, οι Johnson et al. (2009), παρατήρησαν χαμηλότερα επίπεδα επίδειξης ενσυναίσθησης ανάμεσα σε γονείς παιδιών με ΥΛΑ (υψηλής λειτουργικότητας αυτισμό) και σε γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης, καθώς επίσης και τα ίδια τα παιδιά με ΥΛΑ εμφάνισαν χαμηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης αντίστοιχα με παιδιά τυπικής ανάπτυξης. Μητέρες παιδιών με αυτισμό πέτυχαν ελαφρώς υψηλότερο σκορ όσον αφορά τη συμπόνια που επέδειξαν σε σχέση με μητέρες παιδιών τυπικής ανάπτυξης. Και στις 2 ομάδες ωστόσο, η “συμπνευτική γονεϊκότητα” επέφερε καλύτερα αποτελέσματα σε τομείς όπως ικανοποίηση από τον γονεϊκό ρόλο, ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή και υψηλότερη γονεϊκά αποτελεσματικότητα (Conti, 2015).

Εάν λάβουμε υπόψη την παραπάνω έρευνα σε συνδυασμό με την ούτως ή άλλως έλλειψη ενσυναίσθησης και τη χαμηλή συναισθηματική νοημοσύνη των ατόμων με αυτισμό ως ένα από τα χαρακτηριστικά τους, καθώς επίσης και την καθολικά επιστημονικά αποδεκτή πεποίθηση πως οι σχέσεις γονέων-παιδιών αλληλοεπηρεάζονται, υποθέτουμε πως και στη δική μας έρευνα, τα επίπεδα

ενσυναίσθησης γονέων παιδιών με αυτισμό θα είναι χαμηλά. Μένει να γίνει η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας που διεξήχθη.

Κεφάλαιο 4^ο

4.Μεθοδολογία

Ερευνητικός σκοπός-ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα διερεύνησε τα επίπεδα ενσυναίσθησης γονέων με παιδιά που αντιμετωπίζουν διανοητικές διαταραχές και γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης. Σκοπός της έρευνας είναι εκτός από τον καθορισμό των επιπέδων ενσυναίσθησης σε κάθε κατηγορία γονέα, να διερευνηθούν τυχόν διαφορές, μεταξύ των 2 κατηγορία αλλά και η μελέτη της επίδρασης του δημογραφικού προφίλ ξεχωριστά για κάθε κατηγορία. Με βάση τον σκοπό της μελέτης διατυπώνονται παρακάτω τα ερευνητικά ερωτήματα

1. Ποια τα επίπεδα ενσυναίσθησης των γονέων παιδιών με διαγνωστικά προβλήματα;
2. Ποια τα επίπεδα ενσυναίσθησης των γονέων παιδιών με τυπική ανάπτυξη;
3. Ποιες διαφορές εντοπίζονται στα επίπεδα ενσυναίσθησης μεταξύ των γονέων παιδιών με διανοητικά προβλήματα και γονέων παιδιών με τυπική ανάπτυξη;
4. Ποια η επίδραση του δημογραφικού προφίλ στα επίπεδα ενσυναίσθησης των γονέων παιδιών με διανοητικά προβλήματα;
5. Ποια η επίδραση του δημογραφικού προφίλ στα επίπεδα ενσυναίσθησης των γονέων παιδιών με τυπική ανάπτυξη;

Σχεδιασμός έρευνας

Διεξήχθη μία ποσοτική έρευνα, πρωτογενής, περιγραφική και συσχέτισης, με πειραματικό σχεδιασμό ανεξάρτητων ομάδων. Η ποσοτική έρευνα κρίθηκε

κατάλληλη καθώς η έννοια της ενσυναίσθησης είναι μετρήσιμη, ενώ σύμφωνα με το 3^ο, 4^ο, και 5^ο ερευνητικό ερώτημα, είναι απαραίτητη η διερεύνηση της συσχέτισης και εξάρτησης των μεταβλητών (Creswell, 2013). Οι ποσοτικές έρευνες γενικότερα, μπορούν να διερευνήσουν τις σχέσεις των μεταβλητών, μέσω στατιστικών τεχνικών που χρησιμοποιούν και να γενικεύσουν τα συμπεράσματα για τον πληθυσμό της μελέτης, εφόσον οι στατιστικοί έλεγχοι έχουν πραγματοποιηθεί ορθά και το δειγματοληπτικό σφάλμα είναι μικρό (Cohen, Manion&Morrison, 2007). Ο πειραματικός σχεδιασμός 2 ανεξάρτητων δειγμάτων ήταν ενδεδειγμένος (McLeod, 2017). προκειμένου να διαπιστωθούν οι διαφορές στα επίπεδα ενσυναίσθησης μεταξύ πειραματικής ομάδας (γονείς τυπικών παιδιών) και ομάδας ελέγχου (γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές). Υπήρξε εξομοίωση των 2 δειγμάτων, δηλαδή δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δειγμάτων όσον αφορά τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά. Η δειγματοληψία των 2 δειγμάτων ήταν απλή και τυχαία.

Πληθυσμός-Δείγμα

Πληθυσμός της έρευνας θεωρείται το σύνολο των γονέων ανήλικων παιδιών με διαγνωστικά προβλήματα και των γονέων ανήλικων παιδιών με τυπική ανάπτυξη. Αναφορικά με το δείγμα, στην έρευνα συμμετείχαν 50 γονείς ανήλικων παιδιών με διανοητικές διαταραχές, μέσης ηλικίας 39 ετών, στην πλειοψηφία τους γυναίκες, εργαζόμενοι εκπαιδευτικού επιπέδου ΑΕΙ-ΤΕΙ και 57 γονείς ανήλικων παιδιών τυπικής ανάπτυξης, με μέση ηλικία τα 36,58 έτη, με την πλειοψηφία να αποτελείται από γυναίκες, εργαζόμενους και αποφοίτους Λυκείου ή ΑΕΙ-ΤΕΙ. Οι μισοί γονείς και στις 2 κατηγορίες ανέφεραν ότι ασχολούνται με το παιδί τους 3-6 ώρες ημερησίως.

Ερωτηματολόγιο έρευνας

Για τις ανάγκες της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο 22 ερωτήσεων για τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές και 21 ερωτήσεων για τους γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης, χωρισμένο σε 2 ενότητες.

Η 1^η ενότητα του ερωτηματολογίου περιελάμβανε τα δημογραφικά χαρακτηριστικά φύλο, ηλικία, επάγγελμα, βαθμίδα εκπαίδευσης και χρόνο ασχολίας με το παιδί

ημερησίως, ενώ για τους γονείς παιδιών με διαγνωστική διαταραχή, υπήρξε επιπλέον μία ερώτηση σχετικά με το είδος της διάγνωσης του παιδιού τους.

Η 2^η ενότητα του ερωτηματολογίου ήταν κοινή και για τις 2 κατηγορίες γονέων και αποτελούταν από το ερωτηματολόγιο TEQ. Το TorontoEmpathyQuestionnaire (TEQ) έχει μεταφραστεί και σταθμιστεί στον ελληνικό πληθυσμό (Κοτρώτσιου & Ιατρού, 2016). Το TEQ περιλαμβάνει 16 ερωτήσεις οι οποίες εμπερικλείουν ένα μεγάλο εύρος συμπεριφορών που συσχετίζονται με τις θεωρητικές όψεις της ενσυναίσθησης. Συγκεκριμένα, δύο ερωτήσεις στοχεύουν στην αντίληψη μίας συναισθηματικής κατάστασης ενός άλλου, η οποία κινητοποιεί το ίδιο συναίσθημα στον εαυτό (ερωτήσεις 1, 4). Μια ερώτηση αξιολογεί τη συναισθηματική κατάσταση των άλλων (ερώτηση 8). Άλλες ερωτήσεις μελετούν την εκτίμηση των συναισθηματικών καταστάσεων των άλλων, εμπεριέχοντας τη συχνότητα συμπεριφορών που επιδεικνύουν κατάλληλη ευαισθησία (ερωτήσεις 2,7,10,12,15). Επίσης, περιέχει ερωτήσεις για τη συμπονετική φυσιολογική διέγερση (ερωτ. 3,6,9,11) και αλτρουϊσμού (5,14,16). Τέλος, μία ερώτηση διερευνά τη συχνότητα συμπεριφορών ιδιαίτερα υψηλών απαιτήσεων ενσυναισθηματικών ανταποκρίσεων, όπως προκοινωνικές βοηθητικές συμπεριφορές (ερωτ. 13). Οκτώ ερωτήσεις βαθμολογούνται αρνητικά (2,4,7,10,11,12,14,15) αντανακλώντας τη συχνότητα των καταστάσεων αδιαφορίας προς άλλα άτομα στις παραπάνω παραμέτρους. Η βαθμολόγηση του ερωτηματολογίου γίνεται με βάση μια 5βαθμη κλίμακα μέτρησης Likert, (4= πάντα, 3= συχνά, 2= μερικές φορές, 1= σπάνια, 0= ποτέ) για την ταξινόμηση κάθε απάντησης που δίνεται σε αντίστοιχη ερώτηση.

Η έρευνα διεξήχθη στον νομό Θεσσαλονίκης και η τυχαία επιλογή των γονέων έγινε με τυχαίο τρόπο σε διάφορα κέντρα ειδικής αγωγής, ΚΔΑΠ-ΑμεΑ, και ειδικά σχολεία καθώς επίσης και σχολεία γενικής εκπαίδευσης. Η ηλικία των παιδιών ήταν από 5 ετών μέχρι 18 ετών. Η διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου υπολογίζεται στα 5 λεπτά.

Μέθοδοι στατιστικής ανάλυσης

Οι δημογραφικές ονομαστικές μεταβλητές παρουσιάστηκαν με συχνότητες, ποσοστά και ραβδογράμματα ενώ η συνεχής μεταβλητή της ηλικίας, με μέση τιμή, τυπική απόκλιση, ελάχιστη, μέγιστη τιμή και ιστόγραμμα. Οι ισοδιαστημικές μεταβλητές

κλίμακας Likert και οι παράγοντες της έρευνας, παρουσιάστηκαν με μέσες τιμές, τυπικές αποκλίσεις, ραβδογράμματα μέσων τιμών και σφαλμάτων.

Στον έλεγχο υποθέσεων χρησιμοποιήθηκαν παραμετρικοί και μη παραμετρικοί έλεγχοι, ανάλογα την ύπαρξη κανονικής κατανομής, η οποία ελέγχθηκε με το ShapiroWilktest και των μεγεθών των συγκρινόμενων δειγμάτων.

Για σύγκριση μέσων τιμών 2 ανεξάρτητων μεγάλων ($n \geq 30$) δειγμάτων ή δειγμάτων που ακολουθούν την κανονική κατανομή ανεξαρτήτου μεγέθους, χρησιμοποιήθηκε ο παραμετρικός έλεγχος independentsamplest-test. Ομοίως, για σύγκριση μέσων τιμών 3 ή περισσότερων ανεξάρτητων μεγάλων δειγμάτων ($n \geq 30$) ή δειγμάτων που ακολουθούν την κανονική κατανομή ανεξαρτήτου μεγέθους, χρησιμοποιήθηκε ο παραμετρικός έλεγχος ANOVA.

Για σύγκριση κατανομών 2 ανεξάρτητων δειγμάτων που δεν είναι μεγάλα ($n < 30$) και δεν ακολουθούν την κανονική κατανομή χρησιμοποιήθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος MannWhitney. Ομοίως, για σύγκριση κατανομών 3 ή περισσότερων ανεξάρτητων δειγμάτων που δεν είναι μεγάλα ($n < 30$) και που δεν ακολουθούν την κανονική κατανομή, χρησιμοποιήθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος KruskalWallis. Για συσχέτιση ποσοτικών μεταβλητών που δεν ακολουθούν την κανονική κατανομή χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συσχέτισης Spearman.

Η στατιστική ανάλυση πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα IBMSPSS 24, σε συνδυασμό με το λογισμικό MicrosoftOfficeExcel 2016, σε στάθμη σημαντικότητας 5%. Η αρχική υπόθεση έγινε δεκτή για $p\text{-value} \geq 0,05$ και απορρίφθηκε για $p\text{-value} < 0,05$ (Ρούσσος & Τσαούσης, 2011).

Αξιοπιστία μετρήσεων

Ένα ερωτηματολόγιο, οφείλει να είναι αξιόπιστο, προκειμένου τα αποτελέσματα να ληφθούν υπόψιν. Σύμφωνα με τον Γαλάνη (2012), αποδεκτές τιμές αξιοπιστίας μέσω του δείκτη εσωτερικής συνέπειας CronbachAlpha, είναι αυτές που βρίσκονται στο διάστημα $[0,6,1]$.

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της ανάλυσης αξιοπιστίας για τους παράγοντες της έρευνας, όσον αφορά τις απαντήσεις γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές. Προέκυψε ικανοποιητική αξιοπιστία σε κάθε περίπτωση ($\alpha > 0,7$). Συγκεκριμένα ο παράγοντας «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» είχε

αξιοπιστία $\alpha=0,800$, η «Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου» $\alpha=0,798$, η «Συμπονετική φυσιολογική διέγερση» $\alpha=0,767$ και ο «Αλτρουϊσμός» $\alpha=0,664$.

Πίνακας 1: Ανάλυση αξιοπιστίας γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Παράγοντες	Ερωτήσεις	Cronbach Alpha
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	1,4R	0,800
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2R,7R,10R,12R,15R	0,798
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	3,6,9,11R	0,767
Αλτρουϊσμός	5,14R,16	0,664

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης αξιοπιστίας για τους παράγοντες της έρευνας, όσον αφορά τις απαντήσεις των γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης. Προκύπτει ότι για την «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» είναι $\alpha=0,663$, για την «Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου» το $\alpha=0,683$, για την «Συμπονετική φυσιολογική διέγερση» το $\alpha=0,641$ και τέλος για τον «Αλτρουϊσμός» το $\alpha=0,745$. Γενικότερα ικανοποιητικές θεωρούνται οι τιμές άνω του 0,7.

Πίνακας 2: Αξιοπιστία παραγόντων γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Παράγοντες	Ερωτήσεις	Cronbach Alpha
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	1,4R	0,663
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2R,7R,10R,12R,15R	0,683
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	3,6,9,11R	0,641
Αλτρουϊσμός	5,14R,16	0,745

Ηθικά Ζητήματα

Κατά την διεξαγωγή ερευνών, ο ερευνητής οφείλει να τηρήσει τα ηθικά ζητήματα που σχετίζονται με την φύση της έρευνας αλλά και με την ψυχολογία των συμμετεχόντων. (Koocher, & Keith-Spiegel, 1998). Συγκεκριμένα τηρήθηκαν οι παρακάτω κανόνες:

- ✓ Το υπό μελέτη θέμα κρίθηκε ενδιαφέρον από τον ιδρυματικό φορέα και τον επόπτη, συνεπώς δόθηκε η απαραίτητη έγκριση

- ✓ Δόθηκε άδεια από τις διευθύνσεις των κέντρων ειδικής αγωγής, ΚΔΑΠ-ΑμεΑ, ειδικών και γενικών σχολείων για τον διαμοιρασμό των ερωτηματολογίων
- ✓ Οι γονείς των παιδιών ενημερώθηκαν για την διαδικασία, τους ερευνητικούς σκοπούς, ότι συμμετέχουν ανώνυμα και εθελοντικά και ότι τα αποτελέσματα της έρευνας θα χρησιμοποιηθούν για επιστημονικούς λόγους
- ✓ Οι γονείς των παιδιών ενημερώθηκαν ότι αν αισθανθούν άβολα, μπορούν να αποχωρήσουν από την έρευνα όποτε και αν το θελήσουν κατά την διάρκεια της διαδικασίας ή να διαγράψουν την συμμετοχή τους με το πέρας αυτής
- ✓ Οι γονείς των παιδιών συμμετείχαν στην έρευνα με δική τους συγκατάθεση
- ✓ Οι γονείς των παιδιών έλαβαν τα προσωπικά στοιχεία της ερευνήτριας σε περίπτωση που θελήσουν να επικοινωνήσουν μαζί της για οποιοδήποτε θέμα, ή για να ενημερωθούν για τα αποτελέσματα της έρευνας.

Κεφάλαιο 5ο

5.ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Δημογραφικά στοιχεία

Στον Πίνακα 3 (και στα Γραφήματα 1-5) παρουσιάζονται τα δημογραφικά στοιχεία των γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές. Αναφορικά με το φύλο, το 62,0% (N=31) είναι γυναίκες και το 38,0% (N=19) άνδρες. Σχετικά με το επάγγελμα, το 24,0% (N=12) είναι ελεύθεροι επαγγελματίες, το 20,0% (N=10) εκπαιδευτικοί, το 14,0% (N=7) ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 12,0% (N=6) ασχολούνται με τα οικιακά, το 8,0% (N=4) είναι ιατροί, το 8,0% (N=4) είναι θεραπευτές-νοσηλευτές, το 6,0% (N=3) συνταξιούχοι, το 6% (N=3) δημόσιοι υπάλληλοι ενώ το 2,0% (N=1) δήλωσε άνεργος. Όσον αφορά την διάγνωση των διαταραχών του παιδιού, το 30,0% (N=15) δήλωσε αυτισμό, το 30,0% (N=15) νοητική υστέρηση, το 20,0% (N=10) σύνδρομο down, το 12,0% (N=6) άλλα σύνδρομα (tourette, PraderWilli,κ.ά) και το 8,0% (N=4) το σύνδρομο Asperger. Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων, το 62,0% (N=31) δήλωσε πως έχει φοιτήσει σε ΤΕΙ-ΑΕΙ, το 26,0% (N=13) σε λύκειο, το 6,0% (N=3) έχει μεταπτυχιακό, το 4,0% (N=2) έχει φοιτήσει σε γυμνάσιο, ενώ μόλις το 2,0% (N=1) σε δημοτικό. Τέλος, το 50,0% (N=25) περνάει 3-6 ώρες με το παιδί, το 32,0% (N=16) 7-10 ώρες και το 18,0% (N=9) πάνω από 10 ώρες.

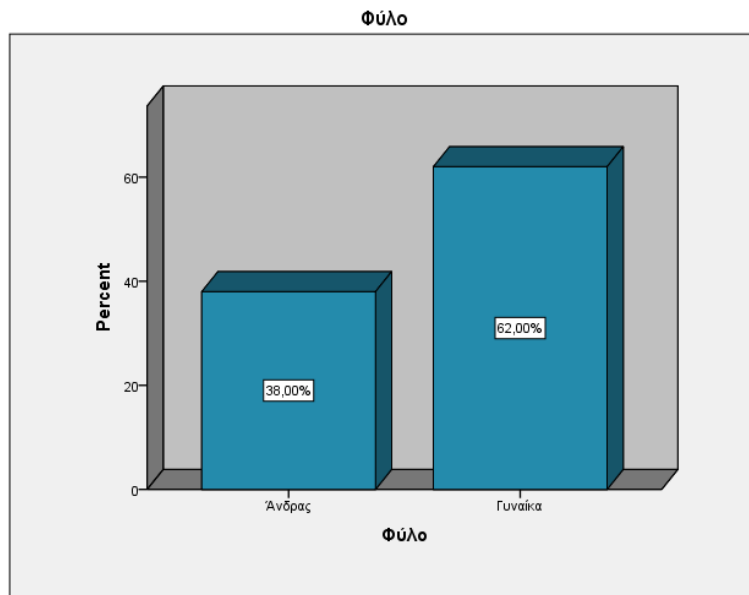
Πίνακας 3: Δημογραφικά στοιχεία γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Στοιχείο	Κατηγορία	N	f%
Φύλο	Άντρας	19	38,0
	Γυναίκα	31	62,0
Επάγγελμα	Δημόσιος υπάλληλος	3	6,0
	Ιδιωτικός υπάλληλος	7	14,0

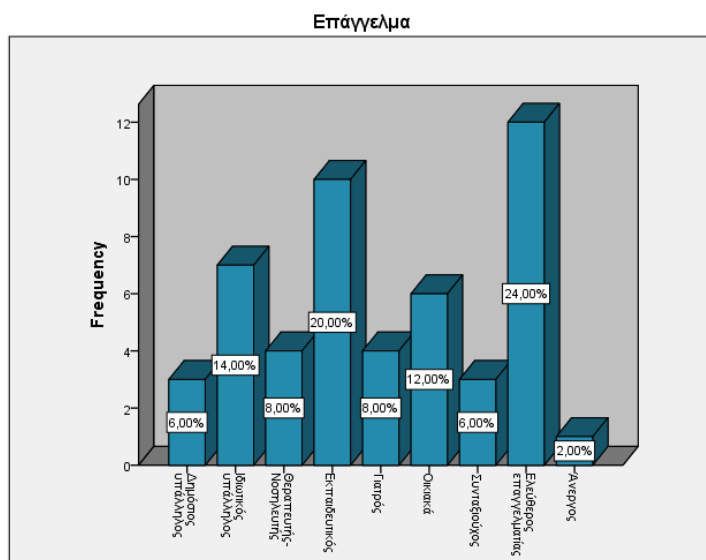
	Θεραπευτής-Νοσηλεύτης	4	8,0
	Εκπαιδευτικός	10	20,0
	Γιατρός	4	8,0
	Οικιακά	6	12,0
	Συνταξιούχος	3	6,0
	Ελεύθερος επαγγελματίας	12	24,0
	Άνεργος	1	2,0
Διάγνωση	Αυτισμός	15	30,0
	Νοητική υστέρηση	15	30,0
	Σύνδρομο asperger	4	8,0
	Σύνδρομο down	10	20,0
	Άλλασύνδρομα (tourette, Prader Willi,κ.ά)	6	12,0
Βαθμίδα εκπαίδευσης	Δημοτικό	1	2,0
	Γυμνάσιο	2	4,0
	Λύκειο	13	26,0
	ΤΕΙ-ΑΕΙ	31	62,0
	Μεταπτυχιακό	3	6,0
Χρόνο με το παιδί	3-6 ώρες	25	50,0
	7-10 ώρες	16	32,0
	10+ ώρες	9	18,0

N: Συχνότητα

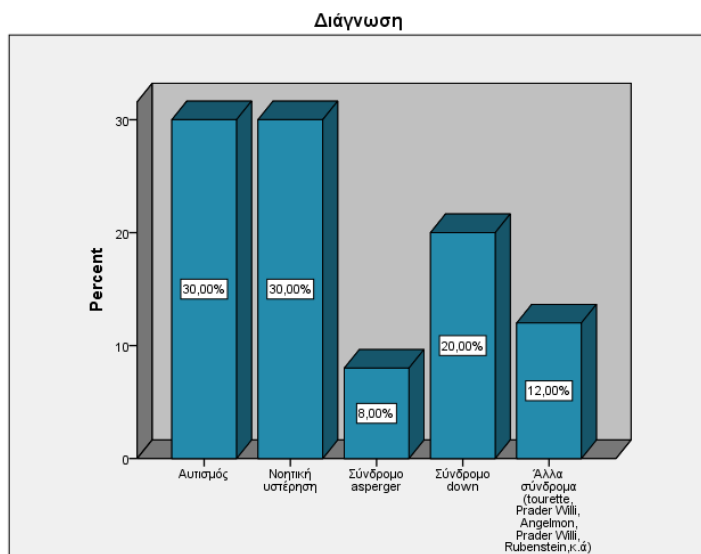
f %: Σχετική συχνότητα %

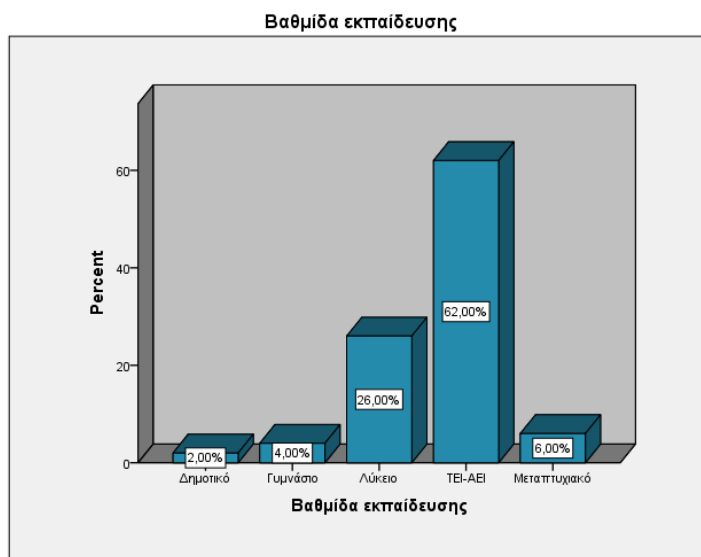
Γράφημα 1: Φύλο γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

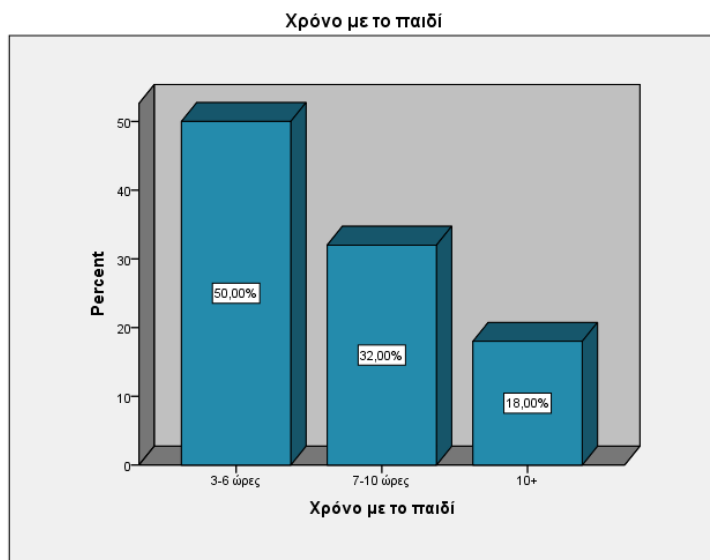
Γράφημα 2: Επάγγελμα γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Γράφημα 3: Διάγνωση γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Γράφημα 4: Βαθμίδα εκπαίδευσης γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

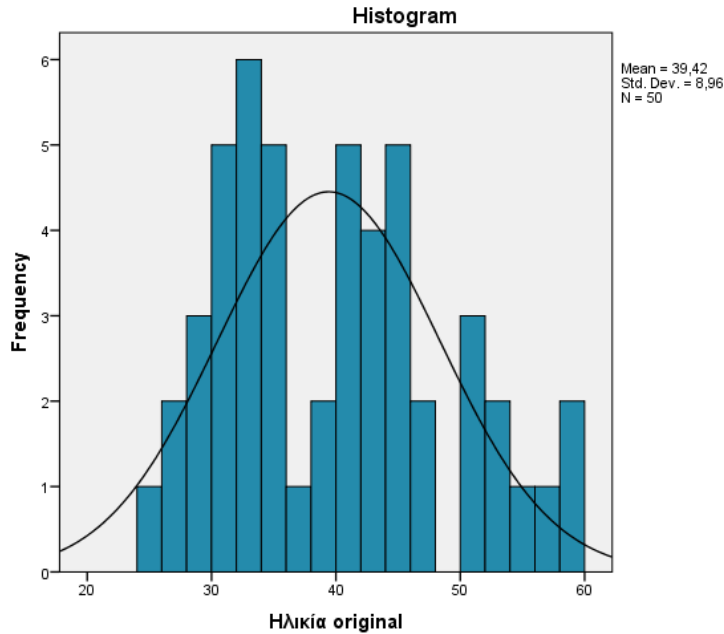

Γράφημα 5: Χρόνο με το παιδί, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Στον Πίνακα 4 (Γράφημα 6), παρουσιάζονται τα αποτελέσματα σχετικά με την ηλικία των γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές. Προκύπτει ότι η μέση τιμή είναι $39,42 \pm 8,96$, η ελάχιστη 25 και η μέγιστη 58.

Πίνακας 4: Ηλικία γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Στατιστικό	Τιμή
M.O.	39,42
T.A.	8,96
Ελάχιστη	25
Μέγιστη	58

Γράφημα 6: Ηλικία γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

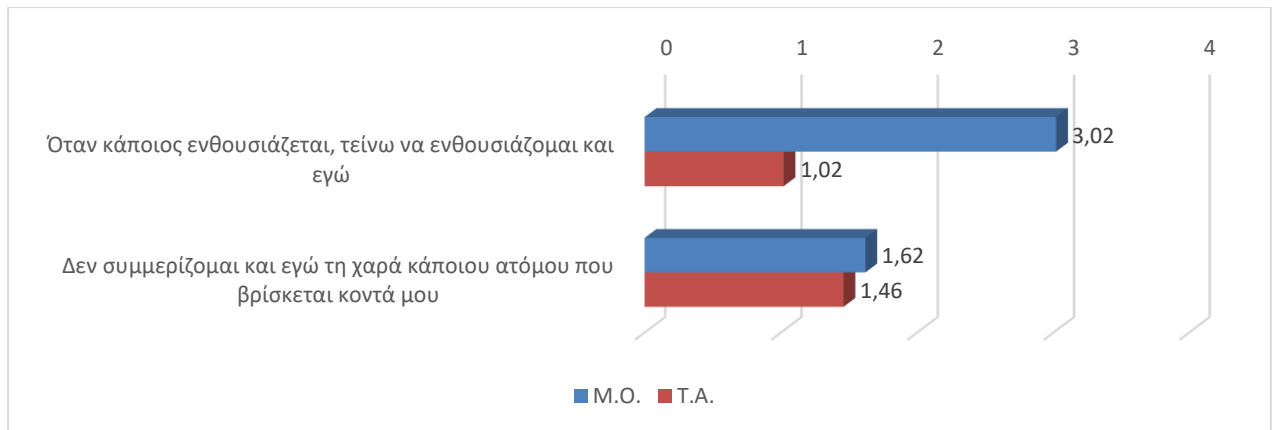
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι ερωτήσεις, οι οποίες σχετίζονται με την αντίληψη μίας συναισθηματικής κατάστασης άλλου, η οποία κινητοποιεί το ίδιο συναίσθημα στον εαυτό, για τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές και απαντώνται σε κλίμακα 0 έως 4 (0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές φορές, 3=Συχνά, 4=Πάντα).

Από τον Πίνακα 5 (και Γράφημα 7) παρατηρείται ότι οι γονείς συχνά ενθουσιάζονται όταν κάποιος ενθουσιάζεται (M.O.= 3,02±1,02), ενώ μερικές φορές δεν συμμερίζονται τη χαρά κάποιου ατόμου που βρίσκεται κοντά τους (M.O.= 2,38±1,46).

Πίνακας 5: Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Ερωτήσεις	M.O.	T.A.
Όταν κάποιος ενθουσιάζεται, τείνω να ενθουσιάζομαι και εγώ	3,02	1,02
Δεν συμμερίζομαι και εγώ τη χαρά κάποιου ατόμου που βρίσκεται κοντά μου	1,62	1,46

Γράφημα 7: Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές για τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές,

Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου

Αυτή η ενότητα εμπεριέχει μία ερώτηση η οποία αξιολογεί τη συναισθηματική κατάσταση των άλλων, για τους για τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.

Από τον Πίνακα 6 (και Γράφημα 8) παρατηρείται ότι το 36,0% (N=18) συχνά μπορεί να καταλάβει πότε άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν το πουν, το 32,0% (N=16) μερικές φορές, το 24,0% (N=12) πάντα, το 6,0% (N=3) σπάνια, ενώ το 2,0% (N=1) ποτέ. Σε κλίμακα 0-4 (0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές φορές, 3=Συχνά, 4=Πάντα), η μέση τιμή είναι $2,74 \pm 0,77$, γεγονός που υποδηλώνει ότι συχνά οι ερωτηθέντες μπορούν να καταλάβουν πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν τους το πουν.

Πίνακας 6: Απαντήσεις γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές, σχετικά με την δήλωση «Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν μου το πουν»

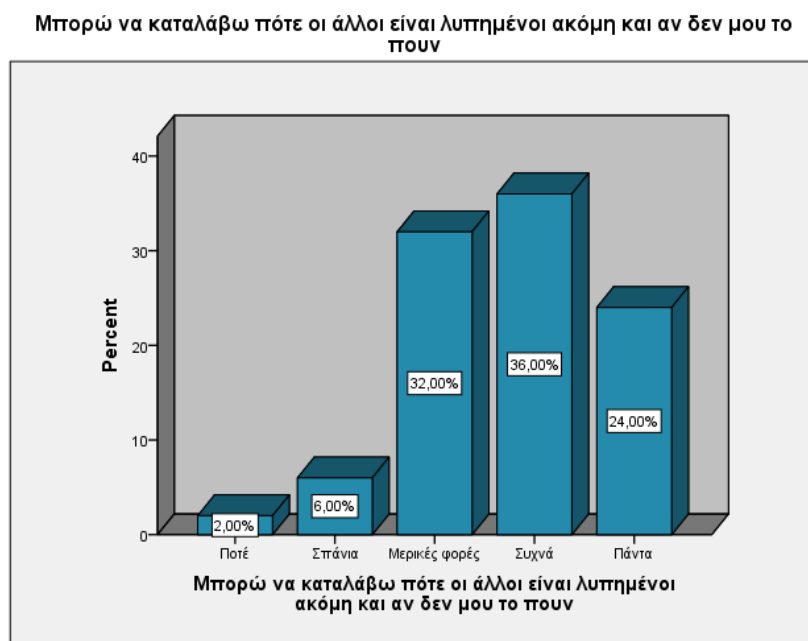
Κατηγορίες	N	f%	M.O.=2,74 ± 0,77
Ποτέ	1	2,0	
Σπάνια	3	6,0	
Μερικές φορές	16	32,0	

Συχνά 18 36,0

Πάντα 12 24,0

N: Συχνότητα

f %: Σχετική συχνότητα %

Γράφημα 8: Απαντήσεις γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές, σχετικά με την δήλωση «Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν μου το πουν»

Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου

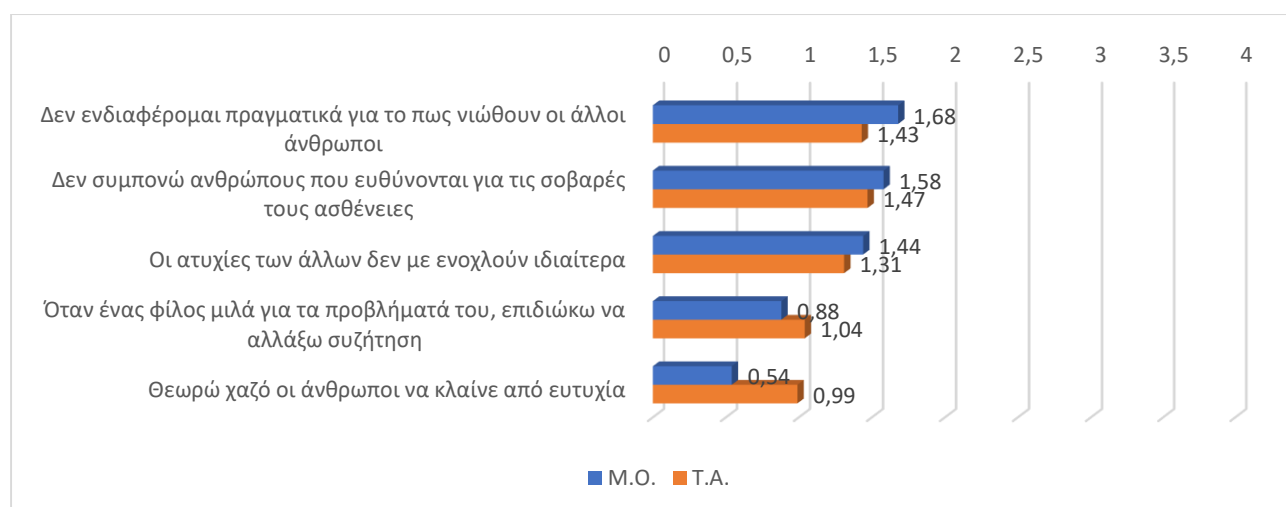
Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι ερωτήσεις, οι οποίες σχετίζονται την εκτίμηση των συναισθηματικών καταστάσεων των άλλων, για τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές. Οι ερωτηθέντες δηλώνουν δηλώσουν πόσο συχνά αισθάνονται ή ενεργούν με τον τρόπο που περιγράφεται σε κλίμακα 0 έως 4 (0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές φορές, 3=Συχνά, 4=Πάντα) και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 7 (και Γράφημα 9).

Παρατηρείται ότι μερικές φορές οι γονείς δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για το πως νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι (Μ.Ο.=1,68 ± 1,43), ενώ σπάνια έως μερικές φορές δεν συμπονούν ανθρώπους που ευθύνονται για τις σοβαρές τους ασθένειες (Μ.Ο.=1,58 ± 1,47) και δεν τους ενοχλούν οι ατυχίες των άλλων (Μ.Ο.=1,44 ± 1,31). Τέλος, σπάνια

επιδιώκουν να αλλάζουν συζήτηση όταν ένας φίλος τους μιλά για τα προβλήματά του (M.O.= 0,88±1,04), ενώ οι απαντήσεις τους βρέθηκαν μεταξύ του «ποτέ» και «σπάνια», σχετικά με το κατά πόσο θεωρούν χαζό όταν οι άνθρωποι κλαίνε από ευτυχία (M.O.= 0,54±0,99).

Πίνακας 7: Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Ερωτήσεις	M.O.	T.A.
Δεν ενδιαφέρομαι πραγματικά για το πως νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι	1,68	1,43
Δεν συμπονώ ανθρώπους που ευθύνονται για τις σοβαρές τους ασθένειες	1,58	1,47
Οι ατυχίες των άλλων δεν με ενοχλούν ιδιαίτερα	1,44	1,31
Όταν ένας φίλος μιλά για τα προβλήματά του, επιδιώκω να αλλάξω συζήτηση	0,88	1,04
Θεωρώ χαζό οι άνθρωποι να κλαίνε από ευτυχία	0,54	0,99

Γράφημα 9: Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Συμπονετική φυσιολογική διέγερση

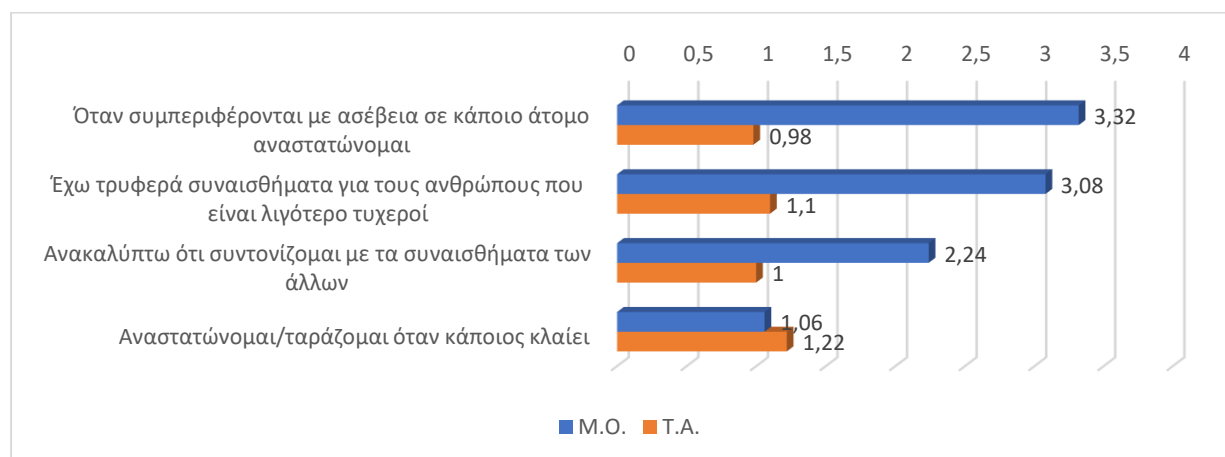
Η παρούσα ενότητα περιέχει ερωτήσεις, οι οποίες αφορούν τη συμπονετική φυσιολογική διέγερση, για τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές. Οι ερωτηθέντες απαντούν ξανά σε κλίμακα 0 έως 4 (0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές

φορές, 3=Συχνά, 4=Πάντα) και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 8 (και Γράφημα 10).

Παρατηρείται ότι οι γονείς συχνά αναστατώνονται όταν συμπεριφέρονται σε κάποιο άτομο με ασέβεια (M.O.= 3,32±0,98), έχουν τρυφερά συναισθήματα για τους ανθρώπους που είναι λιγότερο τυχεροί από τους ίδιους (M.O.= 3,08±1,10), ενώ μερικές φορές συντονίζονται με τα συναισθήματα των άλλων (M.O.= 2,24±1,00). Τέλος, ανέφεραν ότι σπάνια αναστατώνονται όταν κάποιος κλαίει (M.O.=1,06 ± 1,22).

Πίνακας 8: Συμπονετική φυσιολογική διέγερση, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Ερωτήσεις	M.O.	T.A.
Όταν συμπεριφέρονται με ασέβεια σε κάποιο άτομο αναστατώνομαι	3,32	0,98
Έχω τρυφερά συναισθήματα για τους ανθρώπους που είναι λιγότερο τυχεροί	3,08	1,10
Ανακαλύπτω ότι συντονίζομαι με τα συναισθήματα των άλλων	2,24	1,00
Αναστατώνομαι/ταράζομαι όταν κάποιος κλαίει	1,06	1,22

Γράφημα 10: Συμπονετική φυσιολογική διέγερση, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

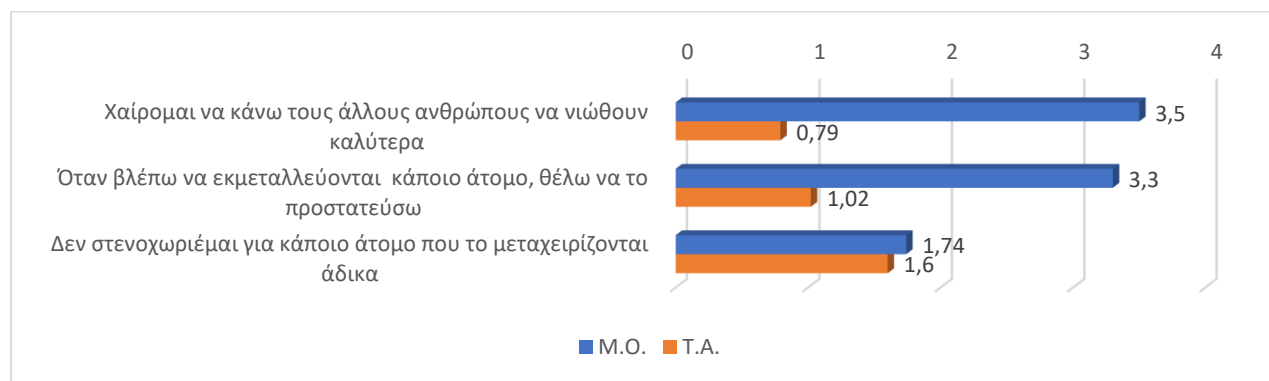
Αλτρουισμός

Αυτή η ενότητα περιέχει ερωτήσεις σχετικά με τον αλτρουισμό, για τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές, οι οποίες απαντώνται σε κλίμακα 0 έως 4 (0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές φορές, 3=Συχνά, 4=Πάντα) και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 9 (και Γράφημα 11).

Παρατηρείται ότι οι απαντήσεις των γονέων τοποθετήθηκαν μεταξύ του «συχνά» και του «πάντα», σχετικά με το κατά πόσο χαίρονται να κάνουν τους άλλους ανθρώπους να νιώθουν καλύτερα (M.O.= 3,50±0,79). Ακόμη, δήλωσαν πως συχνά αισθάνονται την ανάγκη να προστατεύσουν ένα άτομο όταν το εκμεταλλεύονται (M.O.= 3,30±1,02), ενώ μερικές φορές δεν στενοχωριούνται για κάποιο άτομο που το μεταχειρίζονται άδικα (M.O.= 1,74±1,60),

Πίνακας 9: Αλτρουισμός για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Ερωτήσεις	M.O.	T.A.
Χαίρομαι να κάνω τους άλλους ανθρώπους να νιώθουν καλύτερα	3,50	0,79
Όταν βλέπω να εκμεταλλεύονται κάποιο άτομο, θέλω να το προστατεύσω	3,30	1,02
Δεν στενοχωριέμαι για κάποιο άτομο που το μεταχειρίζονται άδικα	1,74	1,60

Γράφημα 11: Αλτρουισμός για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις

Η τελευταία ενότητα εμπεριέχει μία ερώτηση, η οποία διερευνά τη συχνότητα συμπεριφορών ιδιαίτερα υψηλών απαιτήσεων ενσυναισθηματικών ανταποκρίσεων, όπως προ-κοινωνικές βοηθητικές συμπεριφορές, για τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές.

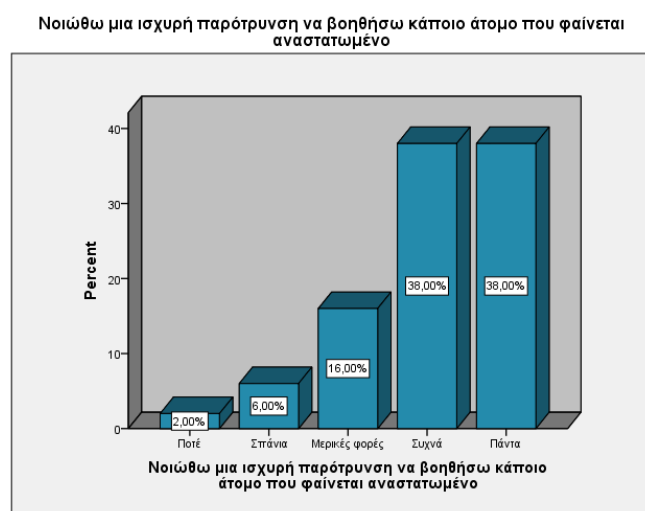
Από τον Πίνακα 10 (και Γράφημα 12) παρατηρείται ότι το 38,0% (N=19) νιώθει πάντα μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσει κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο, το 38,0% (N=19) συχνά, το 16,0% (N=8) τι νιώθει μερικές φορές, το 6,0% (N=3) σπάνια, ενώ το 2,0% (N=1) ποτέ. Σε κλίμακα 0-4 (0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές φορές, 3=Συχνά, 4=Πάντα) η μέση τιμή είναι $3,04 \pm 0,99$ γεγονός που υποδηλώνει συμφωνία των ερωτηθέντων στην άποψη ότι νοιώθουν ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσουν κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο.

Πίνακας 10: Απαντήσεις γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές στην δήλωση «Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο»

Κατηγορίες	N	f%	M.O.=3,04 ± 0,99
Ποτέ	1	2,0	
Σπάνια	3	6,0	
Μερικές φορές	8	16,0	
Συχνά	19	38,0	
Πάντα	19	38,0	

N: Συχνότητα

f %: Σχετική συχνότητα %

Γράφημα 12: Απαντήσεις γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές στην δήλωση «Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο»

Συνολική εκτίμηση

Από τον Πίνακα 11 (Γράφημα 13) προκύπτει ότι οι ερωτηθέντες εξέφρασαν συχνά υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις (M.O.= 3,04±0,99), αλτρουισμό (M.O.= 3,02±0,92), συμπονετική φυσιολογική διέγερση (M.O.= 2,90±0,83), εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου (M.O.= 2,78±0,94), αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου (M.O.= 2,74±0,96) και αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου (M.O.= 2,70±1,15).

Πίνακας 11: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων, γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Παράγοντες	M.O.	T.A.
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	3,04	0,99
Αλτρουϊσμός	3,02	0,92
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	2,90	0,83
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,78	0,94
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,74	0,96
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,70	1,15

Επίδραση δημογραφικού προφίλ

Φύλο

Στον Πίνακα 12 παρουσιάζονται οι έλεγχοι MannWhitney των παραγόντων ως προς το φύλο, όπου δεν προέκυψε στατιστικά σημαντική εξάρτηση με τους παράγοντες ($p \geq 0,113$).

Πίνακας 12: Έλεγχοι MannWhitney ως προς το φύλο για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Παράγοντες	U	p-value
------------	---	---------

Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	217,500	0,113
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	258,500	0,450
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	275,000	0,694
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	293,000	0,976
Αλτρουϊσμός	287,500	0,886
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	277,000	0,710

Ηλικία

Στον Πίνακα 13 παρουσιάζονται οι συσχετίσεις Spearman της ηλικίας με τους παράγοντες. Προκύπτει ότι η ηλικία εμφάνισε στατιστικά αρνητική συσχέτιση με:

- «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ($r=-0,504^{**}$, $p<0,01$)
- «Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ($r=-0,396^{**}$, $p<0,01$)
- «Συμπονετική φυσιολογική διέγερση» ($r=-0,336^{**}$, $p<0,01$)
- «Αλτρουϊσμός» ($r=-0,468^{**}$, $p<0,01$)
- «Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις» ($r=-0,376^{**}$, $p<0,01$)

Πίνακας 13: Έλεγχοι Spearman ως προς την ηλικία, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Παράγοντες	Ηλικία
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	-,504**
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	-0,01
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	-,396**
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	-,336*
Αλτρουϊσμός	-,468**
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	-,376**

** $p<0,01$, * $p<0,05$

Επάγγελμα

Στον Πίνακα 14 παρουσιάζονται οι έλεγχοι KruskalWallis των παραγόντων ως προς το επάγγελμα, όπου δεν προέκυψε στατιστικά σημαντική εξάρτηση με τον παράγοντα «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ($H(6)=14,045$, $p=0,015$).

Πίνακας 14: Έλεγχοι KruskalWallis ως προς το επάγγελμα, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

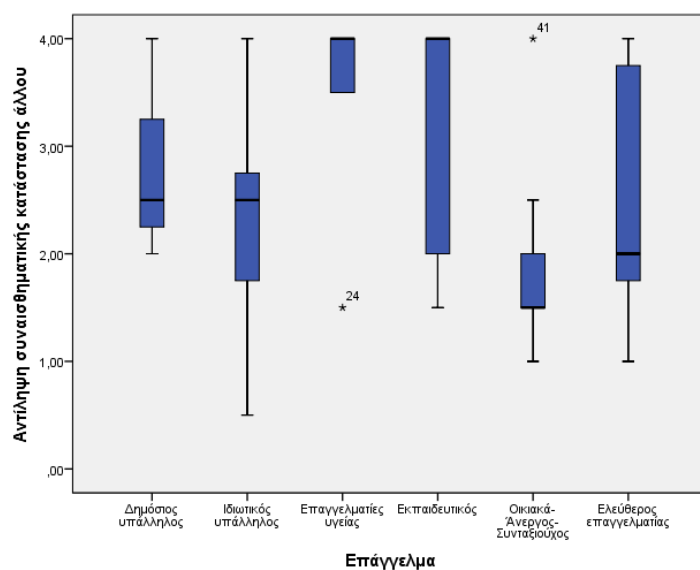
Παράγοντες	H (6)	p-value
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	14,045	0,015
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	6,770	0,238
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	8,155	0,148
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	9,068	0,106
Αλτρουϊσμός	10,971	0,052
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	10,765	0,056

Στον Πίνακα 15 (Γράφημα 13) παρουσιάζονται οι στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω των βαθμίδων για «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ως προς το επάγγελμα. Προκύπτει ότι στον συγκεκριμένο παράγοντα η μέση βαθμίδα των ατόμων που ασχολούνται με τα οικιακά, είναι άνεργοι ή συνταξιούχοι (M.B.=14,00) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη των εκπαιδευτικών (M.B.=33,05, Adj.p=0,040) και των επαγγελματιών υγείας (M.B.=35,19, Adj. p=0,024).

Πίνακας 15: Στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω των βαθμίδων για «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ως προς το επάγγελμα, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Παράγοντας	Επάγγελμα	N	M.B.	H(6)	p-value
Αντίληψη συναισθηματικής	Δημόσιος υπάλληλος	3	28,83	14,045	0,015
	Ιδιωτικός υπάλληλος	7	21,50		

κατάστασης	Επαγγελματίες υγείας	8	35,19
άλλου	Εκπαιδευτικός	10	33,05
	Οικιακά-Άνεργος-Συνταξιούχος	10	14,00
	Ελεύθερος επαγγελματίας	12	23,83

Γράφημα 13: Στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω βαθμίδων για «Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ως προς το επάγγελμα, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Διάγνωση

Στον Πίνακα 16 παρουσιάζονται οι έλεγχοι KruskalWallis των παραγόντων ως προς τη διάγνωση, όπου δεν προέκυψε στατιστικά σημαντική εξάρτηση με τους παράγοντες ($p \geq 0,051$).

Πίνακας 16: Έλεγχοι KruskalWallis ως προς τη διάγνωση, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Παράγοντες	H (4)	p-value
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	6,711	0,152
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	3,817	0,431

Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,67	0,614
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	9,448	0,051
Αλτρουϊσμός	8,411	0,078
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	8,043	0,090

Βαθμίδα εκπαίδευσης

Στον Πίνακα 17 παρουσιάζονται οι έλεγχοι KruskalWallis των παραγόντων ως προς τη βαθμίδα εκπαίδευσης, όπου δεν προέκυψε στατιστικά σημαντική εξάρτηση με τους παράγοντες ($p \geq 0,061$).

Πίνακας 17: Έλεγχοι KruskalWallis ως προς τη βαθμίδα εκπαίδευσης, για για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Παράγοντες	H (3)	p-value
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	7,378	0,061
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,535	0,469
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,887	0,409
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	3,994	0,262
Αλτρουϊσμός	4,854	0,183
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	1,064	0,786

Χρόνος με το παιδί

Στον Πίνακα 18 παρουσιάζονται οι έλεγχοι KruskalWallis και ANOVA των παραγόντων ως προς τον χρόνο με το παιδί, όπου δεν προέκυψε στατιστικά σημαντική εξάρτηση με τους παράγοντες ($p \geq 0,061$).

Πίνακας 18: Έλεγχοι KruskalWallis και ANOVA ως προς τον χρόνο με το παιδί, για γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Παράγοντες	Στατιστικό	p-value
-------------------	-------------------	----------------

Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	H (3) =7,378	0,061
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	H (3) =2,535	0,469
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	H (3) =2,887	0,409
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	F(5,44)=2,116	0,081
Αλτρουϊσμός	H (3) =4,854	0,183
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	H (3) =1,064	0,786

Γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

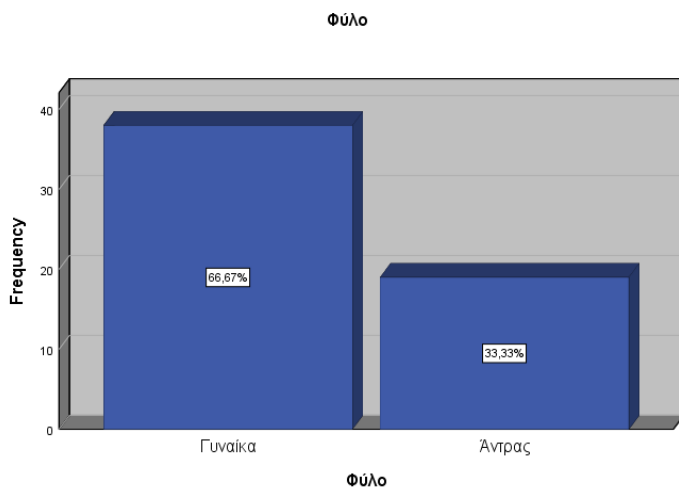
Δημογραφικά στοιχεία ερωτηθέντων

Στον Πίνακα 19 (και τα Γραφήματα 14-17) παρουσιάζονται τα δημογραφικά στοιχεία των γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης. Σχετικά με το φύλο, το 66,7 % (N=38) ήταν γυναίκες και το 33,3% (N=19) άντρες. Όσον αφορά το επάγγελμα, το 28,1% (N=16) ασχολείται με τα οικιακά, το 21,1% (N=12) είναι ελεύθεροι επαγγελματίες, το 21,1% (N=12) είναι εκπαιδευτικοί, το 17,5% (N=4) είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 5,3% (N=3) είναι επαγγελματίες υγείας, το 5,3% επίσης είναι δημόσιοι υπάλληλοι και το 1,8% (N=1) άνεργοι. Σχετικά με τη βαθμίδα εκπαίδευσης το 28,1% (N=16) είναι απόφοιτοι Λυκείου, το 19,3% (N=11) ΑΕΙ όπως και ΤΕΙ, το 14% (N=8) Γυμνασίου όπως και Μεταπτυχιακού, το 3,5% (N=2) Δημοτικού ενώ το 1,8% (N=1) ΙΕΚ. Στη συνέχεια, το 56,1 % (N=32) περνούν χρόνο με το παιδί τους 3-6 ώρες, το 24,6% (N=14) 7-10 ώρες, το 14,0% (N=8) περισσότερες από 10 ώρες και το 5,3% (N=3) 0-2 ώρες.

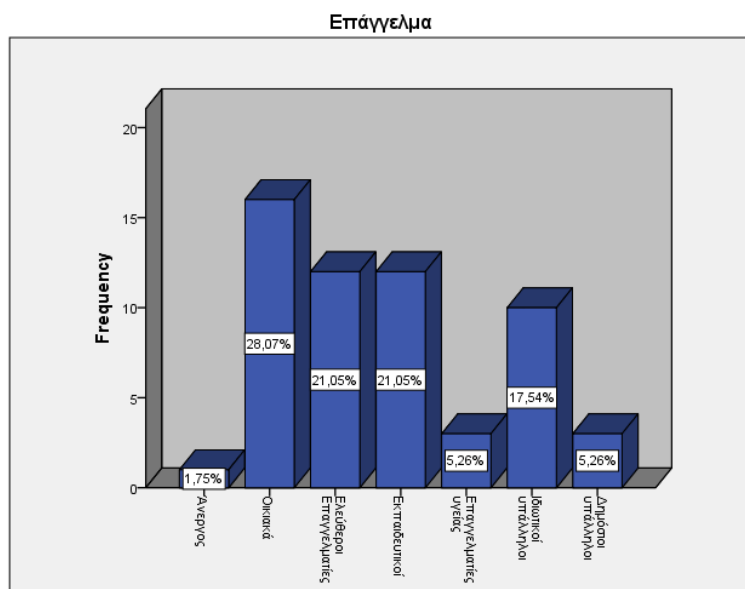
Πίνακας 19: Δημογραφικά στοιχεία γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης.

Δημογραφικά στοιχεία	Κατηγορία	N	%
Φύλο	Γυναίκα	38	66,7
	Άντρας	19	33,3
Επάγγελμα	Άνεργος	1	1,8
	Οικιακά	16	28,1
	Ελεύθεροι Επαγγελματίες	12	21,1
	Εκπαιδευτικοί	12	21,1
	Επαγγελματίες υγείας	3	5,3
	Ιδιωτικοί υπάλληλοι	10	17,5
	Δημόσιοι υπάλληλοι	3	5,3
Βαθμίδα Εκπαίδευσης	Δημοτικό	2	3,5
	Γυμνάσιο	8	14,0
	Λύκειο	16	28,1
	ΑΕΙ	11	19,3
	ΤΕΙ	11	19,3
	ΙΕΚ	1	1,8
	Μεταπτυχιακό	8	14,0

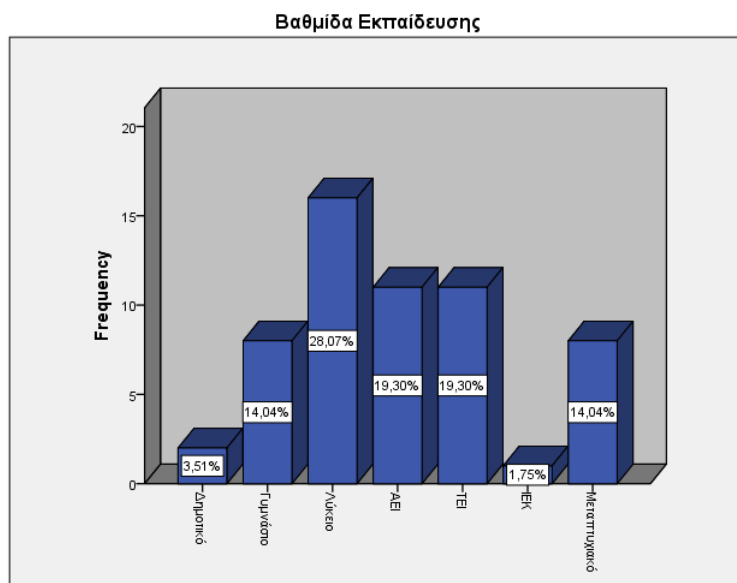
Χρόνος με το παιδί	0-2 ώρες	3	5,3
	3-6 ώρες	32	56,1
	7-10 ώρες	14	24,6
	10+ ώρες	8	14,0

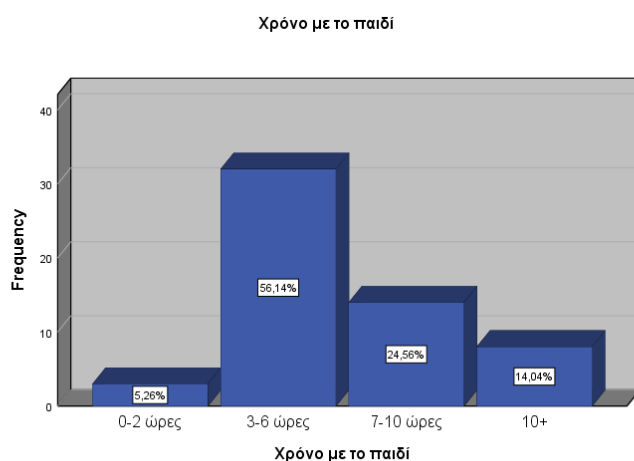
Γράφημα 14: Φύλογονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Γράφημα 15: Επάγγελμαγονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Γράφημα 16: Βαθμίδα Εκπαίδευσης γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης

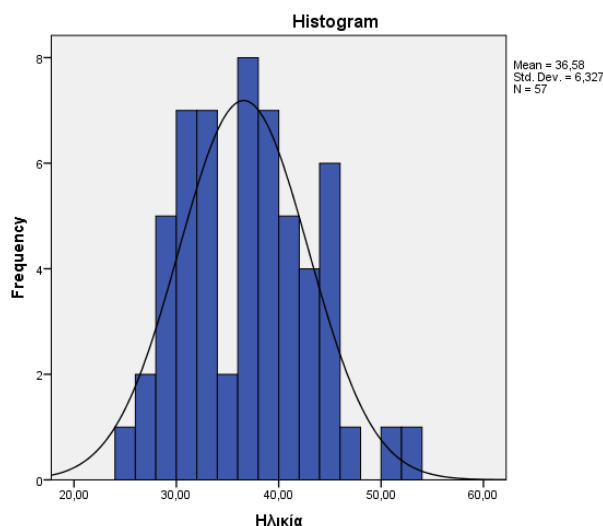
Γράφημα 17: Χρόνος με το παιδί, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Ο Πίνακας 20 (Γράφημα 18) παρουσιάζει τα αποτελέσματα σχετικά με την ηλικία γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης. Προκύπτει ότι η μέση ηλικία είναι $36,58 \pm 6,33$, η ελάχιστη 25 και η μέγιστη 53.

Πίνακας 20: Ηλικία γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Στατιστικό	Τιμή
Μ.Ο.	36,58

T.A.	6,33
Ελάχιστη	25,00
Μέγιστη	53,00

Γράφημα 18: Ηλικίαγονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης

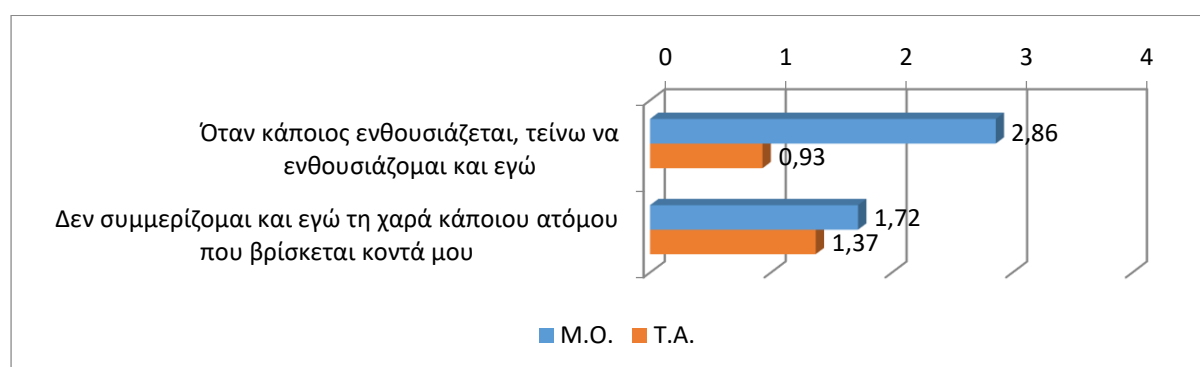
➤ **Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου**

Παρακάτω στον Πίνακα 21 και Γράφημα 19, παρουσιάζονται οι απαντήσεις των γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης σχετικά με το πόσο συχνά μπορούν να αντιληφθούν μια συναισθηματική κατάσταση άλλου. Οι απαντήσεις δίνονται σε πενταβάθμια κλίμακα 0-4 (0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά, 4=πάντα).

Αναδείχτηκε ότι συχνά όταν κάποιος ενθουσιάζεται, τείνουν να ενθουσιαστούν και αυτοί (Μ.Ο.=2,86±0,93). Επίσης, οι γονείς ανέφεραν ότι μερικές φορές δεν συμμερίζονται τη χαρά κάποιου ατόμου που βρίσκεται κοντά τους (Μ.Ο.=1,72 ± 1,37).

Πίνακας 21: Αντίληψη συναισθηματική κατάσταση άλλου, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Ερωτήσεις	M.O.	T.A.
Όταν κάποιος ενθουσιάζεται, τείνω να ενθουσιάζομαι και εγώ	2,86	0,93

Γράφημα 19: Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

➤ **Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου**

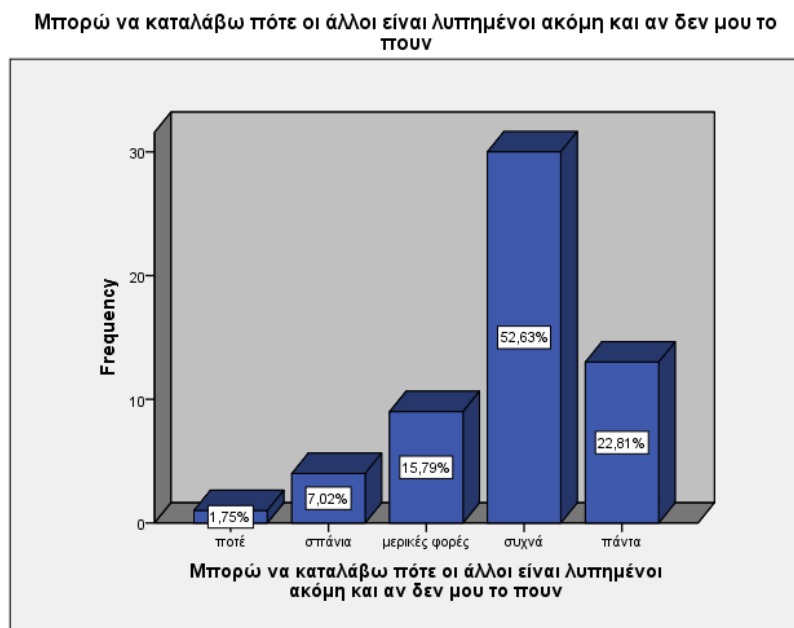
Παρακάτω στον Πίνακα 22 και Γράφημα 20, παρουσιάζονται οι απαντήσεις των γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης σχετικά με την αξιολόγηση της συναισθηματικής κατάστασης των άλλων. Οι απαντήσεις δίνονται σε πενταβάθμια κλίμακα 0-4 (0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά, 4=πάντα).

Σχετικά με την ερώτηση πότε μπορούν να καταλάβουν πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμα και αν δεν τους το πουν, το 52,6% (N=30) απάντησε συχνά, το 22,8% (N=13) πάντα, το 15,8% (N=9) μερικές φορές, το 7% (N=4) σπάνια και το 1,8% (N=1) ποτέ. Το ίδιο συμπέρασμα προκύπτει και με την χρήση της μέσης τιμής. Οι γονείς ανέφεραν ότι συχνά μπορούν να καταλάβουν πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμα και αν δεν τους το πουν (M.O.=2,88±0,91).

Πίνακας 22: Απαντήσεις γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης στην δήλωση «Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμα και αν δεν μου το πουν»

Κατηγορίες	N	%	M.O.=2,88±0,91
ποτέ	1	1,8	
σπάνια	4	7,0	
μερικές φορές	9	15,8	

συχνά	30	52,6
πάντα	13	22,8

Γράφημα 20: Απαντήσεις γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης στην δήλωση «Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμα και αν δεν μου το πουν»

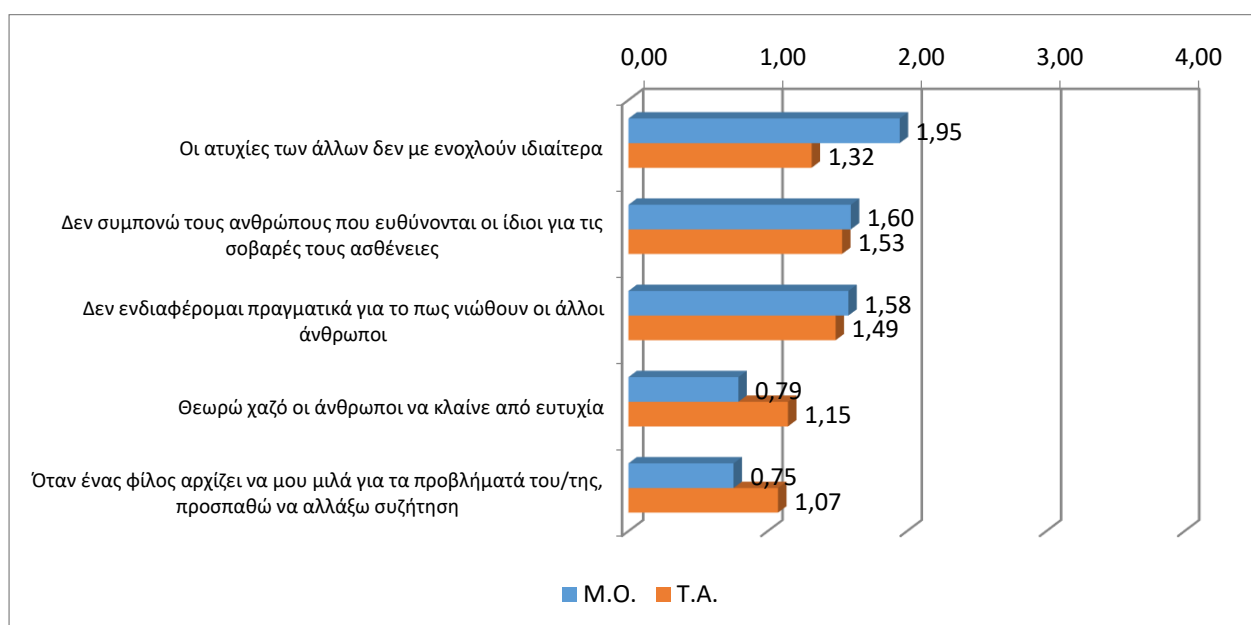
➤ **Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου**

Παρακάτω στον Πίνακα 23 και Γράφημα 21, παρουσιάζονται οι απαντήσεις των γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης στο κατά πόσο εκτιμούν την συναισθηματική κατάσταση των άλλων, εμπεριέχοντας τη συχνότητα συμπεριφορών που επιδεικνύουν κατάλληλη ευαισθησία. Οι απαντήσεις δίνονται σε πενταβάθμια κλίμακα 0-4 (0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά, 4=πάντα).

Οι γονείς δήλωσαν πως μερικές φορές οι ατυχίες των άλλων δεν τους ενοχλούν ιδιαίτερα (Μ.Ο.=1,95±1,32). Επίσης σπάνια έως μερικές φορές δεν συμπονούν τους ανθρώπους που ευθύνονται οι ίδιοι για τις σοβαρές τους ασθένειες (Μ.Ο.=1,60±1,53) και δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για το πως νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι (Μ.Ο.=1,58 ± 1,49). Τέλος, σπάνια θεωρούν χαζό οι άνθρωποι να κλαίνει από ευτυχία (Μ.Ο.=0,79±1,15) και σπάνια όταν ένας φίλος αρχίζει να τους μιλάει για τα προβλήματά του/της, προσπαθούν να αλλάξουν συζήτηση (Μ.Ο.=0,75±1,07).

Πίνακας 23: Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Ερωτήσεις	M.O.	T.A.
Οι ατυχίες των άλλων δεν με ενοχλούν ιδιαίτερα	1,95	1,32
Δεν συμπονώ τους ανθρώπους που ευθύνονται οι ίδιοι για τις σοβαρές τους ασθένειες	1,60	1,53
Δεν ενδιαφέρομαι πραγματικά για το πως νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι	1,58	1,49
Θεωρώ χαζό οι άνθρωποι να κλαίνε από ευτυχία	0,79	1,15
Όταν ένας φίλος αρχίζει να μου μιλά για τα προβλήματά του/της, προσπαθώ να αλλάξω συζήτηση	0,75	1,07

Γράφημα 21: Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

➤ **Συμπονετική φυσιολογική διέγερση**

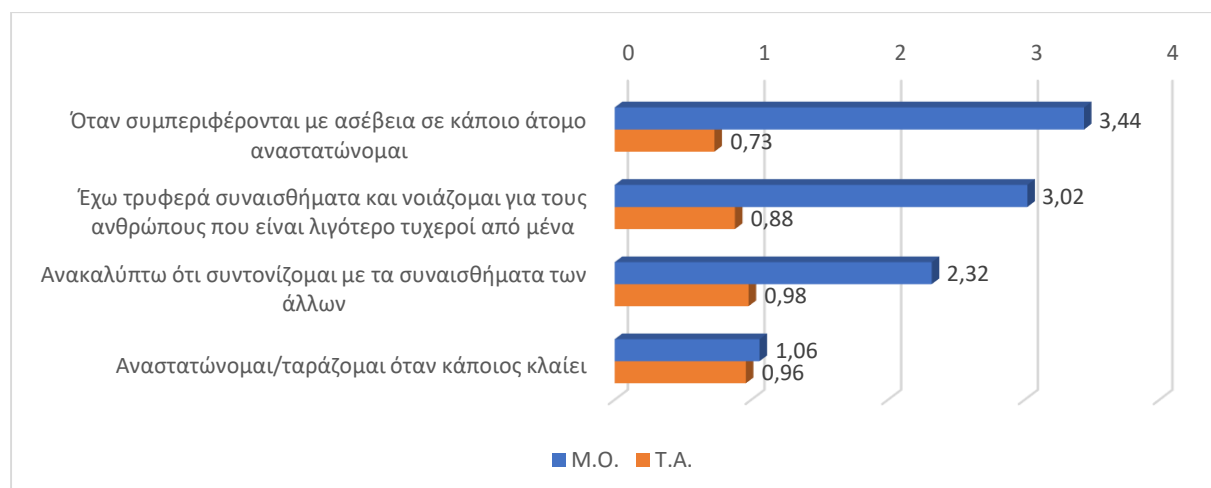
Παρακάτω στον Πίνακα 24 και Γράφημα 22, παρουσιάζονται οι απαντήσεις των γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης αναφορικά με την συχνότητα επιδίωξης της συμπονετικής φυσιολογικής διέγερσης. Οι απαντήσεις δίνονται σε πενταβάθμια κλίμακα 0-4 (0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά, 4=πάντα).

Οι γονείς δήλωσαν ότι συχνά έως πάντα όταν συμπεριφέρονται με ασέβεια σε κάποιο άτομο αναστατώνονται (M.O.=3,44±0,73) και συχνά έχουν τρυφερά συναισθήματα

και νοιάζονται για τους ανθρώπους που είναι λιγότερο τυχεροί από αυτούς (M.O.=3,02±0,88). Ακόμη μερικές φορές δήλωσαν πως ανακαλύπτουν ότι συντονίζονται με τα συναισθήματα των άλλων (M.O.=2,32±0,98) και σπάνια αναστατώνονται/ταράζονται όταν κάποιος κλαίει (M.O.=1,06 ± 0,96).

Πίνακας 24: Συμπονετική φυσιολογική διέγερση, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Ερωτήσεις	M.O.	T.A.
Όταν συμπεριφέρονται με ασέβεια σε κάποιο άτομο αναστατώνομαι	3,44	0,73
Έχω τρυφερά συναισθήματα και νοιάζομαι για τους ανθρώπους που είναι λιγότερο τυχεροί από μένα	3,02	0,88
Ανακαλύπτω ότι συντονίζομαι με τα συναισθήματα των άλλων	2,32	0,98
Αναστατώνομαι/ταράζομαι όταν κάποιος κλαίει	1,06	0,96

Γράφημα 22: Συμπονετική φυσιολογική διέγερση, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

➤ **Αλτρουισμός**

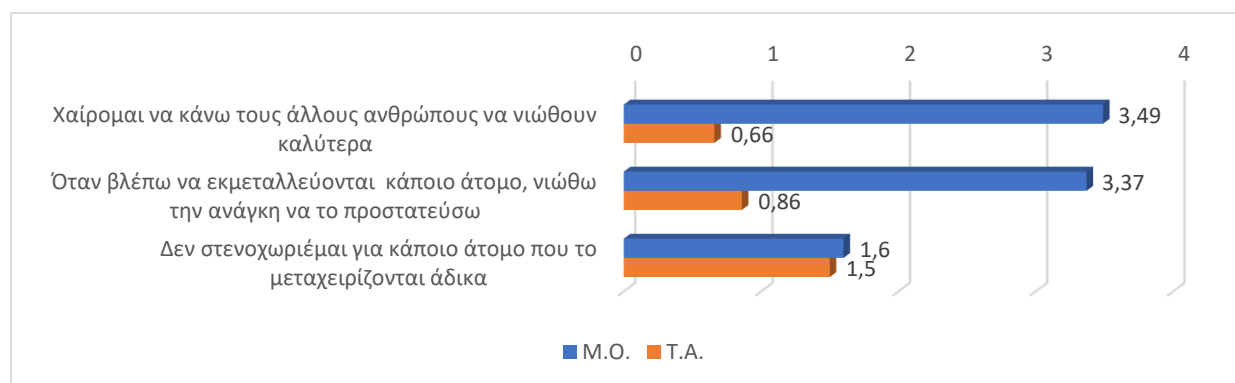
Παρακάτω στον Πίνακα 25 και Γράφημα 23, παρουσιάζονται οι απαντήσεις των γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης σχετικά με τον αλτρουισμό που τους διακατέχει.

Οι απαντήσεις δίνονται σε πενταβάθμια κλίμακα 0-4 (0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά, 4=πάντα).

Οι γονείς ανέφεραν πως συχνά έως πάντα χαίρονται να κάνουν τους άλλους ανθρώπους να νιώθουν καλύτερα (Μ.Ο.=3,49±0,66). Επίσης, δήλωσαν πως συχνά όταν βλέπουν να εκμεταλλεύονται κάποιο άτομο, νιώθουν την ανάγκη να το προστατεύσουν (Μ.Ο.=3,37± 0,86). Τέλος, σπάνια ή μερικές φορές δεν στενοχωριούνται για κάποιο άτομο που το μεταχειρίζονται άδικα (Μ.Ο.=1,60±1,50).

Πίνακας 25: Αλτρουισμός, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Ερωτήσεις	Μ.Ο.	Τ.Α.
Χαίρομαι να κάνω τους άλλους ανθρώπους να νιώθουν καλύτερα	3,49	0,66
Όταν βλέπω να εκμεταλλεύονται κάποιο άτομο, νιώθω την ανάγκη να το προστατεύσω	3,37	0,86
Δεν στενοχωριέμαι για κάποιο άτομο που το μεταχειρίζονται άδικα	1,60	1,50

Γράφημα 23: Αλτρουισμός, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

➤ **Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις**

Παρακάτω στον Πίνακα 26 και Γράφημα 24, παρουσιάζονται οι απαντήσεις των γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης σχετικά με τις υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις. Οι απαντήσεις δίνονται σε πενταβάθμια κλίμακα 0-4 (0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά, 4=πάντα).

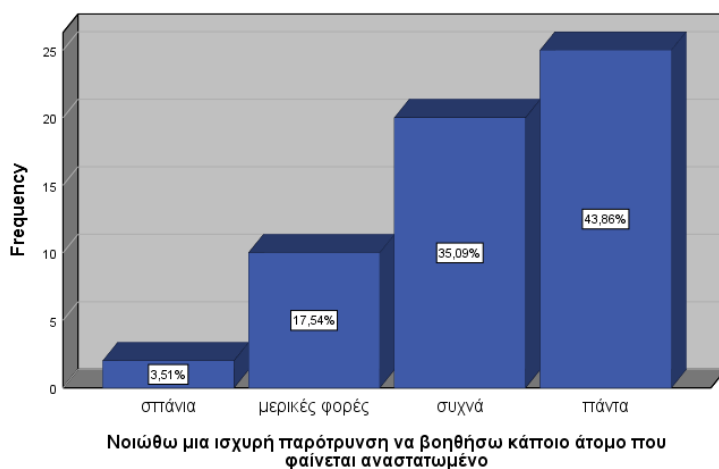
Στην ερώτηση πότε νοιώθουν μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσουν κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο, το 43,9% (N=25) απάντησε πάντα, το 35,1% (N=20)

συχνά, το 17,5% (N=10) μερικές φορές και το 3,5% (N=2) σπάνια. Παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν και με την χρήση της μέσης τιμής. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι συχνά νοιώθουν μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσουν κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο (M.O.=3,19±0,85).

Πίνακας 26:Απαντήσεις γονέων τυπικής ανάπτυξης στην δήλωση «Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο»

Κατηγορίες	N	%	M.O.=3,19±0,85
σπάνια	2	3,5	
μερικές φορές	10	17,5	
συχνά	20	35,1	
πάντα	25	43,9	

Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο

Γράφημα 24:Απαντήσεις γονέων τυπικής ανάπτυξης στην δήλωση «Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο»

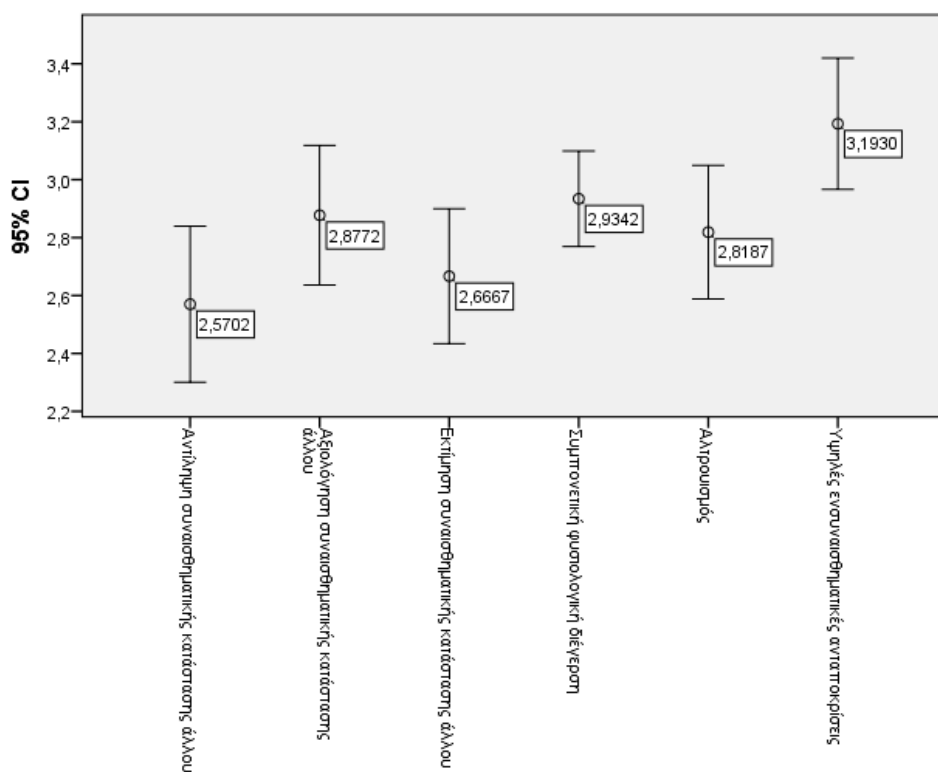
Συνολική εκτίμηση

Ο Πίνακας 27 (Γράφημα 25) παρουσιάζει τα περιγραφικά στοιχεία των παραγόντων για τους γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης. Η κλίμακα των απαντήσεων είναι από το 0-4 (0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά, 4=πάντα).

Προκύπτει ότι οι ερωτηθέντες συχνά ενεργούν με υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις (M.O.=3,19±0,85), συμπονετική φυσιολογική διέγερση (M.O.=2,93±0,62), αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου (M.O.=2,88±0,91), αλτρουισμό (M.O.=2,82 ± 0,87) και με εκτίμηση της συναισθηματικής κατάστασης των άλλων (M.O.=2,67±0,88). Επιπλέον, μερικές φορές έως συχνά αντιλαμβάνονται την συναισθηματική κατάσταση άλλων (M.O.=2,57±1,02).

Πίνακας 27: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων, γονέων παιδιών με τυπική ανάπτυξη

Παράγοντες	M.O.	T.A.
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	3,19	0,85
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	2,93	0,62
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,88	0,91
Αλτρουισμός	2,82	0,87
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,67	0,88
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,57	1,02

Γράφημα 25: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων, γονέων παιδιών με τυπική ανάπτυξη

➤ Συσχετίσεις

Φύλο

Ο Πίνακας 28 παρουσιάζει τα αποτελέσματα του ελέγχου MannWhitney ως προς το φύλο. Εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μέσω των βαθμίδων στον παράγοντα «Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου» ($U=299$, $p=0,040$) και στον «Συμπονετική φυσιολογική διέγερση» ($U=233,5$, $p=0,029$).

Πίνακας 28: Αποτελέσματα ελέγχων MannWhitney ως προς το φύλο, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

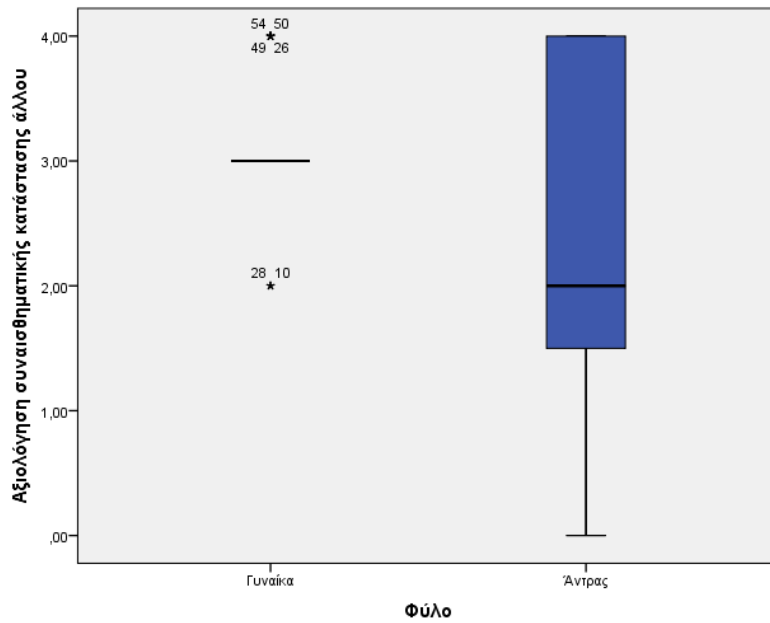
Παράγοντες	Στατιστικό	p-value
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	299,000	0,284
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	250,000	0,040
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	270,500	0,124

Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	233,000	0,029
Αλτρουισμός	273,500	0,132
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	299,000	0,260

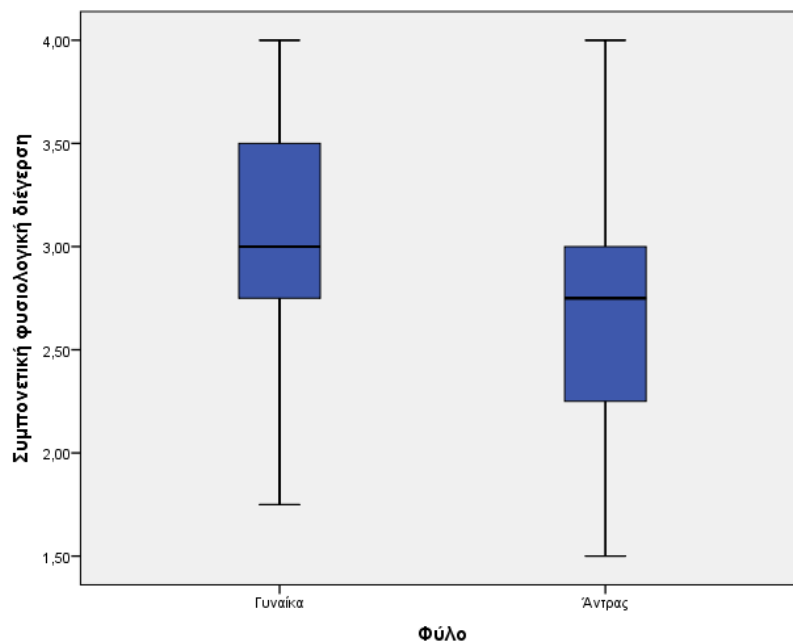
Στον Πίνακα 29 παρουσιάζονται οι στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω των βαθμίδων ως προς το φύλο. Προκύπτει ότι στον παράγοντα «Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου» η μέση βαθμίδα των αντρών (M.B.=23,16) είναι στατιστικά μικρότερη (U=250, p=0,040) από την αντίστοιχη των γυναικών (M.B.=31,92). Ομοίως στον παράγοντα «Συμπονετική φυσιολογική διέγερση» η μέση βαθμίδα των αντρών (M.B.=22,26) είναι στατιστικά μικρότερη (U=233, p=0,029) από την αντίστοιχη των γυναικών (M.B.=32,27). Οι στατιστικά σημαντικές διαφορές παρουσιάζονται στα Γραφήματα 26-27.

Πίνακας 29: Στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω των βαθμίδων ως προς το φύλο, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Παράγοντας	Φύλο	N	M.B.	U	p-value
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	Γυναίκα	38	31,92	250	0,040
	Άντρας	19	23,16		
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	Γυναίκα	38	32,37	233	0,029
	Άντρας	19	22,26		

Γράφημα 26: Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου ως προς το φύλο, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Γράφημα 27: Συμπονετική φυσιολογική διέγερση ως προς το φύλο, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Επάγγελμα

Στον Πίνακα 30 παρουσιάζονται οι έλεγχοι KruskalWallis των παραγόντων ως προς το επάγγελμα όπου δεν προέκυψε κάποια στατιστικά σημαντική εξάρτηση ($p \geq 0,090$). Ο έλεγχος πραγματοποιήθηκε με ομαδοποίηση σε 6 κατηγορίες και συγκεκριμένα τα επαγγέλματα που συγκρίθηκαν ήταν

- Οικιακά/Άνεργοι (29,8%, N=17)
- Ελεύθεροι Επαγγελματίες (21,1%, N=12)
- Εκπαιδευτικοί (21,1%, N=12)
- Επαγγελματίες υγείας (5,3%, N=3)
- Ιδιωτικοί υπάλληλοι (17,5%, N=10)
- Δημόσιοι υπάλληλοι (5,3%, N=3)

Πίνακας 30: Έλεγχοι KruskalWallis ως προς το επάγγελμα, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Παράγοντες	H (5)	p-value
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	2,258	0,812
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	4,422	0,490
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	9,508	0,090
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	6,061	0,300
Αλτρουισμός	7,210	0,205
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	3,023	0,696

Βαθμίδα Εκπαίδευσης

Ο Πίνακας 31 παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ελέγχων ANOVA και KruskalWallis ως προς την βαθμίδα εκπαίδευσης όπου βρέθηκε στατιστικά σημαντική εξάρτηση με τον παράγοντα «Αλτρουισμός» ($H(4)=11,445$, $p=0,022$).

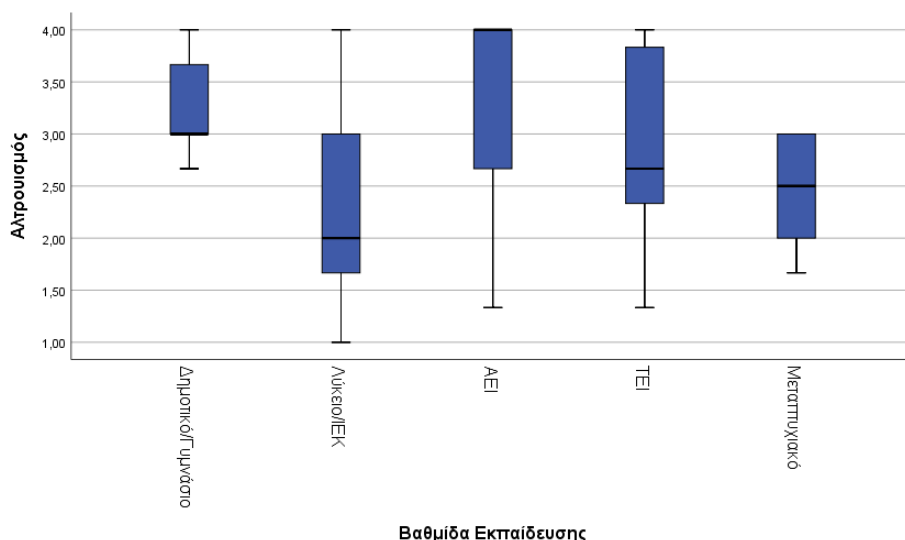
Πίνακας 31: Έλεγχοι ANOVA και KruskalWallis ως προς την βαθμίδα εκπαίδευσης, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Παράγοντες	Έλεγχος	Στατιστικό	p-value
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	Kruskal Wallis	H(3)= 0,498	0,919
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	Kruskal Wallis	H(3)= 1,929	0,587
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	ANOVA	F (4,52) =0,344	0,847
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	Kruskal Wallis	H(3)= 0,311	0,958
Αλτρουισμός	KruskalWallis	H(3)= 10,213	0,017
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	Kruskal Wallis	H(3)=1,916	0,590

Από τον Πίνακα 32 (Γράφημα 28) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Αλτρουισμός» η μέση βαθμίδα των αποφοίτων Λυκείου-IEK (M.B.=21,00) είναι μικρότερη από αυτή των αποφοίτων Δημοτικού-Γυμνασίου (M.B.=37,50, $p=0,011$) και ΑΕΙ-ΤΕΙ (M.B.=33,86, $p=0,015$). Επίσης, στον ίδιο παράγοντα η μέση βαθμίδα των κατόχων Μεταπτυχιακού (M.B.=22,00) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη των αποφοίτων του Δημοτικού Γυμνασίου (37,50, $p=0,045$).

Πίνακας 32: Στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσω βαθμίδων για «Αλτρουισμό» ως προς την βαθμίδα εκπαίδευσης, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Παράγοντας	Βαθμίδα εκπαίδευσης	N	M.B	H(3)	p-value
Αλτρουισμός	Δημοτικό-Γυμνάσιο	10	37,50	10,213	0,017
	Λύκειο-IEK	17	21,00		
	ΑΕΙ-ΤΕΙ	22	33,86		
	Μεταπτυχιακό	8	22,00		

Γράφημα 28: Αλτρουισμός ως προς την βαθμίδα εκπαίδευσης, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Χρόνος με το παιδί

Ο Πίνακας 33 παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ελέγχων ANOVA και KruskalWallis ως προς τον χρόνο με το παιδί όπου δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική εξάρτηση ($p \geq 0,190$).

Πίνακας 33: Έλεγχοι KruskalWallis και ANOVA ως προς τον χρόνο με το παιδί, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Παράγοντες	Έλεγχος	Στατιστικό	p-value
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	Kruskal Wallis	H(3)=0,869	0,833
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	Kruskal Wallis	H(3)=1,036	0,792
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	Kruskal Wallis	H(3) =0,419	0,936
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	ANOVA	F(3,53)=0,159	0,923
Αλτρουισμός	Kruskal Wallis	H(3)=2,718	0,437
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	Kruskal Wallis	H(3)=0,566	0,904

Ηλικία

Ο Πίνακας 34 παρουσιάζει τα αποτελέσματα από τις συσχετίσεις Spearman με την ηλικία όπου δεν βρέθηκε κάποια συσχέτιση.

Πίνακας 34: Συσχετίσεις Spearman με την ηλικία, για γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Παράγοντες	Ηλικία
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	-0,074
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	0,094
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	0,137
Συμπνευτική φυσιολογική διέγερση	0,002
Αλτρουισμός	-0,096
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	-0,163

Συγκριτική ανάλυση

Ο Πίνακας 35 παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ελέγχων χ^2 και independent sample t-test των δημογραφικών στοιχείων ως προς την κατηγορία γονέα, όπου δεν προέκυψε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε καμία περίπτωση μεταξύ των γονέων παιδιών με διαγνωστική διαταραχή και γονέων παιδιών τυπικής ανάπτυξης ($p \geq 0,065$). Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό, διότι υποδηλώνει την εξομίωση των δειγμάτων.

Πίνακας 35: Αποτελέσματα ελέγχων για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά ως προς την κατηγορία γονέων

Χαρακτηριστικό	Τεστ	Στατιστικό	p-values
Φύλο	χ^2	$\chi^2(1)=0,253$	0,615
Ηλικία	Independent t-test	t (86,721) = -1,870	0,065
Επάγγελμα	χ^2	$\chi^2(5)=4,359$	0,499
Βαθμίδα Εκπαίδευσης	χ^2	$\chi^2(3)=7,679$	0,053

Χρόνο με το παιδί	χ^2	$\chi^2(3)=3,609$	0,307
-------------------	----------	-------------------	-------

Ο Πίνακας 36 παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ελέγχων independentsamplest-test των παραγόντων ως προς την κατηγορία γονέα, όπου δεν προέκυψε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων τιμών ($p \geq 0,247$).

Πίνακας 36: Αποτελέσματα ελέγχων independentsamplest-test των παραγόντων ως προς την κατάσταση γονέα

Παράγοντες	t	df	p
Αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου	-0,616	98,690	0,539
Αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	0,757	105	0,451
Εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου	-0,621	105	0,536
Συμπονετική φυσιολογική διέγερση	0,274	90,018	0,785
Αλτρουισμός	-1,165	105	0,247
Υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις	0,859	105	0,393

Κεφάλαιο 6ο

Συμπεράσματα

Γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές

Στην έρευνα συμμετείχαν 50 γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές, μέσης ηλικίας 39 ετών, στην πλειοψηφία τους γυναίκες, εκπαιδευτικού επιπέδου ΑΕΙ-ΤΕΙ. Περίπου 1 στους 4 ανέφερε ότι εργάζεται ως ελεύθερος επαγγελματίας, ενώ 1 στους 5 ως εκπαιδευτικός. Το 20% επίσης, συγκέντρωσαν και τα άτομα που δεν εργάζονται επειδή ασχολούνται με τα οικιακά, είναι συνταξιούχοι ή άνεργοι. Οι περισσότεροι γονείς ανέφεραν ότι έχουν παιδί με διάγνωση αυτισμού ή νοητικής υστέρησης, με το μισό δείγμα να δηλώνει ότι περνάει 3-6 ώρες μαζί του.

Η έρευνα διερεύνησε τα επίπεδα ενσυναίσθησης γονέων παιδιών με αυτισμό και άλλες διανοητικές διαταραχές. Μελετήθηκε η αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου, η αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, η εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, η συμπονετική φυσιολογική διέγερση, ο αλτρουϊσμός και οι υψηλές ενσυναίσθηματικές ανταποκρίσεις.

Οι υψηλές συναισθηματικές αποκρίσεις, παρατηρήθηκαν από τους γονείς της έρευνας καθώς δήλωσαν πως συχνά νιώθουν μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσουν κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο.

Προέκυψε ότι οι γονείς λειτουργούν με αλτρουισμό, όπου διαπιστώθηκε ότι συχνά χαίρονται να κάνουν τους άλλους ανθρώπους να νιώθουν καλύτερα και συχνά θέλουν να προστατεύσουν κάποιο άτομο, το οποίο το εκμεταλλεύονται άλλοι.

Ομοίως η φυσιολογική συμπονετική διέγερση, παρατηρήθηκε από τους γονείς των παιδιών, καθώς δήλωσαν ότι συχνά αναστατώνονται όταν κάποιος φέρεται με ασέβεια σε ένα άλλο άτομο, όπως και συχνά έχουν τρυφερά συναισθήματα για τους ανθρώπους που είναι λιγότερο τυχεροί από τους ίδιους. Τέλος, διαφώνησαν ότι αναστατώνονται όταν κάποιος κλαίει.

Η εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, παρατηρήθηκε συχνά. Οι γονείς ανέφεραν πως ελάχιστες φορές δεν συμπονούν ανθρώπους που ευθύνονται για τις σοβαρές τους ασθένειες και ότι δεν τους ενοχλούν οι ατυχίες των άλλων. Επίσης,

σπάνια θεωρούν χαζό οι άνθρωποι να κλαίει από ευτυχία και αλλάζουν συζήτηση όταν κάποιος φίλος τους μιλάει για τα προβλήματα του.

Η αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης του άλλου, εκφράστηκε συχνά από τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές οι οποίοι δήλωσαν πως συχνά ενθουσιάζονται όταν κάποιος ενθουσιάζεται.

Η αξιολόγηση της συναισθηματικής κατάστασης του άλλου, παρατηρήθηκε σε υψηλό βαθμό με τους γονείς να δηλώνουν ότι συχνά μπορούν να καταλάβουν πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν τους το πουν.

Μελετήθηκε η επίδραση του δημογραφικού προφίλ στις απόψεις των γονέων. Παρατηρήθηκε ότι οι γονείς μεγαλύτερης ηλικίας εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα αντίληψης και εκτίμησης συναισθηματικής κατάστασης άλλου, συμπονετικής φυσιολογικής διέγερσης, αλτρουϊσμού και υψηλών ενσυναισθηματικών ανταποκρίσεων. Τέλος, οι εκπαιδευτικοί και οι επαγγελματίες υγείας εμφάνισαν υψηλότερα επίπεδα αντίληψης συναισθηματικής κατάστασης άλλου.

Γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης

Στην έρευνα συμμετείχαν 57 γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης, όπου η μέση ηλικία τους ήταν τα 36,58 έτη, με την πλειοψηφία να αποτελείται από γυναίκες και αποφοίτους Λυκείου ή ΑΕΙ-ΤΕΙ.. Σχετικά με την επαγγελματική τους κατάσταση το 1/3 περίπου ασχολούνταν με οικιακά καθήκοντα, ενώ από 20% συγκέντρωσαν οι ελεύθεροι επαγγελματίες, οι εκπαιδευτικοί και οι ιδιωτικοί υπάλληλοι. Τέλος η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ανέφεραν ότι η ενασχόληση με το παιδί τους ήταν 3 με 6 ώρες ενώ το 25% δήλωσε 7 με 10 ώρες.

Κύριος σκοπός της έρευνας ήταν η εκτίμηση της ενσυναίσθησης των γονέων. Μελετήθηκε η αντίληψη συναισθηματικής κατάστασης άλλου, η αξιολόγηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, η εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, η συμπονετική φυσιολογική διέγερση, ο αλτρουισμός και οι προ-κοινωνικές βοηθητικές συμπεριφορές.

Όσον αφορά την συχνότητα παρατήρησης υψηλών ενσυναισθηματικών ανταποκρίσεων, προέκυψε πως οι περισσότεροι, είτε πάντα είτε συνήθως νοιώθουν μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσουν κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο.

Οι συμμετέχοντες δήλωσαν πως συχνά ενεργούν με συμπονετική φυσιολογική διέγερση απέναντι σε διάφορες καταστάσεις. Συνήθως, όταν κάποιος συμπεριφέρεται με ασέβεια σε ένα άτομο, αυτοί αναστατώνονται. Επίσης συχνά έχουν τρυφερά συναισθήματα και νοιάζονται για τους ανθρώπους που είναι λιγότερο τυχεροί από αυτούς. Τέλος, ανέφεραν πως σπάνια αναστατώνονται/ταράζονται όταν κάποιος κλαίει.

Οι γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης ανέφεραν πως συχνά λειτουργούν με αξιολόγηση της συναισθηματικής κατάστασης του άλλου. Συγκεκριμένα η πλειονότητα συχνά μπορεί να καταλάβει πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμα και αν δεν τους το πουν.

Οι ερωτηθέντες απάντησαν πως τις περισσότερες φορές ακόμα και πάντα λειτουργούν με αλtruισμό σε γεγονότα της καθημερινότητας τους. Συγκεκριμένα, ανέφεραν πως συχνά έως πάντα χαίρονται να κάνουν τους άλλους ανθρώπους να νιώθουν καλύτερα. Ακόμη δήλωσαν πως συνήθως όταν βλέπουν να εκμεταλλεύονται κάποιο άτομο, νιώθουν την ανάγκη να το προστατεύσουν. Τέλος ανέφεραν πως είναι ελάχιστες οι φορές που δεν στενοχωριούνται για κάποιο άτομο που το μεταχειρίζονται άδικα.

Η εκτίμηση της συναισθηματικής κατάστασης του άλλου παρατηρήθηκε συχνά. Συγκεκριμένα, οι γονείς δήλωσαν πως ελάχιστες φορές δεν συμπονούν τους ανθρώπους που ευθύνονται οι ίδιοι για τις σοβαρές τους ασθένειες και δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για το πως νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι. Τέλος, σπάνια θεωρούν χαζό οι άνθρωποι να κλαίει από ευτυχία και όταν ένας φίλος τους αρχίζει να τους μιλά για τα προβλήματά του/της, προσπαθούν να αλλάξουν συζήτηση.

Από τους συμμετέχοντες εξήλθε το συμπέρασμα πως αντιλαμβάνονται μερικές φορές έως συχνά την συναισθηματική κατάσταση του άλλου. Ειδικότερα, ανέφεραν ότι με μεγάλη συχνότητα όταν κάποιος ενθουσιάζεται, τείνουν να ενθουσιαστούν.

Στην συνέχεια, μελετήθηκε η επίδραση του δημογραφικού προφίλ στις απαντήσεις των ερωτηθέντων. Αναφορικά με το φύλο, προέκυψε ότι οι γυναίκες ενεργούν συχνότερα με συμπονετική φυσιολογική διέγερση και με αξιολόγηση της συναισθηματικής κατάστασης του άλλου σε αντίθεση με τους άντρες. Σχετικά με την βαθμίδα εκπαίδευσης οι απόφοιτοι των Δημοτικού-Γυμνασίου, παρουσίασαν υψηλότερη συχνότητα αλtruισμού σε σχέση με τους κατόχους Μεταπτυχιακού.

Συγκριτική ανάλυση

Η συγκριτική ανάλυση μεταξύ γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές και τυπικής ανάπτυξης δεν ανέδειξε στατιστικά σημαντικά διαφορές. Τα 2 δείγματα ήταν εξομοιωμένα με παρόμοια δημογραφικά χαρακτηριστικά. Η αξιολόγηση, η αντίληψη και η εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, ο αλτρουισμός, η συμπονετική φυσιολογική διέγερση και οι υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις εκφράστηκαν τόσο από τους γονείς τυπικής ανάπτυξης όσο και από τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές. Διαφαίνεται ότι η ύπαρξη παιδιού με διανοητικές διαταραχές δεν επέδρασε στα επίπεδα ενσυναίσθησης των γονέων.

Κεφάλαιο 7^ο

Συζήτηση

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η συγκριτική ανάλυση μεταξύ γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές και τυπικής ανάπτυξης δεν ανέδειξε στατιστικά σημαντικά διαφορές. Τα δύο δείγματα ήταν εξομοιωμένα με παρόμοια δημογραφικά χαρακτηριστικά. Η αξιολόγηση, η αντίληψη και η εκτίμηση συναισθηματικής κατάστασης άλλου, ο αλτρουισμός, η συμπονετική φυσιολογική διέγερση και οι υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις εκφράστηκαν τόσο από τους γονείς τυπικής ανάπτυξης όσο και από τους γονείς παιδιών με διανοητικές διαταραχές. Διαφαίνεται ότι η ύπαρξη παιδιού με διανοητικές διαταραχές δεν επέδρασε στα επίπεδα ενσυναίσθησης των γονέων.

Η συγκριτική μελέτη των αποτελεσμάτων της έρευνας σχετικά με τη θεωρητική βιβλιογραφία καταλήγει σε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα. Τόσο οι γονείς παιδιών μη τυπικής ανάπτυξης, όσο και οι γονείς παιδιών τυπικής ανάπτυξης, παρουσίασαν υψηλά επίπεδα αντίληψης συναισθηματικής κατάστασης του άλλου, αξιολόγησης συναισθηματικής κατάστασης του άλλου, εκτίμησης συναισθηματικής κατάστασης του άλλου, συμπονετικής φυσιολογική διέγερση, αλτρουισμού και υψηλές ενσυναισθηματικές ανταποκρίσεις.

Είναι ωστόσο σημαντικό να σημειωθεί πως στην θεωρητική βιβλιογραφία τονίστηκε πως συνήθως τα επίπεδα ενσυναίσθησης μεταξύ γονέων τυπικής εκπαίδευσης και μεταξύ γονέων μη τυπικής εκπαίδευσης διαφοροποιούνται. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι η ενσυναίσθηση είναι μια δυναμική διαδικασία αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας, επομένως οι γονείς π.χ. παιδιών με αυτισμό, δυσκολεύονται να αγγίζουν τα ίδια επίπεδα ενσυναίσθησης από τη στιγμή που τα παιδιά τους αντιμετωπίζουν μια σειρά από προβλήματα ως προς την επικοινωνία με εκείνους.

Για παράδειγμα, είναι γνωστό πως τα άτομα με αυτισμό παρουσιάζουν έλλειψη ενσυναίσθησης και γενικότερα δυσκολίες στη “θεωρία του νου”, η οποία αναφέρει πως οι αυτιστικοί δυσκολεύονται να μπουν στη θέση του άλλου και να σκεφθούν σύμφωνα με πιθανές δικές του αντιλήψεις και σκέψεις (Wing, 1998). Επιπλέον Σε έρευνα των Hoefmanetal. (2014) φάνηκε πως η υψηλή παροχή φροντίδας

(χαρακτηριστικό που εμπεριέχεται στην έννοια της ενσυναίσθησης) συνδέεται θετικά με συναισθηματικό βάρος και χαμηλότερη ποιότητα οικογενειακής ζωής των γονέων. Πολλοί γονείς μάλιστα, αναγνωρίζουν μεγάλα προβλήματα κατά την παροχή φροντίδας σε καθημερινές δραστηριότητες των παιδιών τους με αυτισμό, ενώ αυτή, συνδέεται με οικονομικά προβλήματα και καταθλιπτικά συναισθήματα.

Επιπλέον, όπως είχε σημειωθεί στη βιβλιογραφική έρευνα της παρούσας εργασίας, πολλοί γονείς που μεγαλώνουν παιδί με αυτισμό κατακλύζονται από πληθώρα συναισθημάτων. Το ενοχικό συναίσθημα κυριαρχεί και είναι εμφανές στις μητέρες. Πολλές φορές παρατηρείται οι γονείς να αυτόκατηγορούνται. Το βασικό συναίσθημα των γονιών είναι η άρνηση. Οι γονείς τις περισσότερες φορές αρνούνται να δεχτούν τον αυτισμό ή κάνουν ότι δε τον γνωρίζουν.

Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως τα επίπεδα ενσυναίσθησης τόσο σε γονείς παιδιών τυπικής εκπαίδευσης όσο και σε γονείς παιδιών μη τυπικής εκπαίδευσης δεν διαφοροποιούνται. Φαινομενικά τα αποτελέσματα αντικατοπτρίζουν μια αντίθεση συγκριτικά με το θεωρητικό βιβλιογραφικό πλαίσιο. Ωστόσο ακόμα και η βιβλιογραφία δεν είναι απόλυτη, καθώς οι θεωρητικοί αφήνουν περιθώρια για εφάμιλλη ανάπτυξη της ενσυναίσθησης ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις. Φαίνεται λοιπόν πως το δείγμα που εξετάστηκε εμπίπτει σε αυτή την κατηγορία. Εξάλλου κλείνοντας την παρούσα εργασία, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, πως κάθε θεωρητική έρευνα, συμβάλει στην καλύτερη αποκρυστάλλωση των επιστημονικών δεδομένων πάνω στην ενσυναίσθηση.

Τέλος, μια υποσημείωση. Η διαφορά ανάμεσα στα αποτελέσματα της έρευνας και στο θεωρητικό πλαίσιο που απαντάται στη βιβλιογραφία δεν θα πρέπει να προβληματίζει. Τουναντίον, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί σαν μια γόνιμη προσθήκη καθώς δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως το θεωρητικό επιστημονικό πλαίσιο, αναδιαμορφώνεται και επανεξετάζεται, μέσα από τη γόνιμη ερευνητική διαδικασία.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Γαλάνης (2012). Εγκυρότητα και αξιοπιστία των ερωτηματολογίων στις επιδημιολογικές μελέτες. *Εφαρμοσμένη Ιατρική Έρευνα*.

Γενά Α., (2002). *Αυτισμός και Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές*. Αθήνα: Έκδοση της συγγραφέως.

Γκονέλα Χ.Ε (2008). Αυτισμός και πραγματικότητα. Από την θεωρητική προσέγγιση στην εκπαιδευτική παρέμβαση. Αθήνα, Ανδρέα Μωραίτη 3: Οδυσσέας.

Clark, A.&Moss, P. (2010), *Ας ακούσουμε τα μικρά παιδιά. Η προσέγγιση του Μωσαϊκού*, ΕΑΔΑΠ, Αθήνα, σσ. 13-17

Goleman, D., (1997)*Η συναισθηματική νοημοσύνη* . Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.

Ζάχου, Β., Τάττου, Β. & Πλατσίδου, Μ. (2014).*Η Ανάπτυξη της Θεωρίας του Νου σε Άτομα με Νοητική Υστέρηση και σε Άτομα με Αυτισμό*. Στα Πρακτικά του 9ου Πανελληνίου Συνεδρίου "Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα", Παιδαγωγική Εταιρία Ελλάδος και Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

Ιατρού, Γ., Κοτρώτσιου, Ε., Γκούβα, Μ., Κιοσσές, Β.(2016). Πώς αντιλαμβάνονται οι φοιτητές της Νοσηλευτικής την ενσυναίσθηση;. *Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας*. 8. 1, 20- 25

Κατάκη, Χ., (1998),*Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.

Μάνος, Ν. (1997). *Βασικά στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής*. Θεσσαλονίκη:UniversityStudioPress.

Μαριδάκη-Κασσωτάκη, Α. (1997), *Σύγχρονες απόψεις για τη σκέψη του παιδιού*. Αθήνα : Γρηγόρη.

Μπάρτζου, Μ., (2007), *Τυπολογία της οικογένειας και θεωρία του νου σε παιδιά προσχολικής ηλικίας*. Αθήνα : Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Ρούσσο, Π. Λ., & Τσαούσης, Γ. (2011). *Στατιστική στις Επιστήμες της Συμπεριφοράς με τη Χρήση του SPSS*, 1η Έκδοση. Αθήνα: Τόπος

Σταλίκας, Α. και Χαμόδρακα, Α., (2004), *Η ενσυναΐθηση*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.

Σταμάτης Σ. (1987). *Οχρωμένη σιωπή, γέφυρες επικοινωνίας με το αυτιστικό παιδί . Εικόνα- αντιμετώπιση-αποκατάσταση*. Αθήνα, Θεμιστοκλέους 31: Γλάρος.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Bar-on, R. (1997) *Bar-on emotional quotient inventory: Technical manual*. Toronto : Health systems.

Bjorklund, D. F., Cormier, C. A., & Rosenberg, J. S. (2005). The evolution of theory of mind: Big brains, social complexity, and inhibition. In W. Schneider, R. Schumann-Hengsteler, & B. Sodian (Eds.), *Young children's cognitive development: Interrelationships among executive functioning, working memory, verbal ability, and theory of mind* (p. 147–174). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Boyatzis, R.E, Goleman, D., Rhee, K.S., (2000), Clustering competence in emotional intelligence. [book auth.] R. and Parker, J.D.A. (eds) Bar-on. *The handbook of emotional intelligence*. San Francisco : John Willey & sons, inc, pp. 343- 362

Chessic, R.D., (1998), *Empathy in psychotherapy and psychoanalysis*. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 26, pp. 487-502

Cohen Louis & Manion Lawrence & Morrison Keith (2007). *Research Methods in Education*.

Conti, G., (2015), *Feeling Others' Pain: Transforming Empathy into Compassion*, Article στο <https://www.cogneurosociety.org/>

- Coombs, P. H., & Ahmed, M. (1974). *Attacking Rural Poverty: How Non-formal Education Can Help*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Coutu, W. (1951). Role-playing vs. role-taking: an appeal for clarification. *American Sociological Review*, *16*, 180–187
- Creswell, J.W. (2013) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 4th Edition, SAGE Publications, Inc., London.
- Darlling, N. and Steinberg, L., (1993) *Parenting style as a context: An integrative model*. *Psychological Bulletin*, *113*, pp. 487-496.
- Davis, M. H., (2015). Empathy and prosocial Behavior in Schroeder, D. & Graziano, W., *The Oxford Handbook of prosocial behavior*. Oxford University.
- Decety, J. & Ickes, W. 2009, *The social neuroscience of empathy*. London, England: The MIT Press.
- Eisenberg, N. and Miller, PA., (1987), The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, *101*, pp. 91-119.
- Freud, S. (1920/1975), *Beyond the pleasure principle*. New York : Norton.
- Goldstein, Arnold P., Michaels, Gerald Y. (1985), *Empathy: Development, Training, and Consequences*, USA: Lawrence Erlbaum Associates
- Goleman, D., (1995), *Emotional Intelligence*, New York : Bantam Books
- Hoefman, R., Payakachat, N., (2014), *Caring for a child with autism spectrum disorder and parents' quality of life: application of the CarerQol*, *Autism Dev Disord* . 2014 Aug;44(8):1933-45. doi: 10.1007/s10803-014-2066-1.
- Koocher, G., & Keith-Spiegel, P. (1998). *Ethics in psychology*. New York: Oxford University Press
- Mayer J.D., Caruso D., Salovey P. (2000), *Selecting a measure of emotional intelligence - the case of ability scales*. [book auth.] R. and Parker, J.D. (eds) Baron. *The handbook of emotional intelligence* . San Francisco : John Willey & Sons, Inc.
- McLeod, S. A., (2017). *Experimental design*. Simply Psychology

Mehrabian, A. and Epstein, N, (1972). A measure of emotional empathy. *Journal of personality*, 40, pp. 525-543 .

Meirsschaut, M., Herbert, R.& Petra, W.(2010). Parenting in families with a child with autism spectrum disorder and a typically developing child: Mothers' experiences and cognition. *Journal of research in autism spectrum disorders*, (4), 661- 669.doi: 10.1016/j.rasd.2010.01.002

Nielsen, K.M., Mandleco, B., (2012), *Parental perceptions of sibling relationships in families rearing a child with a chronic condition*, Oxford: Oxford University Press.

Petrides, K.V. and Furnham, A. (2001), Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European journal of personality.*, 15, pp. 425-448.

Piaget, J. (1966), *The psychology of the child*. London : Routledge and Kegan Paul, 1966

Rosenthal, (1977), *The PONS test:measuring sensitivity to nonverbal cues*.

Salovey, P. and Mayer, J.D., (1990), *Emotional intelligence. Imagination, cognition and personality*, Vol. 3, 9, pp. 185-211.

Steinberg L., Lamborn, S.D., Darling, N., Mounts, N.S.&Dornbusch, S.M.,(1994), Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. *Child development*, 65, 754 – 770.

Stotland, H.E., (1971), *Empathy and birth order. Some experimental explorations*. Nebraska : Lincoln university of Nebraska press.

Wing, L., *The Autistic Spectrum: A Guide for Parents and Professionals*. London: Constable.

Wolff, S., Narayan, S., & Moyes, B. (1988). Personality characteristics of parents of autistic children: A controlled study. *Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 29(2), 143–153

Woodgate, R.,L., Atteah, C.& Secco , L.(2008). Living in a world of our own: The experience of parents who have a child with autism.

Journal of qualitative health research, 18(8), 1075-1083. doi:
10.1177/1049732308320112

Zervides, S.& Knowles, A.(2007), Generational changes in parenting styles and the effect of culture. *E – Journal of Applied Psychology*, 3, (1), 65 – 75.

Διαδικτυακή Βιβλιογραφία

<http://www.proseggisi.gr/>

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο γονέων παιδιών με διανοητικές διαταραχές

A/A.....

Ημερομηνία.....

Φύλο:.....

Ηλικία:.....

Επάγγελμα:.....

Διάγνωση:

.....

....

Βαθμίδα εκπαίδευσης (κυκλώστε) :

Δημοτικό Γυμνάσιο Λύκειο ΤΕΙ ΑΕΙ Μεταπτυχιακό

Διδακτορικό

Πόσο χρόνο περνάτε την ημέρα με το παιδί σας (κυκλώστε):

0-2 ώρες 3-6 ώρες 7-10 ώρες 10+ ώρες

Παρακάτω υπάρχει μια λίστα με καταστάσεις. Παρακαλώ διαβάστε προσεκτικά κάθε κατάσταση και σημειώστε πόσο συχνά αισθάνεστε ή ενεργείτε με τον τρόπο που περιγράφεται. Κυκλώστε την απάντησή σας στη φόρμα απαντήσεων. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις ή παραπλανητικές ερωτήσεις. Παρακαλώ, απαντήστε κάθε ερώτηση όσο πιο ειλικρινά μπορείτε (0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές φορές, 3=Συχνά, 4=Πάντα).

Ερωτήσεις	0	1	2	3	4
1. Όταν κάποιος ενθουσιάζεται, τείνω να ενθουσιάζομαι και εγώ					
2. Οι ατυχίες των άλλων <u>δεν</u> με ενοχλούν ιδιαίτερα					
3. Όταν συμπεριφέρονται με ασέβεια σε κάποιο άτομο αναστατώνομαι					
4. <u>Δεν</u> συμμαρίζομαι και εγώ τη χαρά κάποιου ατόμου που βρίσκεται κοντά μου					
5. Χαίρομαι να κάνω τους άλλους ανθρώπους να νιώθουν καλύτερα					
6. Έχω τρυφερά συναισθήματα και νοιάζομαι για τους ανθρώπους που είναι					

λιγότερο τυχεροί από μένα					
7. Όταν ένας φίλος αρχίζει να μου μιλά για τα προβλήματά του/της, προσπαθώ να αλλάξω συζήτηση					
8. Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν μου το πουν					
9. Ανακαλύπτω ότι συντονίζομαι με τα συναισθήματα των άλλων					
10. <u>Δεν</u> συμπονώ τους ανθρώπους που ευθύνονται οι ίδιοι για τις σοβαρές τους ασθένειες					
11. Αναστατώνομαι/ταράζομαι όταν κάποιος κλαίει					
12. <u>Δεν</u> ενδιαφέρομαι πραγματικά για το πως νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι					
13. Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο					
14. <u>Δεν</u> στενοχωριέμαι για κάποιο άτομο που το μεταχειρίζονται άδικα					
15. Θεωρώ χαζό οι άνθρωποι να κλαίνε από ευτυχία					
16. Όταν βλέπω να εκμεταλλεύονται κάποιο άτομο, νιώθω την ανάγκη να το προστατεύσω					

Ερωτηματολόγιο γονέων τυπικής ανάπτυξης

A/A.....

Ημερομηνία.....

Φύλο:.....

Ηλικία:.....

Επάγγελμα:.....

Βαθμίδα εκπαίδευσης (κυκλώστε) :

Δημοτικό Γυμνάσιο Λύκειο ΤΕΙ ΑΕΙ Μεταπτυχιακό
Διδακτορικό

Πόσο χρόνο περνάτε την ημέρα με το παιδί σας (κυκλώστε):

0-2 ώρες 3-6 ώρες 7-10 ώρες 10+ ώρες

Παρακάτω υπάρχει μια λίστα με καταστάσεις. Παρακαλώ διαβάστε προσεκτικά κάθε κατάσταση και σημειώστε πόσο συχνά αισθάνεστε ή ενεργείτε με τον τρόπο που περιγράφεται. Κυκλώστε την απάντησή σας στη φόρμα απαντήσεων. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις ή παραπλανητικές ερωτήσεις. Παρακαλώ, απαντήστε κάθε ερώτηση όσο πιο ειλικρινά μπορείτε (0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές φορές, 3=Συχνά, 4=Πάντα).

Ερωτήσεις	0	1	2	3	4
1. Όταν κάποιος ενθουσιάζεται, τείνω να ενθουσιάζομαι και εγώ					
2. Οι ατυχίες των άλλων <u>δεν</u> με ενοχλούν ιδιαίτερα					
3. Όταν συμπεριφέρονται με ασέβεια σε κάποιο άτομο αναστατώνομαι					
4. <u>Δεν</u> συμμερίζομαι και εγώ τη χαρά κάποιου ατόμου που βρίσκεται κοντά μου					
5. Χαίρομαι να κάνω τους άλλους ανθρώπους να νιώθουν καλύτερα					
6. Έχω τρυφερά συναισθήματα και νοιάζομαι για τους ανθρώπους που είναι λιγότερο τυχεροί από μένα					
7. Όταν ένας φίλος αρχίζει να μου μιλά για τα προβλήματά του/της, προσπαθώ					

να αλλάξω συζήτηση					
8. Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι ακόμη και αν δεν μου το πουν					
9. Ανακαλύπτω ότι συντονίζομαι με τα συναισθήματα των άλλων					
10. <u>Δεν</u> συμπονώ τους ανθρώπους που ευθύνονται οι ίδιοι για τις σοβαρές τους ασθένειες					
11. Αναστατώνομαι/ταράζομαι όταν κάποιος κλαίει					
12. <u>Δεν</u> ενδιαφέρομαι πραγματικά για το πως νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι					
13. Νοιώθω μια ισχυρή παρότρυνση να βοηθήσω κάποιο άτομο που φαίνεται αναστατωμένο					
14. <u>Δεν</u> στενοχωριέμαι για κάποιο άτομο που το μεταχειρίζονται άδικα					
15. Θεωρώ χαζό οι άνθρωποι να κλαίνε από ευτυχία					
16. Όταν βλέπω να εκμεταλλεύονται κάποιο άτομο, νιώθω την ανάγκη να το προστατεύσω					